

Б. ГРИНЧЕНКО.

Borys Гринченко

Драмы і комедії

ДРАМИ Й КОМЕДІЇ.

v. 1 - 2

Том I.

Видання друге.

PG3948
. H73 A19
1909
v. 1-2

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

У Києві, 1909.
З Друкарні Першої Київської Друкарської Спілки.
Трьохсвятительська 5.

3-2-61

ЯСНІ ЗОРІ.

ДРАМА НА V ДІЙ.

Моїй дорогій Марусі.

Л Ю Д Е.

Алі-баша, багатий пан турецький.

Аміна, улюблена його жінка, молода.

Фатима, служебка в Аміні, літня.

Дмитро, невільник з України, молодий козак.

Олена, Дмитрова жінка.

Панас, старий невільник з України.

Халіль, ага біля баші, його родич.

Доглядач над невільниками.

Невільники.

Слуги.

Діється в турецькому місті Азові року 167...

ПЕРША ДІЯ.

Великий панський сад. По середині водограй, коло його квітник, змережаний стежками. Заду, крізь дерева й по-над деревами, видно палац турецький.

Вихід I.

Невільники-вкраїнці, чоловіка з десять, старших і молодчих. Чорна, драна, полатана одежа, хто босий, а хто в постолях. Потомлені бліді обличчя, неюлені бороди. В руках лопати. Серед курту висока постать—сивий, кремезний Дід Панас.

Вони робили тут у саду; але доглядач кудись пішов, то тепер, сами собі зоставшися, почали співати, свою неволю задуючи.

Не в і л ь н и к и—співають:

В Царіграді на риночку
Ой п'є Байда мед-горілочку.
Прийшов до його царь турецький:
„Здоров, здоров, Байдо молодецький!
Покинь, Байдо, байдувати,
Бери мою дочку та йди царювати!“
— Твоя дочка поганая,
Гей, а твоя віра, віра проклятая!—

Ой як крикне царь турецький
 Та на свої слуги, слуги молодецькі:
 „Візьміть Байду, із'яжіте
 Та й за ребро гаком, гаком зачепіте!“
 Взяли Байду...

Вихід II.

Д о г л я д а ч — *укає спершу здалека, а потім
 увіходить.*

А, ви ізнов пісні!.. От я вам дам!..
 Я вас навчу цим канчуком, трекляті!

Увіходить, за їм слуга веде невільника Дмитра.

Ідіть сюди ви всі!.. До Панаса. А ти не йди,
 Зостанься тут!.. Тобі, старий собако,
 Ще пса привів,—новенького купив
 Сьогодні я.. Дак ти йому що треба
 Робити тут,—усе і покажи.

П а н а с.

Лопата ж де? Тут зайвої немає.

Д о г л я д а ч.

Лопата—ось!

Слуга дає Дмитрові лопату.

Ну, чуєш ти, роби,
 Та не лінуєсь, гляди, бо буде лихо!
 А ви сюди за мною йдіть усі!

*Виходить, за їм слуга й невільники всі, окріче Па-
 наса й Дмитра.*

Вихід III.

П а н а с.

Ну вже й народ! Нема йому того,
Щоб як сказати по людському до тебе,—
Ні, він „старий собако“ зараз каже!
Не вилає тебе, то й не дихне!
Людці!... А ти, козаче, звідки взявся?

Д м и т р о.

З базарю взявсь.

П а н а с.

А звідки на базарь?

Д м и т р о.

З турецької тюрми.

П а н а с.

А в тій тюрязі?

Д м и т р о.

Та й у тюрму з базарю привели.
Хиба ще де взялась би товарина?
Ми ж тут товар: ми—коні, чи воли!

П а н а с.

Ох, правда це!... Впеклась мені неволя!...
А я її вже вдруге зазнаю!...
Я вперше втік,—тепер же утікати,

Постарівшись, не здужаю ніяк...
Скажи, а ти давно, козаче, з дому?

Д м и т р о .

Вже рік минув.

П а н а с .

Щож діялося там
У нас тоді? Чи й досі на Україні
Той Іванець, гидка підлиза та,
Чи він іще і досі гетьманує?

Д м и т р о .

Не стерпівши, давно вже розірвав
Його народ за зрадництво погане.

П а н а с .

Туди к чортам! Добувсь таки свого!..
Хто ж гетьманом тепера? Дорошенко?

Д м и т р о .

На ліхо все ще двоє гетьманів:
По наш бік, тут—ще Дорошенко й досі,
По той бік, там—Демко.

П а н а с .

Який Демко?

Д м и т р о .

Не знаєте? Та—Многогрішний.

П а н а с.

Он хто!

Д м и т р о.

Колотиться увесь безщасний край:
Нема ладу́, бо голови немає...
І голова б Петро, та ба!..

Доґлядачів голос—*ізделека.*

Гей ви!..

Нероби ви, собаки, джаври клятї!
Вже й кинули робити? Я вам дам!..

П а н а с.

Берись, а то ще прибїжить і бити!

Роблють удвох.

Уже пішов. Ти тихше гомони.
Воно й робить, і розмовляти можно.
Та як же звуть тебе?

Д м и т р о.

Дмитром. А вас?

П а н а с.

Як був малий,—Панасом мати звала,
Січовики ж-товариші мене
Ще й Вершлягóm прозвали, бо у мене
Такий кулак ще замолоду був,

Що як піду я навкулачки битися,
Та вдарю раз, то тут тобі і смерть.
А ти здобувсь там прізвища якого?

Д м и т р о.

Та Квіткою прозвали козаки.

П а н а с.

Туди к чортам!.. Козак, а зветься Квітка!..
За віщо ж це тобі таке мення?
Хиба за те, що вдався уродливий?..
А як же ти в неволю вскочив? га?

Д м и т р о.

Та як дурний!.. На мене серед степу
Наскочила хижацька татарва...
Додому я вертавсь!.. У мене дома
Дружина й син манюсінський... Чогось
Мені тоді додому заманулось...
Поїхав сам із Січі. Їхав так
Безпешно все, і не було і в гадці,
Що лихо жде... Кругом широкий степ,
Співочії пташки, високе небо
Блакитнеє та сонце золоте...
Ту бачивши красу, про все забувся
І думав я про Грецію, про Рим...

П а н а с.

Про що?

Д м и т р о.

Про Рим, про Грецію—держави
Були такі... І думав я собі:
Як гарно їх описують поети,
Що добре там, що там краса яка!..
А в нас хиба чи не краса, не пишна—
В степах, гаях, на небі й на землі?
Чому ж ніхто і нашої не спише?
Як би списав,—ще ліпше це було б,
Ніж у того Вергілія, чи в кого...
Та тільки, що нема кому списать...

П а н а с.

Мабуть учивсь ти по великих школах?

Д м и т р о.

Еге, я вчивсь у Київі... Ото ж
І їхав так, про ворогів забувши,
Аж гульк—ураз набігла татарва!
Я до пуття не встиг і боронитись:
Передньому із однії зробив
Дві голові, а далі вже й несила:
Як облягло дряпіжне вороння,
То й не рухнеш рукою... Збили з'араз
Мене з коня, з'язали й потягли...
Вночі втекти хотів,—не пощастило.

П а н а с.

Ну, вже й козак! Замисливсь про пташкі
І вскочив сам у пута!.. От роззява!..
Ну, далі що? Розкажуй по ряду!

Д м и т р о.

Дак потягли мене у кляту Кефу,
Ненаситну ту прірву, що жере
Невільників безщасних тисячами,
І мов вола якого продали.
Отам було мені погано дуже:
Вночі сиди у тій гнилій тюрмі.
А вдень роби їм на важкій роботі.
Цвілий сухарь, нечистая вода—
Ото і весь невільницький пожиток,—
На закуску—турецькі нагаї.

П а н а с.

Тут краще нам: годують трохи ліпше,
Робота вся в саду, то й волі більш.
А ти давно вже козакуєш, хлопче?

Д м и т р о.

Ні, в Січі раз недовго я побув,
Тоді вернувсь та одружився дома,
А далі знов до Січі потягло,—
Воно бо Січ така принадна з дому!..
А як побув,—домівка у думках...
В один похід пішов та ще у другий,
А там уже й скортіло до своїх.
Чи з їми ще коли побачусь я—
З Оленою-голубкою та з сином?
Ой, Боже мій!...

П а н а с.

А козакові так
 Журитися не личить! Ще й до того
 За бабою!.. Я вік увесь прожив,
 А не женивсь і за бабами зроду
 Я не журились,—це не козацька річ.

Д м и т р о.

Того ж ви так і кажете: ніколи
 Не знали ви—щó в світі та краса,
 Не відали—щó в світі є кохання.
 А я це знав!.. Я мав!.. І тяжко те
 Утратити, що мав!.. Моя Олена—
 Це не така, як інші жінки:
 Мов січовик, і сміла, і розумна,
 Письменна ще, бо батько піп навчив
 Її письма, як дома ще жила...

Вихід IV.

Алі-Баша з Аміною *йдуть дуже тихо, за їми,*
трохи позаду, служебка Фатима.

Б а ш а.

Як гарно тут!.. Тобі, мій райський квіте,
 Я се зробив. Ти, гуріє моя,
 У захистку сама схотіла жити—
 І маєш сей палац і пишний сад.
 Чи ж догодив тобі я цим хоч трохи?

А м і н а.

Так, догодив... Спасибі... гарно тут...

Б а ш а.

То радий я, душі моєї світе,
Що догодив. Я сам іду сюди
Як у Едем, щоб раювать з тобою,
О квіточко найкраща у саду
Аллаховім! Ти — пахощі солодкі
Всіх дум моїх... Найбільша втіха се—
Схилитися до пишних уст рожевих...

Проходять усі троє.

Вихід V.

Д м и т р о.

Хто це пішов?

П а н а с.

А це наш пан, баша
Із жінкою... Це, кажуть, найлюбіша,
Така, що він їй стежку проміта...
Дак у гурті із іншими жінками
Не хоче жить, то він їй цей палац
Побудував... А ті—по той бік саду...
Подейкують, немов би ця з Волині,
Та за оці розкіші продалась,
Потурчилась, стоптала хрест під ноги...
Ненáвидна!..

Вихід VI.

Доглядач—увиходить.

Агов, ідіте, джаври,
Сюди мерщій! Підняти допоможіть!

Усі виходють.

Вихід VII.

Аміна з Фатимою вертаються.

Аміна.

От саме як чепляється до мене,—
Такий гидкий мені тоді стає!

Сідає на ослінчику, біля стежки.

Фатима.

А ти ж колись його таки любила.

Аміна.

Любила? Ні! Здавалось тільки так...
То був туман... А справді, то нікого
Ніколи я ще не кохала... ні!..
Та й як могло це статися в нудному,
В огидному гаремі, в цій тюрмі?
Як з іншими жила укупі,—сварки
Та заздрощі та брехні по всяк час—
Аж гидко все те згадувати!.. Правда,
Тепер уже впокійно, та за те
І нудно так: вставати та лягати,

Дивитися на мертві мури, сад...
Що-дня одно, що-дня без переміни,
Аж сон бере!..

Ф а т и м а.

Чого ж тобі іще?
В роскошах ти втопаєш: що схотіла,—
Все зараз є, велике і мале.

А м і н а.

І все мені докучило без міри!
Навіщо все воно мені здалось,
Коли його так лехко добувати?
Так нудно це!.. *Змовка.* Хоч би уже гроза
Ударила отут та запалила!..
То все було б хоч подивиться що!

Ф а т и м а.

Хиба ж отак годиться говорити?
Вигадуєш ти щось таке страшне.

А м і н а.

А що мені до того, чи годиться,
Коли мене нудьга бере, нудьга?!
Коли я ще ніколи не кохала!..
А хочеться кохати... Боже мій!
Як хочеться кохати-раювати!..
Уся душа до того лине, рветься,
Що в світі цім найкраще за усе,
До одного, що можно звати щастям

Єдиним тут, до раю на землі
Оцій нудній без міри,—до кохання!
Скажи мені, зазнала ти цього?

Ф а т и м а.

Хто, я? Чого?

А м і н а.

І мріється, неначе...
Вітає мов тут коло мене хтось...
То, любий, він, він, дорогий, коханий!..

Ф а т и м а.

Хто — він?

А м і н а.

Хто він? Коханий мій.

Ф а т и м а.

Який?

А м і н а.

А той, кого я мушу покохати.

Ф а т и м а.

А що сказав би нам про це баша?

А м і н а.

Хай каже він, що хоче! Що до того?
І що б же він сказати міг мені?
Не може він однять кохання в мене.

Ф а т и м а.

Але життя відняти може він.

А м і н а.

Життя? То що? Це річ така, кохання,
Що дати варт за його і життя.

Ф а т и м а.

Коли тобі не страшно, то я знаю
Такого тут, що за тобою він
Уже давно з кохання пропадає:
Халіль-ага...

А м і н а.

Що? Геть із ним, гидка,
Коли мене не хочеш ти гнівити!

Встає і йде ближче до квітника.

Чому отут не саджено квіток?

Ф а т и м а.

Посаджено ж...

А м і н а.

Отут, кажу, ще хочу!..
Невільників гукни!

Ф а т и м а.

А ось ідуть.
Скажи сама, де хочеш посадити.

Вихід VIII.

Дмитро з Панасом *вертаються.*

Аміна—до Дмитра.

Чому отут не саджено квіток?

Тут посадить пахущих, пишних треба!

Дмитро мовчки стоїть, не зводячи з неї очей.

Чого ж стоїш та дивишся, глухий? До Фатими.

Ти стала знов? Та ну, ходім же далі!

Чи думаєш до ночі бути тут?

Ф а т и м а.

Та ти скажи, яких квіток садити,

А то ізнов тобі не догодять.

А м і н а.

А щó мені? Хай садить сам, що хоче,

А хоч нехай і зовсім він не садить!..

Ходімо ж бо!.. Чого спинилась знов?

Виходють.

Вихід IX.

Панас,—*беручись за лопату.*

От вигадки!.. Дивись!.. якісь квітки!

Які і де у чорта їх садити?

Чи чуєш бо?.. Ти остовпів, чи що?

Д м и т р о.

Яка краса!.. такої зроду я
Не бачив ще, та і ніхто запевне...
А ні у нас, а ні в землі чужій
Пишнішої за цю немає квітки!

П а н а с.

Туди к чортам!.. Дивись, як ізрадів,
Мов батька стрів! А щó тобі до неї?

Д м и т р о.

До неї?.. Ні!.. Але вона—краса.

П а н а с.

Дак щó тобі?

Д м и т р о.

Бо на світі утіха
Великая—краса.

П а н а с.

Яка краса?

Д м и т р о.

Усякая: краса в блакитнім небі,
В зірках ясних, у запашних квітках,
В пташиному в садочку щебетанні,
У личеньку дівочому, в піснях,
В степах-полях і вільних, і широких,

У Дніпрових безоднях у глибоких,
В порогах тих, що, наче звір неситий,
Ревуть і б'ють байдак ще недобитий.
Куди ні глянь,—усюди та краса,
Все повила—і землю й небеса.

П а н а с.

А гарно, глянь!.. Оце ти розказав,
То бачу й я, що правда, бо краса
Є і в тому. Роздумавшись отак,
Побачиш ти, що Бог таки на світі
Все не на зло—на добре сотворив,
Не на лихо,—на втіху; то вже люде
І добре все на зло переведуть.

Д м и т р о.

Так, бачите і ви красу природню...
І шанувать нам треба ту красу,
Хоч би в якій там по́статі ні стала..
Чи піснею промовила до нас,
Чи квіткою, чи пишною блакиттю,
Чи вродою жіночою, —однак.
Її ми скрізь повинні шанувати.

П а н а с.

Цього вже я не втямлю: небеса
Рівняєш ти до людської уроди.
З великої науки мабуть ти
У голову оце заходиш, хлопче?

Д м и т р о.

Ні, шкоди тут з науки не було...
 Бо до людей я не рівняю неба
 Того, де Бог живе, а тільки ту
 Блакить, що там сия вгорі над нами...

П а н а с.

Не розберу тебе: раз кажеш ти,—
 Неначе так, що й правда, подивиться,
 А вдруге знов, то щось уже не те...
 Ця панія таки собі вродлива,
 Та нам же щó до неї, як вона
 Нам панія, ще й клята бусурменка,
 Ще й зрадниця?.. Он знов ідуть сюди...
 Дочисть отут, а я піду здобуду
 Гострішої лопати, ніж оця,
 А то таку чорти дали копистку,
 Що не вшкрябнеш нічóго, хоч покинь!

*Виходючи, зустрівається з Халілем
 і нехотя штовхає його.*

Вихід X.

Халіль—*увіходе.*

Халіль.

Як смієш ти штовхать, гидотний псе?
 Дивись, хто йде, джавуре кривовірний!..
 Оце ж тобі! Б'є.

П а н а с.

А щоб ти був пропав!

Д м и т р о.

За віщо б'еш старого? Він не винен.
Хиба тебе штовхнути він хотів?

Х а л і л ь.

А, так!.. То на́й тобі!

*Заміряється вдарити Дмитра, але
той хапа його за руку.*

Д м и т р о.

Стривай бо трохи!

Х а л і л ь.

Ти смієш так?

Вирива руку й вихоплює кинджала.

Вихід XI.

А м і н а з Ф а т и м о ю ввіходють.

А м і н а.

Це що? В моїм саду
І ти людей наважився вбивати?

Х а л і л ь—спускає руку.

Він смів не дати ударити себе.

А м і н а.

А ти? ти смів отут буяти в мене?
Не смієш ти і увійти сюди!..
Віддай мені кинджал!

*Тим часом Панас одводе Дмитра далі;
спершу вони тихо проміж себе розмовляють,
а на при кінці сцени з Халілем Панас виходе.*

Х а л і л ь.

На віщо?

А м і н а.

Дай же,

Коли кажу!

Х а л і л ь.

Моїй париці я
Усе віддам... *Віддає.* Не слухатись не можу
Тебе... *Аміна кидає кинджал у куці.*
Чогож ти кидаєш його?

А м і н а.

Бо щоб його закинуть тільки й здатний,
Коли в таких, як ось твої, руках.

Х а л і л ь.

Не будь така до мене неласкава!
Я випадку того давно шукав,

Щоб слово те сказати тобі, що зараз
Наважився промовити... Одна
Моїй душі утіха ти й кохання...

А м і н а.

Нікчемний, геть! Ще слово хоч одно,—
І знатиме баша, що ти промовив!

Х а л і л ь.

Ну, я мовчу... Але, Аміно, знай:
Колись таки мене ти будеш слухать,—
Тоді усе, що хочу, я скажу...

Виходить.

Вихід XII.

А м і н а.

Нікчемний!.. Він до мене про кохання
Насмілився казати!.. О, гидкій!..

Ф а т и м а.

Та заспокойсь! Що ж він зробив такого?

А м і н а.

Мовчи! Я вже тобі казала й знов
Ще раз скажу, але уже в-останнє:
Не згадуй більш про його ти мені,
Коли мою ти хочеш ласку мати!

Ф а т и м а.

Не буду вже... Не гнівайсь тільки так!

А м і н а.

І як він смів звести на мене очі?!

*Обурена ходить який час по стежці
туди й сюди, а тоді відразу повертається,
підходить до Дмитра й стає перед їм.*

Невільнику! тебе я перше тут
Не бачила: ти мабуть тут недавно?

Д м и т р о.

Ще й дня нема.

А м і н а.

А, так... нема і дня...
Тим, я тебе й не помічала перше...
А звідки ж ти? з якої ти землі?

Д м и т р о.

З козацької землі... З землі тієї,
Де через вас багато сліз лилось.

А м і н а.

Лилося сліз багато через мене?

Д м и т р о.

Ба ні, не так!.. Лилося через тих,
Що ордами на край наш набігають,

Плюндруючи, у бран людей беруть,
Та через тих, що в їх людей купують
І на рабів їх повертають тут.

А м і н а.

Хиба рабів не можна купувати?

Д м и т р о.

А що ж у нас є ліпшого на світі
За ту святу, над все найкращу волю?
Хто відніма добро це у людей,—
Найбільший той єсть лиходій, злочинець.

А м і н а.

Чи ба, який!.. Як би оце баша
Почув, то він...

Д м и т р о.

То що? Нехай карає!

А правда все ж у мене, а не в його.
Коли ж і ти так думаєш, як він,
То хоч краса і пишная у тебе,
Та з правдою вона не поєдналась.

А м і н а.

Невільнику! не забувай, що я...
Що кажеш ти... до панії своєї!..

Д м и т р о.

То краще я мовчатиму тепер.

Починає робити.

Ф а т и м а.

Його словам ти не дивуйся, пані,
 Бо в тій землі козацькій всі такі:
 А ні раба, ні пана в їх немає;
 Це чула я багато вже разів,
 Як з бранками-козачками чимало
 І часто я балакала... від їх
 І мову їх навчилась розуміти.

А м і н а—до Дмитра.

Скажи мені, чи є сади у вас?

Д м и т р о.

Колись наш край увесь як сад той цвів,
 Як пишний сад великий та багатий,
 І дивною красою всіх тоді,
 Мов чарами, приваблював до себе,
 І раєм був, чи міг би бути він.
 Та інші часи прийшли до його,
 Зустрілася йому недоля зла,
 Тяжке-важке на його лихо впало,—
 І пишний сад посохнув та зів'яв,
 Долина сліз із райської долини
 Зробилася,—такий мій рідний край!..
 Але садів таких, як цей, чимало
 Зосталося в моїй землі й тепер,
 І так, як цей, чи краще, процвітають.

А м і н а.

А в тебе був у ріднім краї сад?
 Чи вмієш сам ти саду доглядати?

Д м и т р о.

Любив сади я змалку і умів
Кохати їх і добре доглядати.

А м і н а.

Коли це так, то я тебе звелю
Настановить доглядачем над садом
Оцим моїм,—його ти доглядай.
Чи догодиш мені ти їм,—побачу.

Д м и т р о.

Похилий раб повинен догожати.

А м і н а.

Не через те... а просто так... я хочу...

Д м и т р о.

Так через те хіба, що ти—краса?

А м і н а.

Зухвальний раб! З таким, як ти, не можна
І розмовлять! Фатимо, ну, ходім!

Повертається і хоче йти.

Вихід XIII.

Д о г л я д а ч,—надходячи здалека.

Чи чуєш! гей! Чи вам позакладало?

Іди сюди! Каміння тут носи!
От, клятий рід!..

Ф а т и м а.

Іди, гука доглядач!
Чого ж стоїш?.. Щоб лиха не було!

Д м и т р о.

Та ось же йду!.. Зробитися з людини
Твариною!.. Треклятеє життя!..

Виходить.

Вихід XIV.

А м і н а.

Як сміє він так говорить зо мною!

Ф а т и м а.

То що хйба? Але ж бо він тобі
Негарного тут не сказав нічого.
То він красу твою так похвалив.
Не дурень він, то й розбіра, де гарне.
До того ще й з обличча—бач, який:
Хоч у латка́х, змарнілий у неволі,
А тільки глянь, то зараз так і вздриш,
Що красень він. А очі так і сяють—
От як зірки ясні на небесах,
Та так тобі і зазирають в душу!

А м і н а.

Ти хвалиш так його, немов би ти
У його вже і закохалась палко.

Ф а т и м а.

Хто—я?.. Авжеж!... Минулося давно!..
А що таки його кохати можна,
То правда це.

А м і н а.

Його кохати? Ні!

Ф а т и м а.

А чом же ні? Що раб він, те байдуже:
Чи раб, чи пан,—коханню те дарма.
І він ось раб, а завтра викуп прийде
За його звідти, з їхньої землі,
І буде він не раб, а вільний знову.

А м і н а.

Хиба вже йде за його викуп? Де
Ти чула це? І скоро має бути?

Ф а т и м а.

Ні, це я так...

А м и н а.

А, так...

Ф а т и м а.

Я про кохання...

А м і н а.

Обридла ти, мені з оцим своїм
Коханням! Все одно й одно торочить!..
Така нудьга!

Ф а т и м а.

Дак що ж робити нам?
Давай співать, чи грати, чи купаться!..

А м і н а.

А, хай йому!..

Ф а т и м а.

Ходімо до ставка!

А м і н а.

А правду ти казала: в його очі
Такі ясні!.. палкі!.. Як гляне він,
То так, немов... О, як мені увіривсь
Оцей Алі!.. Як докуча!..

Ф а т и м а.

Аллах!..

Та не кричи! Тут люде скрізь,—почують.

А м і н а.

Геть одчепись! Хоч буду вже клясти,
Коли нічим допомогти не можу!

Ф а т и м а.

Та скільки хоч кляни і все роби
 Що хочеш ти, та тільки стиха, нишком,
 Так, щоб ніхто й подумати не міг.

А м і н а.

І буду я робити—от побачиш!
 Ой, Боже мій! яка нудьга безмірна!
 Так хочеться чогось мені... кудись!..
 Як би були у мене дужі крила,—
 Ох, як би я полинула!.. туди,
 Де вільно всім що схочуть, те робити,
 Де ні рабів немає, ні рабинь...

З-за дерев чути, як співав Д м и т р о:

Стоїть явір над водою,
 В воду похилився;
 На козака пригодонька,—
 Козак зажурився.

Не хилися, явороньку,—
 Ще ти зелененький;
 Не журися, козаченьку,—
 Ще ти молоденький!

Не рад явір хилитися,—
 Вода корінь мие;
 Не рад козак журитися,
 Та серденько ние.

Ой поїхав на чужину
 Козак молоденький;
 Оріхове сіделечко
 І кінь вороненький.

Ой поїхав на чужину
 Та там і загинув,
 Свою рідну Україну
 Навіки покинув...

А м і н а—прислухалася, а потім:

Хто це співа?

Ф а т и м а.

З невільників якийсь...

Росхиляє куці і дивиться.

Та цей новий...

А м і н а—мов до себе.

Давно уже не чула
 Своїх пісень!.. Усе чужі навкруг...
 Чужі пісні, чужії люде... Боже!
 Чого ж вона, ця пісня, серце рве?
 Малою ще... я чула там її...
 Серед садків... де батько й ненька рідні...
 Забула їх... цуралася...

Ф а т и м а.

Кого

Цуралася? Що ти таке говориш?
 Не розберу...

А м і н а—*так саме.*

Ні, не цуралась, ні!..
А тільки так... Як серце заболіло!..

Ф а т и м а.

Та що тобі? чого ти так...

А м і н а.

Нічого!..

Ой, Боже мій! навіщо він співа!
Навіщо він нагадує минуле!..

Виходить.

Вихід XV.

Ф а т и м а—*сама.*

Щось їй таке подіялось... А ну,—
Чи не його накинула ти оком?...
Так я звезду докупи вас,—тоді,
Що схочу вже, то те й зроблю з тобою:
І золото, й дарунки—буде все!
Я знаю це,—вже ти мені не перша...
От, тільки те, що страшніс тут баші...
Ну, та дарма!.. Я бачила й страшніше!..

Виходить.

Вихід XVI.

Дмитро й Пана́с приходють і починають робити; ще кілька невільників стають до роботи віддалік окремою купкою.

П а н а с.

Коли б уже обід той швидче був,
То б одпочив!

Н е в і л ь н и к.

А що, втомились, діду?

П а н а с.

Таки втомивсь!.. Сіпака-бусурмен
Усячину вигадує на втіху
Собі, а ти—роби! От і тепер:
Ще тут квітки садити загадала!

Н е в і л ь н и к 1.

Сама взяла б та й посадила їх,
Коли вже їй так дуже заманулось.

Н е в і л ь н и к 2.

Це панія? Ну, ця посадить!.. так!..

Д м и т р о.

Та це і нам ще невелике діло.

П а н а с.

Ото ж хоч це мале та й зробить хай!
А то все нам на їх, чортів, робити!

Д м и т р о.

Чи тут вона давно... в цього баші?

П а н а с.

А враг те зна!.. Мені про це байдуже!

Д м и т р о.

Щасливий він!

П а н а с.

Таке!.. Чого це так?

Д м и т р о.

Того, що є така краса у його.

П а н а с.

Ну, хлопче, ти й охочий до жінок!..
А що—тебе киями товариство
Не парило, як ти у Січі був,
За те, що ти скавав моторно в гречку?

Д м и т р о—*сміючись*.

Не парило, бо й ні за що було.
А що це вам таке здалося, діду?

П а н а с.

Та бач... як тут послухати тебе,
То чоловік подумає, що в Січі
Продражнено тебе вже бабієм.

Д м и т р о.

Ну, хай би хто посмів!.. Про цю ж туркеню

Я тим кажу, що це краса така,
Що мабуть світ такої ще не бачив...

П а н а с.

Туди к чортам!.. Ти щось таке верзеш,
Що вже воно і купи не держиться...
Та хай їй цур!..

Вихід XVII.

*Д о г л я д а ч надходить і, побачивши, що
двоє з тієї купки невільників стоять і не роблють,
кидається до їх і б'є канчуком.*

Д о г л я д а ч.

А знаєш ти робити?..
А знаєш ти, треклята псино, га?..
І ти за їм?.. На ж і тобі такого!
Б'є їй другого, ті кидаються робити.
Глядіть мені, робіть, бо як вернусь
Та буде тут не зроблено, то... знаєш!..
Іде.

Вихід XVIII.

*Спершу Невільники мовчать, поки до-
глядача видко, а як він покрився поміж деревами,
тоді знімається голін:*

Н е в і л ь н и к 1.

Треклятий кат!

Невільник 2.

Все тільки биться й зна!
Хвилиночки немає відпочину!
Так і уздрить!

Невільник 3.

Не дурно зрадник! Всі
Ці зрадники такі: за турків гірші.

Невільник 4.

От, ідольський!.. бодай ти луснув був!

Невільник 5.

Ще ж, братчики, сьогодні і неділя!

Невільник 1.

Та ну? невже?

Невільник 2.

Неділя! так і є!

Невільник 3.

Ой проклята неволя бусурменська!
В неділю—й то роби на їх, як віл!

Панас.

А що, гаразд туркенья гарна б'ється?

Д м и т р о.

Та що це ви туркенею мені
Взялися вже і очі вибивати?
Облиште це!.. А думати про те
Давайте ми, щоб утікати звідси!

Н е в і л ь н и к 1.

Втечеш!.. Атож!..

Н е в і л ь н и к 2.

Така і варта в нас!

Д м и т р о.

До втеку—ніч.

Н е в і л ь н и к 3.

Такі вночі кайдани,
Щоб утекти!

Д м и т р о.

Кували люде їх,
То і розбить подужають їх люде.

П а н а с.

Хоч сміливий, та молодий ще ти:
Хоч би з тюрми і викрались ми нишком,
То далі що? Куди і як тікати?

Д м и т р о.

Куди тікати? Хиба вам степу мало?

Невільник 4.

Та звідси як нам вирватись—скажи!

Невільник 5.

Цього навчи!

Дмитро.

Я й сам іще не знаю.

Але коли кайдани і тюрма,
 Доглядачів батіг, його знущання
 Докучили вже нам, товариші,
 Як хочемо побачити ми кривих,
 Як хочемо побачить рідний край
 І волі знов козацької зазнати,
 То знайдемо, як можна це зробить!

Невільники.

— А правда! так!

— Саме покаже діло!

— Аби схотів!

— І Бог поможе нам!

Усі разом.

Навчай же нас!.. Ми за тобою всі!

Дмитро.

Коли ви так,—то будемо на волі!

Завіса.

ДРУГА ДІЯ.

Альтана в саду гарно вбрана, з кананою. Одні двері проти глядачів, другі—праворуч од їх.

Вихід I.

А м і н а, схилившись на канані, в руках гитара; вона иноді перебірає на їй струни. Ф а т и м а стоїть, прихилившись до вікна.

Ф а т и м а.

Ти як мала дитина нетерпляча.

А м і н а.

Та годі вже!.. Мій Боже!.. чула все!..
Сама ж мене до того нахилляла.

Ф а т и м а.

Оттак!.. Коли ж я це робила? га?

А м і н а.

Сама ж мені казала, що кохання
Рабів не зна!..

Ф а т и м а.

Казала,—ну, дак що?
Але коли його кохати хочеш,
То треба так робити, щоб ніхто

Про це не міг довідатись ніколи.
А ти того не знаєш: дай та й дай!

А м і н а.

Жалю́ нема у тебе!.. Не кохала
Нікого ти ніколи мабуть,—тим
Не відаєш того, яка це мука,
Кохуючи, і дожидать отак!
Ти ж зрозумій: все думати про його
І ні про що вже більше не могли,
І знать, що він тут близько є, і знати,
Що бачитись я все ж не можу з ним,
Не можу з ним, з коханим, розмовляти!..
Вночі і вдень, що миті—все один
Огонь в душі і тілі почувати
І не могли огонь той погасить
В коханого в обіймах,—мука це!

Ф а т и м а.

Та ось баша уже ж поїде скоро,—
Тоді Дмитра й покличу я тобі.

А м і н а.

Не хочу ждять! Бо на світі коханням
Упитися—то тільки й щастя є.
Нема цього, то і життя немає,
І мертві дні минають без пуття.
Не хочу так!..

Ф а т и м а.

Так страшно ж, небезпечно!

А м і н а.

Чи варт про це і думати? Забудь!
Страшишого над смерть страшну немає,
А як нема кохання,—смерть—життя.

Ф а т и м а.

Атож! Мені життя й без того любе.
А як баша дізнавсь,—нам смерть обом.
Ти за своє кохання вмреш,—як знаєш!
А за що ж я вмірати буду? Ні!
Перечасуй: баша поїде скоро...

А м і н а.

Ой, Боже мій, ізнову той баша!
Та не кажи про його, не нагадуй!
Я те' усе вже чула, знаю все,
Але ні знать, ні чуть його не хочу!

*Мовчанка. Далі Аміна відразу підво-
диться й каже благаючи:*

Поклич його!.. послухайся, поклич!..
Прошу тебе, Фатимо люба! добра!..
Я дам тобі за це що схочеш, все!
Вподобала ти з золотом намисто,—
Візьми його!.. Що хочеш, те й візьми
З окрас моїх, з одежі, та послухай!..
Та тут нема й страшного, бо баша
Аж на тому дворі й не прийде скоро,
Бо мабуть спить.

Ф а т и м а.

Ой-ой, боюся дуже!
Та вже піду,—немає що робить!

А м і н а

схоплюється й кидається обнімати Фатиму.

Фатимочко моя! яка ти добра!..
Іди ж! не гайсь!

Ф а т и м а.

Та вже ж іду!

А м і н а.

А як

Ти думаєш: чи схоче він прийти?
Я ж так із ним ще мало розмовляла...

Ф а т и м а.

Та ви ж в саду стрівалися частенько...

А м і н а.

Та ніяк все було й поговорить...
Раз тільки ми розмовилися більше:
Як звать його сказав і звідки він...
Та так почав мою красу хвалити!..
А я: забув, що ти невільник тут,
Що пані—я!.. А він мені на те:
Забути все, тебе уздрівши, можно...

Ф а т и м а.

Ну й прийде він,—хиба ж і так не видно?

А м і н а.

Ну йди ж бо! йди, Фатимочко!..

Ф а т и м а.

Та йду ж! *Виходе.*

Вихід II.

А м і н а *падає на канапу.*

Ох, голова у мене туманіє...

Затуляє очі руками.

Чи прийде він?.. Він прийде!.. прийде!.. так!..

Вихід III.

Х а л і л ь *увиходе.* А м і н а *відразу підводиться й стає.*

Х а л і л ь.

Аллах послав мені своєї ласки,
Що я здолав побачити тебе.
Я кілька день уже того пильную
І ось тепер...

А м і н а.

Як смів ти цей поріг
Переступить?

Халіль.

Ще й на страшніше діло
Нам смілости кохання додає.

Аміна.

Я слухати тебе не хочу зовсім.

Халіль.

Не будь така і вислухай мої
Благання ті, що рвуться в мене з серця.

Аміна.

І бачити тебе не хочу я,
Не смієш ти зо мною й говорити.

Халіль.

О, вислухай, як мучиться душа!
Твоя краса мене опанувала,—
І ночі й дні спокою все нема...
Все ти в думках... Зласкався бо, Аміно!
Коли твої уста до уст моїх
Не схилиш ти, жорстокая, то з муки
Загину я.

Аміна.

А що мені? Загинь!

Халіль.

За віщо ти ненавидиш мене?..

А м і н а.

Ненавиджу?.. Тобою я гордую!

Х а л і л ь.

Та за́що ж це?

А м і н а.

Бо ти мені гидкий.

Скажу баші, що ти у мене був,—

Занапащу тебе єдиним словом...

Але того не хочу—геть іди!

Х а л і л ь.

Дак я ж тебе коритися навчу,

І будеш ти моєю по неволі!..

Кидається до неї. Але Аміна в ту мить вихоплює кинджал і б'є Халіля, та він затуляється рукою, і вона його ранить у руку. Він одскакує.

А м і н а.

Гидотний, геть!.. а то умреш ти тут!

Х а л і л ь.

Ти дряпаєш, мов тая дика кішка.

Та не тобі подужати мене.

І я тобі ще кіхті повтинаю!..

Виходе.

Вихід IV.

А м і н а—сама.

О, Господи! які тяжкі обра́зи
Терплю я тут!.. Сказати все баші?..
Так гидко це!.. і він його замучить,
А кр́ови я не хочу... Хай живе!

Кидає кинджал і падає на канату.

Вихід V.

Д м и т р о тихо ввіходе й спиняється біля порогу.

Д м и т р о.

Звеліла ти, щоб я прийшов до тебе...

А м і н а,—стрепенувшись, підводиться.

Це ти... еге... казала, щоб прийшов...

Д м и т р о.

Я слухаю, що пані загадає.

А м і н а.

Ні не на те... покликала... я хочу
Щось розпитать...

Д м и т р о.

Питайсь, ласкава пані.

А м і н а.

Чи тут тобі погано жити в нас?

Д м и т р о.

В неволі скрізь погано. Чи буває
Кому у їй та гарно? Я не чув.
Бо воля є найбільше в світі щастя,
І в кого скарб однято цей,—тому
Безщасному і сонце пригасає.

А м і н а.

Що воля скарб великий, щастя—так,
Та єсть іще одно найбільше щастя.

Д м и т р о.

Не відаю яке,—скажи мені.

А м і н а.

Кохуючи, всю душу віддавати.
І в кого є це щастя,—забува
Той про усе, і навіть про неволю.

Д м и т р о.

Неволю? Ні!

А м і н а.

Серед кохання втіх...

Д м и т р о.

Ні, він що-дня про те все думать буде,
Що він є раб, купований, як віл,
Що мусить він робить, як товарина,

Коли ж йому судилось на віку
Ззирнутися з коханими очима,—
Так прийде пан і навіть не спита,
Що дума раб, що може почувати,
А на базарь його звелить весті
З налигачем на шиї; щоб продати,
І розрізнить з коханням тим навік.

А м і н а.

Це правда все. Але бува кохання,
Що гинуть всі кайдани перед їм:
Так, ніби є вони про людське око,
А справді їх, тих пут, уже нема...

Мовчанки.

Чому ж мовчиш? хиба не хочеш ти
Відмовити, зо мною розмовляти?
Бо я тобі турецька пані зла!..
Не думай так: таке ж у мене серце
У грудях цих, як у твоїх—твоє,
І можу я те горе зрозуміти,
Що в серці ти своєму заховав.

Д м и т р о.

Що в серці я сховав? А що до серця
Мого тобі? Навіщо буду я
Казати те тобі, чого нікому
Не хочу я казати й не скажу?

А м і н а.

На те скажи, щоб з рідною душею
Сумна душа ділитися могла

Своїм жалém, надіями, чи сумом.
Коли бува, що нікому звіряти
Свої думки: нема навкруг людей,
Чи хоч і є, та рідної такої
Нема душі, щоб лихом і добром
Могла душа із нею поділятись,
Тоді свої жалі людина та
Звіря якій тварині безсловесній,
Чи навіть і ростині неживій,
А ти мені не хочеш те сказати
Що я, тебе жаліючи, прошу.

Д м и т р о.

Та що ж тобі я ще казати мушу?

А м і н а.

Скажи мені, чи міг би ти коли,
Невільником zostавшись, покохати?

Д м и т р о.

Навіщо ти питаєшся про це?

А м і н а.

Бо хочу знать. Коли б оце до тебе
Жіночії озвались очі й ти
Уздрів би в їх своєму серцю рідне,—
Невже й тоді твої палкі уста
Не випили б кохання з уст солодких?
Мовчиш ти знов... Чи, може, в цій землі
Не міг би ти знайти такої вроди,
Щоб покохать?.. Тут, може, всі бридкі?

Д м и т р о.

Бридкі? О, ні!..

А м і н а.

Зустрів і тут вродливу?

Д м и т р о.

А може й так...

А м і н а.

А де? коли ти бачив?

Яка вона?.. Кажи ж бо ти!

Д м и т р о.

Така,

Що мов зоря засяє, як погляне,
І світ увесь поліпшає немов
І всі квітки найкращі, найпишніші
Схиляються покірно їй до ніг,
І певно, що на всім широкім світі
Їй рівної уже нема ніде...

А м і н а.

О, мабуть то краса велика дуже!
Щаслива ж та, що славиш так її.
Скажи ж мені, де стрів її, де бачив
Оту красу, такую осяйну?

Д м и т р о.

Невільник я, то я мовчати буду.

А м і н а.

Облиш! Забудь невірність гидке!
Хто та краса—я хочу, хочу знати!

Д м и т р о.

Ота краса—це ти!

А м і н а—затуля очі рукою й падає на канапу

Що ж ти сказав!...

Вихід VI.

Ф а т и м а—вбіває перелякана.

Ой лихо!.. пан іде!.. баша іде!..
От я ж тобі казала,—буде лихо,—
Оце воно і сталося!.. Аллах!

А м і н а—підводючись.

Чого ти так кричиш? Чи він далеко?

Ф а т и м а.

Ось-ось уже... на стежці.. зараз тут...

А м і н а.

Якими він дверима йде?

Ф а т и м а—показує ті, що їм ввійшла.

Сюдою...

Аллах! Що ж ми робитимем тепер?

А м і н а.

Та цить бо ти! чого кричиш без діла?..

До Дмитра, відчиняючи ті двері, що збоку.

Іди сюди! Ти пройдеш у квітнік—

Тут поблизу... Зостаньсь там і з квітками

Ти щось роби,—мов звелено тобі...

І дожидайсь, що я тебе покличу!

*Дмитро виходить. Аміна зачиняє за їм
двері, а тоді сідає на тую ж канату.*

Вихід VII.

*Б а ш а ввіходить і махає рукою на Фатиму; та
виходе.*

Б а ш а.

Зорю мого і розуму й душі.

Знайшов в її гніздечку запашному.

Сідає біля Аміни.

Аллах мужам на втіху дав жінок,

На те, щоб муж од праці, від турботи,

Од клопоту тяжкого на війні—

Розважити себе міг дома любо,

Втішаючись з жіночої краси.

Як серед трав, дерев квітки пахущі,

Так між людьми і чепурні жінки:

Сотворено рослини ті на діло,

Квітки ж Аллах на втіху сотворив.

А м і н а.

На втіху? так? Та й годі, господарю?
Сказав би так жіночий розум мій,—
Шануючи твоє високе слово:
Ми знаємо ще і таких жінок,
Що втіхою були і діло знали:
От Солиман—Хуррем-султаншу мав,
Удвох із ним вона в нас царювала.

Б а ш а.

Моїх очей найкращая зоря
Про Россу ту нехай мені не каже,
Бо тільки зло робила в нас вона.
Ні, не на те жінки, щоб власним робом
І розумом своїм діла робить,
Але на те, щоб мужеві коритись,
Йому за втіху бути і не більш.
На це вони повинні положити
Свою красу і розум, і життя.
Аллах це так звелів, так мусить бути.

А м і н а.

А чоловік—чим мусить бути він?

Б а ш а.

Аллах звелів, щоб він був жінці паном,
Та й добрим ще, бо скоро хоче він,
Щоб квіточка його цвіла на втіху
Йому в житті, то вже ж повинен він

Доглянути її і так зробити,
Щоб у добрі вона жила й могла
Свою красу викохувать. Оттак-о
Сю квіточку мою (*приюрта її*) і я силкуюсь
У щасті тут викохувати. Так?
Адже це так?

А м і н а.

Так, господарю, правда.
Ти тут зробив мені маленький рай,
І зовсім би було гаразд у йому,
Та ще одна тут недогода є.

Б а ш а.

Яка? Скажи,—її не буде зараз.

А м і н а.

Доглядач сей—не знає саду він,
Не знає, як його кохати треба:
Що зроблено було до його ще,
То те і є,—нічого сам не вміє.

Б а ш а.

Моторний же та працьовитий він.

А м і н а.

Та клопітний: все клопоту такого
Наробить він, ладу ж рабам не дасть,—
Без діла все тут робиться у його.

Я не люблю його, поганий він!..
Не хочу в сад ходити через його!

Б а ш а.

Я б иншого сюди настановив,
Та тільки щось нема такого в мене.

А м і н а.

Та в тебе ж слуг багато всяких є.

Б а ш а.

А щоб і сад він знав,—того й немає.

А м і н а.

Ти пригадай гарненько,—може й є.

Б а ш а.

Я згадую, та ні—нема та й годі.

А м і н а.

Не хочеш ти зробити, як прошу,
То й кажеш так. Але ж мені Фатима
Казала вже, що є такий один.

Б а ш а.

А хто ж то є? Його не знаю,—певне
Побріхує твоя Фатима.

А м і н а.

Ні,

Та тільки я забулася, про кого

Вона мені казала... От... Стривай...
Подумаю... А так, уже згадала:
Є в нас такий невільник, що його
Приведено недавно?

Б а ш а.

Є, Аміно.

А м і н а.

Так він, чи що,—Фатима каже,—був
Неначе десь раніше садівничим.

Б а ш а.

Ну, знаю я його. Та він джавур.

А м і н а.

Хиба джавур? Ну, я цього не знала.
Але ж і цей доглядач, що тепер,
І він джавур.

Б а ш а.

Такий він був, тепер же
Він молиться пророкові, як ми.
Джавури ці, як стануть правовірні,
То робиться народ путящий з їх,
А поки він у кривовірстві ходить,—
Це гадина, і треба берегтись,
Пильнуючи, щоб не вкусила часом.
Та я уже сказав тобі: зроблю.
Коли нема тут іншого такого,—

Довідаюсь, чи діло тямить цей,
Тоді його настановлю: а може,
Як він уздрить, що так зробили з ним,
То саме це й прихилить до пророка
Його тоді. Тепер піду.

А м і н а.

Куди?

Б а ш а.

Та прибули сьогодні з Лехистану,
Із польської землі, до нас послі...

А м і н а.

А з дому ти вже не поїдеш? ні?

Б а ш а.

Ні, мушу я поїхати на місяць,
Та не тепер, а тижднів так за два,
Чи може й більш... Тобі це сумно буде.
Та що робить!.. Повинність!.. Ну, піду.
Здорова будь, моя трояндо пишна,
Та не сумуй без мене тут сама.

Цімує її й виходе.

Вихід VIII.

Ф а т и м а—*ввиходе.*

Уже пішов?

А м і н а.

Скажи мені, Фатимо,
Тебе давно вже в рідної землі
Взяли?

Ф а т и м а.

Давно! Дитиною малою
Год десятьох...

А м і н а.

До всього звикла ти.
А я... ще так недавно інші думи
У голові були... цвіли в душі,
Пишалися надії інші... Боже!
П'ять років ще не проминуло... так...
Я згадую... я пам'ятаю,—мати
В нас батькові дружиною була,
Порадниця у хаті,—не рабиня,
Не забавка... гаремів там нема,
Там вільні всі у нас жінки й дівчата,
Там вільною і я була... і я!..
Я іншою була... Страшне нещастя
Мене сюди перенесло, і я
Та́к мучилась була з початку, далі ж
Звикати вже потроху почала...
І все воно перемінилось якось...
І страшно так змінилося... Чогось
Відміна ця мені страшною стала
Здаватися...

Ф а т и м а.

Та ти провіщо це
Говориш так? Щось я не розбіраю.
Кажі простіш!

А м і н а.

Встає у серці знов...

Ф а т и м а.

Та що встає?

А м і н а.

Те почуття, що я
Не забавка якась, що я людина,
Що хочу я так жити, як і всі:
По людському, своїм життям щоб жити.

Ф а т и м а.

Та і на це є способи у нас,
Бо не на все і в чоловіка очі:
Уміючи, одуримо й його.

А м і н а.

Дурити—от!.. Це—красти право жити!
Оце і є те саме, що мене
Обурює та гнітить нестерпуче!
Повинна я була сьогодні тут

Лукавити, брехати, хитрувати,
 Мов ще люблю його, щоб він Дмитра
 Настановив тут саду доглядати,
 Бо так вільніш кохаться буде нам...
 О, як мені це гидко все!

Ф а т и м а.

Байдуже!

Вже так воно ведеться завсігди,
 Що як собі кого наглядить жінка
 Любішого, то нищечком грішить
 І мусить же дурити чоловіка.

А м і н а.

Облиш, мене не розумієш ти!..
 Ой, Боже мій! Як тяжко-важко жити
 Серед людей, що пр́остих слів твоїх,
 Що дум твоїх найкращих, найсвятіших,
 Тих, що без їх нема тобі й життя,
 Вони цілком не розуміють, з́овсім!
 Як страшно це: живеш як у пустині,
 А люде скрізь... Ой Боже правий мій!
 Душа вм́ира, проймає серце холод...

Сідає, зіперилась на лікоть, і змовкає.

Потім, одразу стрепенувилась:

А все ж його кохати буду я!
 А все ж його не можу не кохати..!
 Поклич мерщій, Фатимо! клич його!

Фатима виходе в двері збоку.

Вихід IX.

Д м и т р о — виходить.

А м і н а.

Ізнов удвох ми можем розмовляти.
 Іди ж сюди! Знена́висний пішов.
 Невже мене не зрозумів ти досі?
 Невже того не бачиш ти, що є?

Д м и т р о.

Невільник я... Невільникові ж важко
 І бачити, і розуміти все:
 Хоть бачить він,—боїться помилитись,
 Боїться він сягнути далі, ніж
 Дозволено. Хоч візьметься у його
 Вогнем палкім уся душа й згорить,—
 Мовчати все ж він буде й те ховати.

А м і н а.

Примушуєш мене казати—хай!
 Це зараз той пішов, кого найбільше
 Нена́виджу тепер.

Д м и т р о.

За віщо ж то?

А м і н а.

За те, що я людина й хочу жити
 По людському, не так, як тут живуть,

А він мені насмілився казати,
 Що забавка я, іграшка, йому
 Сотворена на панську втіху тільки,
 На те, щоб він зо мною граться міг,
 Як схочеться йому, як заманеться,
 А далі і забув на час якийсь,
 Аж поки знов ще заманеться гратись!
 За це його ненавиджу тепер.
 Іще за те, що иншим почуванням
 Тепер мені всю душу обніма,
 А він, як пан, порядкувати хоче
 В моїй душі. То і за це його
 Ненавиджу!..

Ти кажеш,—ти невільник...
 Не хочу я, щоб ти мені й зоставсь
 Невільником...

Д м и т р о.

А чим же можу бути?..

А м і н а.

Надією і сонечком ясним,
 Моїм очам єдиним світом-сянням,
 Моїй душі єдиним сподіванням,
 Утіхою, коханням, щастям—всім!..

Д м и т р о—кидається до неї.

Ні, годі вже!.. мовчать немає сили!..
 Моя красо, мій квіте запашний!
 Чиї б уста мовчати тут здоліли?..

Люблю тебе безмірно, раю мій!

Приморта її.

А м і н а.

Коханий мій!.. Люби, єдиний, милий!..

З тобою рай, мій світоньку ясний!..

Схиляється йому на плече.

Завіса.

ТРЕТЯ ДІЯ.

Сад. Інше місце, ніж у першій дії.

Вихід I.

П а н а с з М о л о д и м Н е в і л ь н и к о м.

П а н а с.

Ні, я його побачивши ще спершу,

Послухавши його, вже догалавсь,

Що січовик із його недотепний.

Н е в і л ь н и к.

Чому?

П а н а с.

Тому, що надто вже жінок
Він полюбля та казна що верзяка:
Рівня красу жіночу до небес
І там іще таке він докладає,
Що доладу й не розбереш його...

Невільник.

А цитьте! он він сам іде.

Панас.

Іде вже
Підгонити,—доглядачем зробивсь!..
Схотілося турецької роскоші,
Про те й забув, як верещав колись:
„Утечемо! вас визволю на волю!“
Тепер йому вже те не в голові,
Уже ніяк не згадує про втєкти.

Вихід II.

Дмитро—*підходе до їх.*

От Богові хвала,—сьогодні день
Удався не душний, робити лекше.

Панас.

А щó тобі?.. Адже не робиш сам!
Бо ти тепер уже, бач, пан, доглядач!

Дмитро.

Воно і я, сказати так, роблю..
А хоч би й ні, дак і не в тім же сила.
Не сам же я—он роблють люде скрізь,
То й посла Господь людям полехкість,—
Чому ж за це не дякувать йому?

П а н а с.

Пророкові подякувати треба,
Аллахові тому, чи кат їх зна,
Як звуться ще вони—ті, бусурменські!..

Д м и т р о.

Бог, діду, скрізь один.

П а н а с.

Який же Бог?

Д м и т р о.

Той Бог, що цю багату землю й небо
Високеє блакитне сотворив,
Той, що вдихнув живу душу в тіло.

П а н а с.

То це й Аллах по твоєму—він Бог?

Д м и т р о.

Ми кажем: Бог по свóєму про Бога,
Вони про те ж по своєму: Аллах.

П а н а с.

О, ба! о, ба!.. Оце тебе послухать,
То все одно, що наш, що бусурмен.
То це одна, по твоєму, і віра
Що в нас, що в їх?

Д м и т р о.

Ні, віра не одна:
Бо ми отак про Бога розумієм,
Вони ж про це по своєму.

П а н а с.

А ти ж
Пророка—як, чи добре розумієш?

Д м и т р о.

Даремне це говорите ви так.
Я не зробив вам, діду, зла й нікому
Із наших тут ще не зробив, а ви
Так кривдите мене. За віщо ж, діду?

П а н а с.

За те, що ти у зрадники пошивсь!
Всіх присягавсь ти вивести з неволі,
Тепер же сам батіг у руки взяв.

Д м и т р о—*збентежений*.

Час не прийшов... Ви ж знаєте, що змоги
В нас не було... Казали ж ви сами,
Щоб підождаць,—хай куди небудь з дому
На час який поїде цей баша.

П а н а с.

Та це то так... Та тільки бачу добре,
Що як би він поїхав, то й тоді б
Не поспішавсь ти, хлопче, до утеку...

Догадуюсь, куди ти стежку топчеш,
Це видно вже!

Д м и т р о.

Нікуди не топчу,
А думаю, що й віри не ламавши
Доглянути тут можна саду.

П а н а с.

Так!..

Говориш ти це гарно!.. Добре діло,
Коли б воно й зробилось так усе.
Та тільки щось нема на те надії.
То я скажу: гей, Дмитре, бережись!
Не попускай отруті бусурменській,
Роскошам тим та ласоцям гидким,
Залазити в твою козацьку душу.
На те тебе і садівничим тут
Ізроблено, щоб ти порядкувати
Звикав, привчавсь над братом-козаком.
Невільником ти з примусу робив,
Тепер же ти годити будеш туркам.
Оце й вона, ота страшна отрута,
Що душу вб'є твою і призведе,
Що станеш ти потурнаком потроху.
Держись гаразд, бо впасти дуже легко.
Оце й усе, а більше вже й нема.

Д м и т р о.

Не хочу я, не думаю я впасти,
Та й падати нема чого мені:

Нічого я не зрікся і тепер
Зоставсь такий, який я був і перше.
Зостануся таким і далі.

П а н а с.

Добре!

Дай, Боже, щоб справдилося воно!
А що, чи вже обідати іти?

Д м и т р о.

Я кликати прийшов вас до обіду.

П а н а с—до невільника.

Покинь! ходім, бо підживитись час.

Н е в і л ь н и к.

Та так, бо щось воно вже трохи тее...

Вихід III.

Д м и т р о — сам, дивлючись у слід Панасові та
молодому невільникові.

Цураєтесь мене? За віщо ж це?
Не зрадник я і зла вам не зробив...
А важко так на серці, мов би й справді
Я винен чимсь... та й дуже... Боже, правий!
Мовчить.

А може й так? А може й є провина?
Хиба ж не гріх робити так, як я?

Свій рідний край і жінку, і дитину
 Покинув я, я відцурався їх...
 Як би раніш хто смів мені сказати,
 Що так зроблю,—крівавим боем я
 Напасника скарав 'би за образу!..
 А от тепер і сталось... Боже мій!
 Я бачу—гріх... *Мовчить.* Але ж яка краса!
 Так і сліп'ять!.. Чи можна ж не кохати?
 Оленочко, моя дружино вірна,
 Прости мене! Я не цуравсь тебе,
 А це мене страшна нелюдська сила
 Безмірная вхопила й затягла.
 І добра ти, і гарна, і голубка,
 І зіркою мені сияєш ти,—
 Дак тут краса така ясна, як сонце,
 Як позирнеш, то й сили вже нема:
 Душа горить, а розум туманіє,
 І гріх тоді здається не гріхом.

Вихід IV.

Ф а т и м а—*ввіходить.*

Ти тут, а я тебе шукала всюди.
 Мене вона послала: ти приходь
 Не ввечері, а по обіді завтра.
 Ізнов у ту ж альтану й жди. *Хоче йти.*

Д м и т р о.

Стривай!

Чого ти так тікаєш? Чи здорова

Вона? Скажи! А робить щó вона?
 Чи ще чого до мене не казала?
 Ти може що забула, то згадай!

Ф а т и м а.

Здорова, вже ж... нудьгує за тобою...
 Що казано—тобі сказала я:
 Щоб ти її в альтані дожидався,—
 Хиба тобі ще мало і цього?

Д м и т р о.

То певно вже баша не їде нині?

Ф а т и м а.

Зоставсь на день, а завтра виїздить
 Уранці він... Коли ж одміна буде,
 То знов тоді я прибіжу й скажу.

Виходить.

Вихід V.

Д м и т р о—*самъ.*

Уранці він поїде—це вже певне...
 Колись я ждав як щастя дня цього,—
 А що ж тепер?.. Я кривсь од товариства,
 Їм не казав, що від'їздить баша,
 Але ж вони довідаються завтра,
 Зберуться всі і скажуть: час прийшов,
 Повинен ти із нами утікати,—
 Ти сам казав, сам нас на те підняв!..

І що ж я їм? Що я сказати можу?
 Не здужаю покинути її:
 Недовгий час із нею раювання
 Кайданами до неї прикував
 Мене всього! . Покинуть товариство,
 Зостатися — це ж зрадити своїх!
 А що ж мені було гидчіш од зради?
 Невже ж тепер я відминився так,
 Що став не той? О, Боже всемогучий!
 За віщо ти мене сим раюванням
 Так велико, так тяжко покарав?!..

Вихід VI.

Жінка в турецькій простій одежі з накриттям увіходить, озирлючись туди й сюди; помітивши Дмитра, підходить до його швидко збоку, так, що Дмитро її не бачить.

Ж і н к а.

Таки знайшла тебе! Здоров був, Дмитре!

Д м и т р о — кинувшись з несподіванки.

Хто ти така? Чого сюди прийшла?

Чого тобі в цьому садкові треба?

Ж і н к а.

Тебе.

Д м и т р о.

Мене? Хиба мене ти знаєш?

Ж і н к а.

А знаю, вже ж... Ти в Тальниківці жив,
Покинув ти там жінку і дитину.

Д м и т р о—вражений.

Хто ти така, що знаєш так мене?
Хто ти, що все це відаєш? Кажі!..

Ж і н к а.

Я знаю й більш: іще той день я знаю,
Як з жінкою, з дитиною прощавсь,
Самотними їх дома покидавши,
І вирвавсь ти і скочив на коня,
Полинув, зник... Мене ж саму покинув...
Невже ж мене ще й досі не пізнав?!

Відкидає накриття.

Д м и т р о—вжахнувшись.

Олено,—ти?!.. Чи це мара, мій Боже?

О л е н а.

Це не мара, дружина це твоя
Прийшла... О, мій коханий, мій єдиний!
Я не могла без тебе жити, я
Прилинула, щоб вирвати з неволі
Тебе. *Кидается йому на груди.*

Д м и т р о.

Ой цить, бо ще почує хто!..
Стривай, а то щоб хто ще не побачив...

О л е н а—*випускає його з рук.*

А як тебе шукала я, коханий!

Д м и т р о—*збентежений.*

Та як же це ти опинилась тут?

О л е н а.

Я розкажу... Як я страшне почула:
В неволі ти... Я думала, що вмру...
Я кинулась, на викуп добула,
Позичивши, попродавши, що можно...
Бувай здоров, мій синочку маленький!
Я батенька твого шукати йду.
Матусенько, прощай! гляди онука!..
Ой, Боже мій, як мати не пускала!..
Небитими степами я пішла.
Хоч страшно йти, та помагає Бог,
І він мене направив ночувати
До пана в двір,—до турків їхав пан
Послом од нас... Навколішки я впала,
Благаючи, щоб він мене узяв
До табору свого,—і він послухав,—
Хай віку Бог йому за те продовжить!
Оттак о я і опинилась тут.
Два тижні тут шукала все тебе—
І це знайшла, щоб вирвати з неволі.
Як їхати посел додому буде,—
Укупі з їм поїхали б і ми,
Як би твій пан за викуп мій тебе
Пустив; коли ж заправить він ще більше,

Зостанусь я, робитиму йому
І викуп твій я зароблю у його.

Вихід VII.

Фатима надходить, але вздрівши, що Дмитро з Оленою розмовляють, ховається в кущі, щоб підслухати.

О л е н а.

Чого ж мовчиш ти, милий? Ти такий,
Мов би мені ти, Дмитрику, й не радий
Не поспитав про сина ти мене,
Про матінку... Моя порадо люба,—
Дружинонько!.. промов же слово ти!
Я довго так була без тебе, ждала,
Далекий шлях степами я пройшла,
Щоб глянути на тебе, щоб почути
Те слово знов,—скажи ж мені його!..

Дмитро мовчить.

Мовчиш?.. Мені не знаєш що сказати?
Так довго ми не бачились, і ти
Ласкаваго словечка пригадати
Не здужаєш, не можеш ізнайти,
Щоб вірную дружину привітати?
Чого ж це?.. Що тобі?.. Скажи мені!

Вихід VIII.

Панас—вертається

А це ще що?.. Чого це тут жінота?..
Та ти, бачу, потурчився украй:

До панії любенько стежку топче
І цю сюди приводить у садок.

Д м и т р о.

Не смійте ви того казати, діду!

П а н а с.

Який страшний!.. А не ходи туди!..
Я бачив сам, як позавчора нишком
В альтаночку до неї ти сховавсь.

О л е н а.

Так он воно!.. Так оң чого стріваєш
Немов чужу свою дружину ти!..
Та може—ні, це помилка,—скажи бо!..
Мій Дмитрику, скажи,—дід помиливсь?

Дмитро мовчить.

Мовчить... то то вже правда?.. Боже милий!..

*Хапається за голову і прихиляється
до дерева, щоб не впасти.*

П а н а с.

Дак он це що! Це жіночка його!..
А я гадав, що це яка туркеня..
Біднесенька! Забилася сюди,
А тут таке... Вертайся на Україну:
Вже він не твій, уже пропав навік!

О л е н а.

Пропав навік!.. Одно сияло сонце
І згасло вже, бо світить не мені,

Закрилося від мене туманами...
Скрізь темно, ніч... Але ж за віщо це?
За віщо ти свою дружину вірну
Міг промінять отут на бусурменку?
Чому мовчиш? Не відмовляєш чом
Ти, зраднику?!. Ні, Боже мій, не те
Хотіла я сказати, ні!.. *Спиняється.* Покинув,
Зрікаєшся... Та ні! Не можна ж так!..
Не можу я... Ой, Господи, хотіла
Сказати щось—і слова не знайду...
Я все життя віддам, щоб повернути
Ізнов тебе... кохаю над життя...
Вона ж не дасть свого життя за тебе,
Вона тебе кохать не може так...
Хоч як вона нехай тебе кохає,
А все її я переважу в тім!

П а н а с.

А вже ж, що так! То ж жінка, то дружина!..

О л е н а.

Та не мовчи ж! озвися хоч слівцём!

Д м и т р о.

Що я скажу? Що я найбезщасніший
Тепер за всіх?

О л е н а.

Найбезщасніший ти?
І принесла нещастя я? Ой, Боже!

Я ж думала, що щастя принесу!..
 Гаразд! Щоб ти щасливий бути міг,—
 Я відціля піду, вернусь до сина,
 Самотная свій вік важкий звікую...

П а н а с—до Дмитра.

Пускай її, —нехай собі іде!
 Не вернеться: далеко Україна...
 А може й так, що стрінуть у степах
 Її вовки, голодні сіроманці,
 І рознесуть кісти її в яри..

Дмитро здригається

О л е н а.

Оце була б мені найкраща доля:
 Відразу смерть, не мучитися вік.

П а н а с.

А то бува, як Бог не пожаліє,
 Та у степу наскочить татарва,
 То забере, в ясир її потягне,
 І купить пан якийсь її в гарем—
 От, може, цей твій пан її і візьме...
 Це, знаєш, би було: твій пан би взяв
 Її собі—з душі знущатся й з тіла:
 Це буде так, мов помінялись ви,
 Бо візьме пан її, ти ж—панську жінку.

Д м и т р о.

Ой, Боже мій!..

П а н а с.

Ти Бога тут не клич,
 Бо щастя це твоє без Бога краще.
 Та тільки ось: чи буде щастя те,
 Як знатимеш, що твій єдиний син
 Без матері конає десь, а мати...
 Ще гіршеє терпить вона, бо з неї
 Знущається в гаремі бусурмен?

Д м и т р о, — *стрепенувшись*.

Чого мене лякаєте страшним?
 Самі його вигадуюте нащо?

П а н а с.

Авжеж! авжеж! це вигадки дурні!..
 Кохайся тут, милуйся тут, забудь
 Ти рідний край і віру, жінку й сина.
 Усе забудь: все затопчи, зробишь
 Потурнаком, ізрадником гидким,
 Своїх людей, братів своїх—рабами
 Ти пороби, зробишь над їми паном,
 Та вже тоді й щасливий будь собі!

Д м и т р о.

І буду!

О л е н а.

Ні, не будеш ти, безщасний!
 Одурений оманю в цей час,

Засліплений, ти бачити не хочеш
Тії біди, що дожида тебе,
Немов той звір, що здобич дожидає.
Хай місяць, рік втішатимешся ти
Тим краденим своїм непевним щастям,
А далі їй докучить, і вона
На іншого тебе вже проміняє,
І будеш знов згордованим рабом
Хилитися під нагаєм турецьким.

П а н а с.

Так, дочко, так!.. Кажи йому, кажи!..

Д м и т р о.

Ти все мені нещастя пророкуєш.

О л е н а.

Згадаєш ти свій рідний край тоді,
Згадаєш ти усе, що мав колись.
Тоді тебе немов яка сила
До тих степів, лісів, зелених лук
Потягне враз; своїм диханням вільним
На тебе степ дихне; Дніпро старий
Мов зашумить порогами до тебе,
І запашніш запахнуть рідні квіти
За всі чужі, хоч пишнії квітки,
Що так тебе сп'янили тут на час.
Безмірною нудьгою занудьгуєш
За піснею, що дома ти співав,

За рідними, що дома ти покинув...
Почуєш ти, мов з Січі хтось гука:
Сюди! ставай за рідний край, за волю!
Почуєш ти і кинешся, й на плечі
Тобі нагай турецький упаде!..
Ти вирватись з неволі не здолаєш
І прокленеш той час, що зрікся ти
І рідної країни й волі... Боже!..
Така страшна, така несвітська мука,
Найгіршая за муки всі людські,
Тоді тобі пригнітить бідне серце,
Що тільки я подумаю про те,—
Моя душа вже гине, рветься з жа́лю.
О любий мій, коханий, дорогий!
Повірь мені, повір і схаменися!
Про думку ти свою забудь,—згадай:
Найбільшая у Бога буде кара—
То зрадникам! Мій Дмитре, схаменись!

Дмитро—кидається до Олени.

Оленочко моя!.. голубко!.. серце!..
Прости мене! я збожеволів був!..
Як думати я міг хоч би хвилину,
Щоб рідний край, щоб вірною тебе
Хоч на яку ясну красу змінити!
Забудь, що я казав: то був не я!
Геть звідціля! тікаймо швидче, швидче!
Не віддадуть мене за викуп тут:
Ратуючись, всі мусимо тікати.

О л е н а.

Я знала це... Я зна́ла—буде так...
Мій соколе!.. Яка я рада знов!..

П а н а с.

Оце й мене ви, діти, привезли,
Що плачу я... Це, дочко ти зробила:
В твоїх устах ожив наш рідний край...
Згадалося... усе—кайдани й воля...
Хоч я й старий, а от немов дитя...
Ну й жіночка у тебе, Дмитре-брате!
За нею й я пішов би хоч куди.

Д м и т р о.

І підемо!.. Баша уранці їде,
А ми у степ—і хай допоможе Бог!

П а н а с.

Бог помага кайдани розбивать!

Завіса.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Сад. Те місце, що і в третій дії. Смеркає.

Вихід I.

Аміна та Фатима увіходять.

А м і н а.

Ти кажеш, тут вони зустрітись мають?

Ф а т и м а.

Вмовлялися, що прийде в цей куток,
Як смеркнеться, ся жінка, та й укупі
Тікати всім... Ти так уся й тремтиш...

А м і н а.

Ти думаєш,—з страху, з жалю дурного?
Ні, я тремчу, бо хочу мститись я!
Бо від цієї пекельної жадоби
Горить мені у голові, в грудях!..
Я вся горю!.. О, хочу я помститись
Над зрадником!.. Так зрадити мене!..
Все віддала йому, що можна дати
Кохаючи!.. Усе я віддала!..
Скорилась я усім його бажанням.
Забула я, що він невільник, раб,
Із темної його узявши ночі,
Я підняла аж до ясного дня
Вщасливила його, йому, рабові,
Зробилася рабою я сама,—
І зрадив він!.. І він мене ізрадив!..
На світі цім чи є гидчіще щоб,
Є гірше щоб за це злочинство чорне?
Нема! кажу: нема!.. і заробив
Найбільшої собі за те він карі!..
І я помщусь! о, страшно я помщусь
Над обома!

Ф а т и м а.

Та защо ж кара й жінці?
Як добрая вона сюди прийшла,

Щоб визволить з неволі чоловіка.
Яка ж її провина тут? Адже
Як би свого любила чоловіка,
Зробила б так запевне й ти тоді.
Здається, що нема її провини.

А м і н а.

Говориш ти: нема? нема? Скажи:
Ти бачила: вони тут цілувались?

Ф а т и м а.

Еге, було... Здається, що було...

А м і н а.

А, бач, було!.. О, кляті! цілуватись!..
Як смів її він цілувать, коли
Він цілував мене? Вона як сміла,
Як зважилась торкатися до його?
Тут я його люблю, тут я кохаю!..
Хиба вона його отак, як я
Любитиме? Чи може? Ну, кажи!

Ф а т и м а.

Та мабуть же виходить так, що може.
Адже вона шлях довгий і страшний
Сюди пройшла, нічого не злякалась:
З усіх країн далеких і близьких
Багато є у нас усяких бранців,
А чи було багато тих жінок,
Що їх сюди приходили шукати?

А м і н а—*помовчавши трохи, помалу:*

Так, правду ти сказала... Любить дуже...
Відразу палко.

Та я того не хочу, щоб вона
Любила так!.. Не хочу, щоб і він
Любив її! Мені він присягався,
Що тільки я сама в його душі!..
А, зраднику! ти думав—так минеться!..
Помилишся!.. Я покажу тобі!..
Я губи ті, що сміли цілувати
Вони мене,—геть випечу вогнем,—
Хай більше вже нікого не цілують!
Я руки ті, що сміли обнімати,
Їх катові оддам, щоб одрубав,—
Щоб більше вже не обняли нікого!
Я очі ті, що так мене дурили.—
Сама тобі їх повиймаю геть!
Вже більше ти нікого не одуриш!
Тоді іди! Кохайсь із нею ти!
Цілуйсь без уст і без очей дивися
Ти на її красу і пригортай
На груди ти її—без рук!..

Ф а т и м а.

Аллах!

На віщо ж так уже карати страшно?
То ж світове: любив, тоді покинув—
Чоловіки вже зроду всі такі.
Нема чого так тяжко тим журитись.
Хиба уже більш нікого й кохати?

А м і н а.

Облиш!.. Хиба ти розумієш це?
 А він мене не покарав хиба?
 Ой, Боже мій!.. Ой, Боже мій єдиний!
 За віщо ж це усе? За віщо я
 Терпіти цю повинна муку? Чом
 Всі на світі те щастя мають, щастя,
 А я його не мала ще ніколи?!..
 Я крихітку була придбала й ту
 Віднято вже... За віщо це?

Ф а т и м а.

Та годі,
 Бо вже ось-ось вони сюди надійдуть,
 Та й інший хто щоб не почув бува...

*А м і н а—ходе кілька часу туди й сюди, заспо-
 коюючись.*

Мовчатиму... Нехай вони ідуть...
 Пильнуй же там, і як вона увійде,
 То хвіртку ти мерщій замкни й біжи
 Та пана клич.

Ф а т и м а.

А ти йому казала
 Про це, чи ні?

А м і н а.

Умовила його
 Зостатися цей день, а не казала
 Йому чого.

Ф а т и м а.

Ти за кущі сховайсь,
От за оці,—отут не буде видко:
Невільники іще не всі з роботи
Відсіль пішли, бо гомін у саду...
Не зараз ти до їх виходь, загайся,
Бо поки ще ту хвіртку я замкну
Та збігаю до пана поки...

А м і н а.

Добре!

Хай з слугами іде баша, не сам...
Не гається нехай, а прийде швидко,
Щоб не втекли вони. Скажи йому
Там що страшне... таке, щоб він одразу
Прибіг... Іди ж!

Ф а т и м а.

Та вже ж іду, іду!..

Виходить, Аміна стає за кущі.

Вихід II.

Д м и т р о—*сам виходить.*

Нема її... Чи їй чого лихого
Не трапилось? Тут може бути все...
Та ні, це так... ще рано, тим немає...
О, Боже мій! невже даси мені
Побачити мій рідний край коханий?

О, дорогі, о, вічні ясні зорі!
Ви сяєвом пречистим з висоті
До вищих діл підносите нам душу,—
Присвічуйте ж невірникам сумнім
Далекий шлях до радісної волі!..

О л е н а—*ввіходе й озирается.*

Ти, Дмитре, тут... Ой, Боже, страшно як!

Д м и т р о.

А що хиба? Щось бачила, чи чула?

О л е н а.

Здалось мені, як я сюди ввійшла,
Неначе щось зашелестіло ззаду.
Мов бігло що... Біда, як хто довідавсь
Та назорив!.. У вас готово все?

Д м и т р о.

Готово все.

О л е н а.

А де ж це товариство?

Д м и т р о.

Всіх замкнено: звичайно ж на ніч так...
Але ключі від тих льохів у мене,—
Мерщій ходім, і я їх відімкну.

Виходять.

Вихід IV.

А м і н а, виступаючи з-за кущів.

Ідїть! ідїть!.. там замкнено вже все,
І помста вже над вами почалася.
Не втечете ви з рук моїх тепер.

Вихід V.

*Д м и т р о та О л е н а вертаються і не помі-
чають ще А м і н и.*

Д м и т р о.

Хтось хвїртку ту замкнув... Не можна з саду...

О л е н а.

Це зрадив хтось...

Д м и т р о.

Ще хвїртка є одна...

О л е н а.

Веди мерщій!

Д м и т р о.

Ходім!.. Кущами прїйдем...

А м і н а—виступає з-за кущів.

Стривайте бо! Не поспішайте так!..
Ви думали втекти? Надію киньте!..

Все замкнено з усіх боків, і ви
 Вже сидите у пастці, наче пара
 Тих мишенят дурних. Чи добре ж те
 Сальце, що вас привабило у пастку?

О л е н а—*тулиться до Дмитра.*

Ой, хто ж оце? Вона?.. Вона?.. скажи!

Д м и т р о.

Еге, вона...

О л е н а.

Пропали ж ми навіки!

А м і н а.

А правду ти сказала: ви пропали.
 Куди беруть із пастки мишенят?
 Їх оддають котові, щоб поїв.
 Є і на вас у мене кіт путящий,
 Ось прибіжить,—я вас йому віддам...
 Побачимо, що будете робити!..
 А, зраднику! ти думав утекти
 І сподівавсь, що це тобі минеться?
 Забув про те, як присягавсь мені!
 Дак я усе те добре пам'ятаю
 І муками згадаю так тобі,
 Що будеш сам благати в мене смерти.

Д м и т р о.

Віддай ключі!.. віддай!. пусти мене!
 Давай сюди, бо задавлю без жалю!

А м і н а.

То й задави!.. А лиха не минеш.
Вже он біжать, в саду вже гомін чути:
То з слугами баша—узяти вас.
Чути гомін і як люде біжать.

Д м и т р о—до Олени.

І справді йдуть. Тепер нам край приходе.
Не минемо, Олесю, ми біди!

О л е н а.

І вмерти я з тобою вкупі рада.
Дужче тупиться до його.

Вихід V.

Б а ш а *вбігає з Слугами.*

Б а ш а.

Що сталося?.. Аміно, що тобі?..
Чого мене?.. А це тут хто з тобою?..

А м і н а.

Це зрада тут!.. Казав, що бережеш
Мене, як світ своїм очам, а ось
Улізла вже сюди і чорна зрада.

Б а ш а.

Та зрадник хто ж? Де він?.. Не розумію.

А м і н а.

Тебе й мене хотів невільник цей
Ізрадити: з чужинкою цією
Ізмовившись, він утекти хотів,
А може ще й страшніші заміри
Ховалися у зрадницьких серцях.

Б а ш а.

А хто ж вона? Неначе правовірна...

А м і н а.

Одежею така, а справді—ні,
І через те я так її боюся.

Б а ш а—до *Олени*.

Хто ти? скажи мені!.. Чого прийшла
До нас сюди?.. Які були заміри?

Д м и т р о.

Ти не пигай її, я сам скажу
По правді все, що думали зробити:
Хотіли ми втекти у рідний край.

Б а ш а.

А, клятї невірні джавури!
Так зрадити хотіли ви? Гаразд!
Не будете ви зраджувати більше:

Я очі вам невірні повиймаю,
Щоб ви шляхів шукати не могли.

До слуг.

Візьміть обох, закиньте у тюрму.
Я їхати повинен вранці з дому,
Та скоро я вернусь—і кара вам!

С л у г и.

Бери!.. бери обох!.. А ну, ходім!..

Хапають Дмитра й Олену.

Д м и т р о, — пручаючись.

Ех, от як би та шабля у руках!..
Я б показав тобі, башо-катуго,
І панським псам твоїм, як козаки
Турецькїї довбешки вміють сікти!..

Слуги виводять Дмитра й Олену.

Вихід VI.

Б а ш а.

Що сталося—ніяк не розумію...
І звідки тут ця жінка узялась?..
А я таки перелякавсь: убігла
Оця дурна, зчинила галас, крик,
Що сталося тобі якесь нещастя,
Що хтось напав на тебе... я й побіг...
Ти заспокойсь, душі моєї квітко,
Невільників нікчемних ти забудь:

Ті пси уже в тюрмі тепер сидять...
Хотілося б мені, щоб од'їздивши,
Мою зорю спокійную лишити.

А м і н а.

Спокійною не можу бути я,
Коли навкруг усюди зрада тут.

Б а ш а.

Та де ж вона, та зрада, тут усюди?

А м і н а.

Чогось мені й невільника цього,
І отії чужинки дуже страшно.

Б а ш а.

Боїшся ти?.. чого ж?.. не розберу...
Адже вони в тюрмі, а як вернуса,—
Я гóлови звелю їм повтинати,
Коли вже так боїшся дуже їх.

А м і н а.

Щоб не втекли вони вночі боюсь
Та щоб чого лихого не зробили.
Поїдеш ти, зостанусь я сама
І мучитись симі думками буду.

Б а ш а.

Не можуть же вони втекти ніяк,

Бо мури тут такі, що їх пробити
Не здужає ніяка людська сила.

А м і н а.

То двері є—ті не такі міцні.

Б а ш а.

На дверях же замки міцні за те,
Та й варта ще їх добре берегтимо.

А м і н а.

Ох, я боюсь, боюся я чогось!..

Б а ш а.

А коли так, то зараз те зроблю,
Що намірявсь я згодом ізробити:
Їх вивести звелю та у дворі
Їм голови скажу я повтинати.
Як упадуть ті голови,—сама
Побачиш ти і знатимеш, що більше
Того, що так страхало, вже нема.
Ми зараз все це зробимо швиденько,
От тільки я скажу,—ти постривай!..

А м і н а—*здріається*.

Ні, ні!.. цього не хочу я, не хочу!..
Я бачити не можу крови,—геть!..
Та й защо їм виймати очі з лоба,
Чи голови втинати?.. Защо це?

Що утекти на волю, замірялись
У рідний край? Зробив би так і ти,
Коли б ти був так, як вони, в неволі.
Не хочу я!.. не хочу!.. не роби!..
Ти чуєш же!.. Ні, ти мене не хочеш
І слухати!.. тобі мої слова
Байдуже всі!..

Б а ш а.

Та не байдуже ж!.. Тільки
Не розберу ніяк, чого ти хочеш.
То кажеш ти, що так боїшся їх,
То не даєш, щоб я їх покарав.
Гаразд! я так зроблю, щоб не боялась
І спала ти спокійно уночі:
Замкнути їх звелю двома замками
І принести ключі тобі. Сама
Їх, поки я приїду, берегтимеш,
А там уже я дам порядок їм.
Чи добре буде так? чи будеш певна?

А м і н а.

Та буду вже.

Б а ш а.

Аллахові хвала!
Тепер піду і сам за всім догляну.

Виходить.

Вихід VII.

Ф а т и м а.

Навіщо ті ключі тобі здались?
 Невже це ти і справді так боїшся
 Беззбройного в неволі чоловіка
 Із жінкою? Та чим вони страшні?

А м і н а—*мовчить який час.*

Чи справді я боюсь? Еге, боюсь:
 Це ж добич та, що так її бажала!
 Вона мені тепер є найдорожча
 За все життя моє. А ні, не так:
 У їй тепер усе моє життя.

Ф а т и м а.

Що ж хочеш ти оце робити з їми?

А м і н а.

Робити що?.. Не думала про те.
 Помщусь! а як—іще того не знаю,
 Бо думала я досі про одно:
 Щоб не втекли вони, щоб їх піймати,—
 Тепер же час і помсту їм добрать..
 А як,—скажи,—ти думаєш, Фатимо,
 Як покара його за це баша?

Ф а т и м а.

Та голову, чи що, йому зотнуть,
 Чи геть йому повипікають очі:

Звичайно так бува рабам таким,
 Що думали втекти. Це ще без тебе
 У нас було... Тоді один тікав,
 Дак випекли йому залізом очі
 Роспеченим... А він, лихий, почав
 Ганьбити так та ганити пророка,
 То голову йому баша звелів
 Одтяти геть... А одного на цалю
 Посаджено було,—дак довго той
 Усе кричав...

А м і н а.

Ой страшно, Боже правий!..

Мовчить.

Ні, ні! того він заробив і хай
 Зазнає він!.. Мені він присягавсь
 І зрадив він... додому утікав...
 А що, коли б і справді пощастило?
 Вернувся б він до рідної землі
 І був би там щасливий... А скажи:
 Так не було тобі, щоб поривало
 Вернутися в свою країну?

Ф а т и м а.

Ні!

Який же край мені за цей рідніший?
 Я тут зросла і прожила весь вік,—
 Про инше все уже давно забула.

А м і н а.

То правда: ти хотіти не могла...
 А от йому—схотілось... Що це я?
 Я не про це,—про помсту думать мушу.
 Що ж думати? Ой Боже мій, горить
 Душа моя!.. сама уже не знаю,
 Що мушу я робити... що почати...
 Побачити його ще хочу я...
 Щось думала я ще... Ой, Боже мій!
 Навіщо він мене покинув, зрадив?!..
 Навіщо він не пожалів мене?!..

Ридаючи, схиляється на груди Фатимі.

Завіса.

П'ЯТА ДІЯ.

Похмура тюрма. Вгорі малесеньке віконце з ґратками. Праворуч у кутку якась примостка.

Вихід I.

Ліворуч, назад сцени, сплять Невільники, лежучи долі. Праворуч, на примостці, сидять Дмитро, Олена й Дід Панас.

П а н а с.

Минає ніч. Держать нас у тюрмі,
 А голови іще на в'язях цілі.
 А нахвалявсь доглядач, що утнуть

Нам їх кати... а декому по оку
 Геть випечуть... Оттак утекли!..
 Воно б дарма, як би тебе, Оленко,
 Тут не було... А все ж ти не сумуй:
 Всім тільки раз, дитино, умірати!..
 А може ще пошле нам щастя Бог,
 Що і живі зостанемось: без його
 На світі цім не робиться ніщо.

О л е н а .

Ні, годі вже! Немає вороття!..
 І я мою дитину люблю, сина
 Ніколи вже на руки не візьму,
 Не пригорну маленького до лоня,
 Цілуючи!.. Ой, Боже-світе мій!..
 Як би сама я тільки умірала,
 То лекше б це... Тепер же сталось так,
 Що я його (*на Дмитра*) мое кохання й щастя,
 І вас усіх до смерти довела:
 Я б не прийшла, то не було б нічого.

П а н а с .

Оттак скажи!.. Однак тікали б ми,
 То все одно того б ми не минули...

Д м и т р о .

Це винен я: як би я не грішив,—
 Не так воно тоді б усе складалось...
 Простіть мене!.. А ти мене найбільше,

Єдина, прости, що я збавляю
Тебе життя!

О л е н а.

О, Боже правий мій!
Я ж смерть тобі з собою принесла!..

Д м и т р о.

Як згадую, де був я і куди
Я міг зайти і чим я міг зробитись,—
Горить моє обличчя з соромá!
Ні, краще смерть, аніж таке життя!
А ти мене від його врятувала
І від гріха найгіршого, від зради,
Ти доброю рукою одвела.
Я дякую, єдина, вірна, люба!
Ти доброго та чесного життя
Вже не могла мені назад вернути,—
Дак ще мені зосталась чесна смерть.

П а н а с.

Так, синку, так, бо смерть усяка ліпша,
Аніж стидке та зраднее життя.
Як не судив Господь нам умірати,
То не вмремо й тепер, хоч близько смерть;
Коли ж звелить, то це вже неминуче...
Не винен тут ніхто, бо це, сам Бог...
Утиштесь, дітки, не нарікайте!
Спочиньте ще!.. І я піду спочить...

Іде ліворуч і лягає з невільникими.

Д м и т р о—до Олени.

І я б умер, життя не пожалівши,
Як би й тебе на смерть страшну не вів,
Як би могла ти знов щаслива жити,
Вернувшисья додому в рідний край,
Старенькую там доглядати матір
Та одинця кохати сина й тим
Маленькому всю душу напоїти,
Чим батькові його ти напоїла,
Щоб зріши він, за батька й рідний край
Як лицарь став,—я вмер би з упокоєм
У цій тюрмі. Тепер же смерть твоя
Мені докір, мій непростіний гріх.

О л е н а.

Ні, Дмитрику: Бог милосердний може
За смерть таку простити всі гріхи,
І на тому нас не розлучить світі,
Як на цьому докупи звів на смерть.

Д м и т р о.

Коли і там Господь нас не разлучить,—
Не страшно нам і смерти,—хай іде.

Чути, брязкає замок, одчиняються двері.

О л е н а.

Оце вона прийшла уже до нас.

Вихід II.

А м і н а ввіходе й спиняється спершу біля порогу.

А м і н а.

Як темно тут... Не бачу я нічого...
А! ось де ви укупці сидите!..
Прийшла до вас поласувати я,
Поглянути, як ви тут перед смертю
Милуетесь... Кажіть мені спасибі,
Що вас отут докупи я звела!..
А чом же ви не кажете нічого,
Не хочете подякувати? га?

Д м и т р о.

Тобі того, щоб тіло вбити, мало,
Дак ти прийшла ще й душу нам вразить?

А м і н а.

А чом же ні? А ви хиба жаліли
Усе мене? Ти, зраднику, жалів?
Ти не вразив?

Д м и т р о.

Так, правда, я караюсь
За вчинок свій. Я дуже помиливсь,
Зробив я гріх: на тебе очі звів...
Я мусив так ніколи не робити...

А м і н а.

Ха-ха-ха-ха!.. Якої він співа!..
Ну, зраднику, скажи мені, ти щиро:
На кого це ти проміняв мене?
Хиба вона така, як я, краса?
Чи з нею ти мене рівняти можеш?

Д м и т р о.

В душі її великая краса.
Ти хвалишся обличчам, що сп'янила
На мить одну та й годі, а тепер
На смерть мене даєш немилосердно.
Вона ж бо так зо мною не зробила,
Хоча її я й тяжко уразив.
Намучившись, вона мене знайшла,
А ні шляхів далеких не злякалась,
А ні країн чужих,—сюди прийшла...
І не любов вона зустріла,—зраду,
Та, добрая, не мстилась, а простила!

А м і н а.

Еге, хвали, хвали!.. Але ж за те,
Що я така погана, а вона
Такая то вже гарна,—я і знищу
Її, таку вже гарну... Я баші
Її віддам,—йому на втіху буде,
Із неї він знущається нехай,
А як уже зганьбить її до решти,
Тоді звелю її в мішок зашити

Та й кинути у море. Що? Гаразд?
Скажіть, чи так вам буде до смаку?

Д м и т р о.

Ой, Боже мій!.. Олено, серце, бідна!..

О л е н а.

Ні, Дмитре, ти того не бійсь ніяк.

До Амiни.

Я думала, що ти таки людина,
Аж бачу—ні! Ти в людськiм тiлi зло
Безмiрнеє, лихе... Та я зробити
Не дам тобі того, що хочеш ти:
Мене баші не можеш ти вiддати,
Бо зараз же я розкажу йому,
Що ти його iзрадила,—тодi
Вже не мене—тебе в мiшок зашиє
I втопить вiн. Сама це добре знаєш
I ти баші мене не вiддаси.

Д м и т р о.

Я сам про це, про наш з тобою гріх,
Кричатиму, як виведуть на страту,
Благатиму башу мене скарати,
Ї ж вiдсiль додому вiдпустить.

А м i н а.

Чи ба! вони це зрозуміли добре!
Ну, не вiддам її баші, але ж

Звелю убить обох вас тут, в тюрмі,—
Хиба вже так вам байдуже про смерть?

Д м и т р о.

До неї ми уже наготувались,
То нам вона і не страшна тепер.

О л е н а.

Та й роду ми козацького і смерті
Вже звикли ми у вічі зазирати.

*Тим часом Дід Панас, юлосної роз-
мови дочувивися, підводиться й стає;
за їм прокидаються й інші невільники.*

Д і д П а н а с,—*ставши перед Аміною.*

Чого сюди прийшла ти, зла людино?
Иди відціль!.. Готові ми на смерть:
Своїм катам скажи—нехай ідуть,
Сама ж до нас ти не мішайся більш
І не займай огидними словами
Ти нам душі!.. Йди, зраднице, відціль!

А м і н а.

Гаразд, піду... Хай з вами кат говорить!..

Д і д П а н а с.

Нам ліпший кат, ніж бачити тебе.

Невільник 1.

Мерзеную лукавую змію!

Невільник 2.

Бодай би ти й на світ не народилась!

Невільник 3.

Вродившись ж, пропала той же час!

Невільник 4.

Бодай тобі і сонце не світило!

Невільник 5.

Щоб люде скрізь усі тебе кляли,
Де ти ступнеш, де словом озовешся!

Невільник 6.

Щоб і земля не приняла тебе!

А м і н а—поступається назад і мов хоче оборонитися рукою.

Завіщо ви так кленете мене?

Невільник 1.

За те, що ти ізрадила своїх.

Невільник 2.

Стоптала хрест і рідний край під ноги.

Невільник 3.

І нас усіх на муку віддала.

А м і н а.

Робити зла я не хотіла вам,
Це я його (*на Дмитра*) хотіла накарати.

Д м и т р о.

Так ти мене самого і карай,
А їх пусти,—вони ж усі невинні.
Пусти й її: чим винна єсть вона,
Що викупить мене прийшла з неволі,
Не знаючи нічого, що тут є?
То ж тільки звір не може розібрати,
Хто винен є, хто ні, і рве усіх,—
Людина ж ти, повинна розуміти!

Д і д П а н а с.

Грішила ти, а ми за гріх гидкий
Своїм життям повинні заплатити!
Хай наша кров на тебе упаде
І хай поб'ють тебе невинні сльози
Батьків старих, бездольних матерів,
Дітей малих, пташат посиротілих,
Братів, жінок і сестер-жалібниць—
Отих усіх, що плакати по нас,
Безщаснії, рвучи волосся, будуть
І проклинать зрадливую тебе!

А м і н а.

Ні, Боже мій!.. Не так!.. Ці сльози, кров—
 Це не моє... того я не хотіла...
 Не хочу я...

Д і д П а н а с.

Але зробила те!
 І дожидай Господнього ти грому:
 Як гадину роздавить Бог тебе:
 І на цьому тебе скарає світі,
 І на тому!..

Н е в і л ь н и к 4.

В пекельному вогні
 Щоб мучилась, не знавши відпочину!

Н е в і л ь н и к 5.

Бо так і Бог, як ми, тебе прокляв!

Н е в і л ь н и к 6.

І не простить!

Н е в і л ь н и к и.

Будь проклята навіки!
 Будь проклята!... Будь проклята!...

Д і д П а н а с.

А м і н ь!

А м і н а.

О, Господи!.. Стривайте! не клянiте!..
Я бачу вже: грiшила я... Але ж
Мене страшне нещастя пригнiтило,
Неволею стоптала вiру й край!..

Д і д П а н а с.

Та волею ти потiм панувала
І волею в неволi нас держиш.

Д м и т р о.

Невже в душi i крихiтки нема
А нi жалб, нi милосердя в тебе?
Не хочу ж я вiд кари утекти:
Бери мене,—як схочеш, так i муч,
А їх пусти, нехай того не знають.

Д і д П а н а с.

Коли б тебе турецькiї роскошi
Не надили,—ти з нами б утекла,
А не була б сама у цiй неволi
І нас катiм не вiдавала б ти!..

О л е н а.

Згадала б ти, як люба рiдна ненька
Тебе малу до лоня пригортала,
Як батенько дочку свою кохав!..

Амiна затуляється накриттям.

Сестриченьку i братика згадала б!..

Згадала б ти найкращий в світі край:
 Сади-гаї, квітчасті наші луки,
 Широкий степ... могили на степу,
 Козацькї високї могили...
 Дніпро старий... Ой, Боже правий мій!
 Як би ще раз почути рідну пісню,
 Послухати, як верби там шумлять,
 Побачити, як сяють наші зорі,
 Обнять синка маленького...—тоді
 Хоч і вмірать!..

А м і н а—рідуючи.

Ой Боже! Боже мій!..
 І ні рабів нема там, ні невольниць...
 І вільною я там була, зросла...
 І прókлята... і проклята навік!..

Д і д П а н а с.

Коли тобі в душі не вмерла правда,
 Коли вона прокинулась, встає,
 То не барись, покинь гидке життя,
 Покинь чуже, усіх ціх бусурменів,
 Вернись назад до рідної землі
 І там свій гріх спокутуй щирим серцем,
 То Бог простить.

О л е н а,—підходячи до Аміни.

Еге, простить усе...
 Аби сама того схотіла тільки,

Вернулася душею до своїх
По щирості... Давно ти у неволі?

А м і н а.

Вже п'ятий рік...

О л е н а.

Така ще молоденька!..

І забрано від рідних, дорогих
І кинуту серед чужих!.. Адже
Зосталися у тебе батько й ненька?
І любий брат? Сестриця-жалібниця?

А м і н а.

О, краще цить, не згадуй ти того,
Що вже воно не вернеться повік,
Про що мені і думати не вільно!

О л е н а.

О, вернеться!.. Все можеш ти вернуть!..

А м і н а.

Ні, пізно вже!.. Бо я зламала віру
І туркові я жінкою була,
Людей своїх я мала за рабів,—
Вернутися у рідний край такою
Не можу я: мені не буде щастя.

О л е н а.

Кинь ці думки! Воно минеться все,
Забудеться усе і буде так,

Мов ти на світ ізнову народилась.
Не одвертайсь!.. Послухайся мене!
Я як сестрі тобі добра бажаю.

А м і н а.

Мені добра бажаєш ти? мені?
А я ж тобі приготувала смерть!
Бо вернеться баша і буде кара.

О л е н а.

Так Бог судив!.. Не буду я клясти
Тебе за те! Сама я жінка й знаю,
Як тяжко те знести, що ти знесла.

Д м и т р о.

У справі цій тут винен тільки я...
Я каюся, панове-товариство,—
Я согрішив і вам біди завдав
Своїм гріхом... Я каюся, Аміно,
Що я й тобі занапастив життя...

А м і н а.

О цить бо, цить!.. Болюче не вражай!.. *До Олени.*
На́ ключ, візьми!.. Одімкнеш хвіртку з саду...
А там байдак... На волі всі!... Ідять!..

Д і д П а н а с.

І ти іди, тікай із нами вкупі!
Ми вернемось ізнов на ясні зорі

У рідний край, на тихі води... Знов
Побачимо своїх... Ну, не барись!

А м і н а.

Не можу я, не можу!.. Я пропадаю!
Великі мої гріхи й мені
Вертатися додому вже несила.
А вам іще цвіте життя—йдіть!
Не гайтеся!.. Чого ж ви стоїте?

О л е н а.

Ми хочемо, щоб з нами й ти пішла.

Н е в і л ь н и к и.

Щоб з нами й ти!.. Ходім з неволі вкупі!..

А м і н а.

Я не піду,—про це вже я сказала...
Як вернетесь щасливо в рідний край,
То за мою молитесь грішну душу...
Тепер же йдіть! Нехай поможе Бог
В дорозі вам!.. Не гайтеся! спізнитесь!

Д і д П а н а с.

Нехай же Бог тебе благословить
І зглянеться на тебе так, як ти,
Ізглянулась на нас ласкавим серцем!
Як рідную я в молитвах тебе
По вічний вік ізгадувати буду,

Н е в і л ь н и к и.

Дітей своїх молитесь навчимо,
Щоб Бог послав тобі розвагу в горі
За те добро, що волю нам даєш!

Кланяються.

Д м и т р о.

Прости мене й прийми мое прощання!

А м і н а.

Прощай!.. Іди!..

О л е н а.

В моїй душі довіку

Ти житимеш

А м і н а.

Ідіть уже!.. Ідіть!..

Д м и т р о.

Не гаймося ж, панове-товариство!
Мерщій ходіть,—нас воля дожида.

Виходять. Аміна зостається сама.

Вихід III.

А м і н а.

Пішли... пішли... я їх сама пустила...
Ще можу їх вернути, тут вони,—

Не хочу я... Їх воля воля дожидає..
А що ж мене тут дожида?..

*Доходить до примостки й сідає на неї,
прихилившись до муру, і так сидить
який час мовчки.*

Немає

Ні одної душі такої тут,
Щоб їй могла гріхи свої сказати,
А час прийшов, що треба сповідатись...
О, Боже мій!.. Тобі я сповідаюсь..
Почуй мене!.. Почуй мене й прости!..

.
Примушено мене зректися віри
І продано в оцей гарем гидкий...
Був час один, що розум стуманів,
Себе я мов щасливою почула,
Та то була облуда... Встало знов
Усе в душі... Хоч як я силкувалась
Забути те... минуле...—ї не могла...
Я зрадниця!..—цієї думки збутись
Я не могла ніколи зовсім... ні!
От-от уже мов задавлю, та знову
Десь зглибока вона зо дна душі
І вирине, і мучить, мучить знов...
Ой, Боже мій! яка страшна це мука!

.
Єдине блиснуло справжнє щастя
Мені, як я побачила його,—
І страшно ж як те щастя все розбито!
Прощаю я за це!.. Коли б мені

Хоч трошечки Господь простив провини!

Братів своїх—людей таких, як я,

Я за рабів їх мала, панувала

Над їми тут, не боячись гріха,

Я кращою себе за їх вважала...

Чи Бог простить мені страшний цей гріх?

Так ось як Бог людиною керує!

Хотіла я узяти в їх життя,

А це сама тепер я умираю!..

Навіщо так? Навіщо смерть іде?

Хиба уже не можна далі жити?

Не можна, ні! Минулося усе,

Усе життя моє.. Розбито все...

Ой, матінко! ой, тату мій! чи ви

Іще живі, чи вже в холодну яму

Давно лягли, зжурившись за дочкою?..

Чи ще ж дочка я вам? Чи простите

Мені ви те, що наробила я?

Простіть мене!.. простіте нерозумну:

Я волею робила не своєю...

О Господи єдиний і святий!

Падає навколішки.

Ти знаєш все! Ти знаєш, що грішила

Багато я, але й караюсь тяжко!

Прости мене!.. прости мене!.. прости!..

Знімає руки вгору, а тоді припадає до землі. Помалу підводиться й стає.

Невже простив?.. Мені так легко стало..
 Ой, Боже мій, як легко!.. Так, простив,
 Простив мене Спаситель милосердний!..

Вихід IV.

Х а л і л ь—швидко виходе.

Ти тут? чого? А в'язні де?

А м і н а.

Немає...

Пустила їх... давно... А що тобі?

Х а л і л ь

Пустила їх?.. Невже?.. Сама ж зосталась
 І не втекла з коханцем?.. Здивувалась,
 Що знаю я? Ще вчора я дізнавсь,
 Дочувшись, як ти в садку журилась,
 Що забрано коханочка твого..
 Я навздогін погнався за башею..
 Вернувся він, шукає скрізь тебе.
 Побачить він—і смерть тобі за зраду!

А м і н а.

Як смерть, то й смерть.

Х а л і л ь.

Це з гордощів своїх
 Говориш так... Бо смерть... вона страшна,

Ти ж молода, іще ти хочеш жити...
 І жаль мені... Тебе я обрятую:
 Не відає іще баша всього,
 Бо я сказав, що ти втекти хотіла,
 Тепер скажу, що помилився я,
 Що в'язнів цих погано я замкнув,—
 Сами втекли... Я знаю, що сказати.
 І будеш ти жива́, але ти мусиш
 Заприсягтись, що будеш ти моя.

А м і н а.

Геть відціля, нікчемний! Оступись!

Х а л і л ь.

Ні, не жени, Аміно! пожалієш,
 Та вже тоді не вернеться!.. Хоч слово
 Скажи одно, надії трошки дай!
 Он чуєш,—хтось іде: ото вже мабуть
 Іде баша і зараз буде тут...
 Хоч слово ж бо, Аміно, хоч єдине!..
 Я ждатиму... Могла ж бо ти з рабом
 Кохатися, а я ж не раб, то чом же
 Ти не могла б кохати і мене?

А м і н а.

Яка душа у тебе ница й чорна!
 І думав ти, що я собі життя
 Куплю за цю ганьбу? Що до кохання
 Присилуєш, страхавши смертю? Ні!

О, без кінця, без міри вмерти краще,
 Ніж у цьому мерзенному багні,
 Серед таких, як ти, і далі жити!
 Умерти—раз, тут мучитись—щодня!
 Іди ж, кажи ти панові своєму
 Про вчинок мій!

Х а л і л ь.

Умри ж, бо він іде!

Вихід V.

Б а ш а—*швидко ввіхде.*

Аміна?.. Тут?.. Не утекла?.. А джаври?

Х а л і л ь.

Ізрадила й пустила їх сама.

Показує на Аміну.

Б а ш а.

Пустила їх?

А м і н а.

Тобі він правду каже.

Б а ш а.

Пустила їх?.. Ти їх пустила?.. Нащо?

А м і н а.

В неволі їх я бачить не могла:
Вони були... були з мого краю...
Щоб знов вони до рідної землі
Вернулися, хотіла я—й пустила...

Б а ш а.

Карати ж їх ми мусили за те,
Що утекти вони від нас хотіли.
Навіщо ж їх було пускати? га?

А м і н а.

О, Господи! подай мені Ти сили!..
Я зараз все тобі, башо, скажу:
Пустила їх на те, що я вернулась
Знов до своїх... душею... я зреклась
І вашої неправедної віри,
І вас усіх... В душі у мене знов
Мій рідний край, народ мій рідний любий...

Б а ш а.

Здуріла ти!.. Мовчи!.. Це божевілля!

А м і н а.

О, ні, не так! Не божевілля це!
Я зрадниця була й вернулась я
До того знов, чим я повинна бути.

Б а ш а.

І смієш ти таке мені казати?
Та ти мені раба й повинна...

А м і н а.

Ні,

Я не раба тобі й не буду я
Коритися. Гидую я тобою
І всім твоїм!..

Х а л і л ь.

А раб отой,—він був
Коханцем їй.

Б а ш а.

Той раб? Аллах!.. Це правда?
Аміно, ти мовчиш?.. Чому? Кажі!

А м і н а.

То правда все.

Б а ш а.

О, гадино зрадлива!..
Коли це так, так умірай!

Б'є її кинджалом у груди.

А м і н а—*падає*.

Прости,
О, Господи!.. Прости мої гріхи!..
До тихих вод... до зорь... до ясних зорь...

Умирає.

ЗАВІСА.

У Чернігові, 1894.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy verification of the data.

In the second section, the author outlines the various methods used to collect and analyze the data. This includes both primary and secondary data collection techniques. The primary data was gathered through direct observation and interviews with key stakeholders. Secondary data was obtained from existing reports and databases.

The analysis of the data revealed several key trends and patterns. One of the most significant findings was the impact of external factors on the internal processes. This suggests that organizations should be more proactive in monitoring their environment and adjusting their strategies accordingly.

Finally, the document concludes with a series of recommendations for future research and implementation. It suggests that further studies should focus on the long-term effects of these findings and explore new ways to optimize the processes. The author also provides a list of references for those interested in delving deeper into the subject matter.

НАХМАРИЛО.

КОМЕДИЯ НА III ДІІ.

ДІЄВІ ЛЮДЕ.

Тарас Вільхівський, народній учитель. 28 років.

Матвій Шевцов, його дядько, панок. Років з 50 низенький, товстенький, швидкий.

Корній Данченко, письменний поважний селянин.

Хотина, його жінка.

Марися, їх дочка, дівчина, колишня школярка Тарасова.

Петро, їх син, парубок, колишній школяр Тарасів.

Демко Шрамченко, селянин літній, говорить помалу, з протягом.

Параска, його жінка.

Ілько, їх син, дуже несміливий парубок.

Уляна, Марисина подруга, дівчина, колишня школярка Тарасова.

Халимон, не старий селянин, був у салдатах, через те ходить хоч і в звичайній селянській одежі, та замість чумарки—„піджак“ черкасиновий, на селі шитий.

Сторож у школі, поважний, сивий, кремезний дід. Говорить не поспішаючись.

Сидір Іванович Вишкварка, сільський крамарь, має гроші, років 35, по міщанському вбраній.

ПЕРША ДІЯ.

Світлиця вчителева, просто убрана. Стіл, стільці, полицки з книжками, ліжко, на стінах три-чотири портрети. Двоє дверей: просто і праворуч.

Вихід I.

За столом сидять: Тарас Вільхівський, учитель, Петро Данченко, парубок, Марися, його сестра, Ульяна, її подруга, Халимон і ще чоловіка з п'ять парубків та двоє-троє дівчат. Сторож. Перед Тарасом книжка, він її читав гостям. На столі лежить кілька книжок, здебільшого тоненьких, дрібних.

Т а р а с.

Дак сподобалась ця нова книжка?

П е т р о.

Дуже цікава. Ця ще цікавіша за тую— про хліборобські спілки, що ми в ту неділю читали.

Один з гостей.

От мені її й дайте,—я її братові почитаю.

Другий.

Та й я вже вибрав собі додому книжку,—
запишіть за мною.

Третій.

І я!

Тарас.

Добре запишу. *Бере в їх книжки, записує
у зшиток і віддає назад.*

Петро.

А мені дайте оту книжку про Англію,
що казали.

Тарас.

Добре, на. *Дає і записує.*

Халимон.

А нема у вас такої книжки: „Битва руських іс кабардинцями, ілі прекрасная магомитанка, умірающа на гробі в свого мужа. Руськая повість у двох частях. Часть первая и часть вторая“. Дуже занятна сторія—історичеська книжка.

Т а р а с.

Ні, нема.

Х а л и м о н.

А то ще гарна книжка: „Шут Балакарьов“,—тільки, розумієте, ця вже буде не історичеська, а критичеська.

П е т р о.

Яка?

Х а л и м о н.

Критичеська, бо там, значить, він, Балакарьов, критику на людей виражає. Є у вас така?

Т а р а с.

Ні, й, ції нема.

Х а л и м о н.

От я вперве до вас прийшов на щот книжок, і все у вас нема! Ну, а ції: „Задніпровська вѣдьма или чорной ворон і окровавленная рука. Польная руськая повѣсть в одной часті“?

У л я н а.

А ця вже яка буде?

Х а л и м о н.

Ця... ця вже буде хвизичеська...

У л я н а.

Чого ж то так?

Х а л и м о н.

Бо... бо дуже страшна. *Регіт у хаті.*

П а р у б о к 1.

Та годі вже вам про книжки!.. А от як воно буде з землею, Тарасе Олександровичу? Чи купимо ж ми її в вашого дядька?

С т о р о ж.

Еге, купиш, коли так дорожитесь пан.

П е т р о.

Ні, тепер ще не так, а попереду біда!.. Спасибі, що Тарас Олександрович умовив.

Х а л и м о н.

Конешно, вони вмовили, у них понятіє єсть... но как я тоже од громади, укупі з твоім (до Петра) батьком на щот землі вибраний... так вони (до Тараса), ваш дядько, господин поміщик Шевцьов, кажуть: „15 тисяч“! А я кажу; „Ваше благородіє, господин помі-

щик! Как мене значить, вибрало обчество за начальника,—сказати,—за упольномоченого, то я значить, імію жаланіє, шоб за десять“. Ну, вони говорють зараз: „Єжєлі такое твоє жаланіє, то можно й за десять“.

П а р у б о к 2.

І всі зараз оддати треба?

П е т р о.

Ні, чотирі на виплатку, а тільки шість зараз. Тисячів зо три є в громади, тисячу в касі позичимо...

П а р у б о к 2.

Добру оце ви штуку, Тарасе Олександровичу, вигадали, цю касу! А є ж там тисяча?

Т а р а с—*показуючи на Петра.*

Це вже треба в касіра питати.

П е т р о.

Та тисяча є ... з громадськими буде чотирі... а от лихо, шо ще двох нема... бо шість же треба зараз панові дати.

Т а р а с.

Про це не турбуйтеся: казав дядько, шо мабуть підожде... Ми всі останні гроши візьмемо на виплатку в крестянському банку.

С т о р о ж.

Добре було б!.. А то так сутужно, так сутужно громаді без землі! А оце таке ви добро нам ізробили, що приторгували клопоть, що й не сказати!

П а р у б о к 1.

Ну, а тепер начитались і набалакались, то треба вже йти додому.

П е т р о.

А хіба сьогодні співання не буде? Ми ж іще гаразд і не вивчили нової пісні.

Т а р а с.

Ніколи, бо казав дядько мій, що сьогодні приїде, щоб уже зовсім умовитися і підписати папір до банку.

П е т р о.

Та ще ж його нема, то хоч раз заспіваємо тієї, що в-останнє ви нас навчили.

Т а р а с.

Та гаразд, співайте! *Тарас порядкує хором, співають яку до лобости пісню.*

П е т р о.

Ну, тепер хоч і йти. *Прощаються й виходять, беручи з собою книжки.*

Т а р а с—до Халимона.

Як приїде дядько, то я по вас пришлю, то й приходьте вкупі з Петровим батьком та з іншими людьми.

Х а л и м о н.

Добре!.. Прощайте! Хай иншим разом побалакаємо об різних математиках. *Виходять усі, тільки Марися й Уляна позад усіх були і ще не встигли вийти.*

Вихід II.

Т а р а с.

Стривай, Марисю, щось мені сказати тобі треба.

У л я н а.

Я підожду тебе, Марисю. *До сторожа.* Діду, ходіть я вам шось іскажу!

С т о р о ж.

Шо ти там мені скажеш, дзиго!

У л я н а.

Оттаке!.. Уже й дзига!.. Та й сердиті ви сьогодні, діду! Чого це ви? Може вас хто роздратував! Або може це вас примхи обсіли?

С т о р о ж.

Ну й язиката!.. У школі добра була, а тепер іще поязикатішала.

У л я н а.

Та ну-те бо вже, не сердьтесь, бо я вам шось гарне скажу! Ходіть!

С т о р о ж.

Та відчепись!

У л я н а.

Ходіть бо, дідусю, голубчику сивесенький! Ходіть!.. *Сторож здвигав плечима і вкупі виходять.*

Вихід III.

М а р и с я—*сміється.*

Дасть вона тепер дідові!

Т а р а с.

Слухай, Марисю! сьогодні приїде дядько, то я йому скажу, що тебе братиму.

М а р и с я.

А як він скаже: не бери?

Т а р а с.

Умовлю... а не вмовлю, то вже нехай він як собі знає... Тільки не хотів би я сваритися з ним... А що мати вже казала батькові?

М а р и с я.

Ні, ще не казали... сьогодні мабуть скажуть... Та батько... вони мене люблять, я сього не боюсь...

Т а р а с.

Ну, дак чого ж?

М а р и с я.

Шо я така дурна, а ти такий розумний. Яка я тобі жінка буду?

Т а р а с.

А це що?

М а р и с я.

Згадала, як ти розказував про Горянського...

Т а р а с.

Зовсім не до речі. Там зійшлися люде нерівні розумом, освітою, неоднакові думками, бажаннями... Чоловікові хочеться, скажемо,

Шекспіра читати, а жінка й книжки не хоче бачити; чоловік думає—щоб там робиться по чужих краях, а жінці про бабу Палажку чи Параску, як вони полаялися, цікавіше розмовляти. Звісно, що й пішли різно жінка з чоловіком.

М а р и с я.

Оттак і в нас буде.

Т а р а с.

А от же в нас так і не буде! Багато з того, що я знаю, знаєш і ти... чого не стає,—згодом додасться... ми однаково дивимося на світ, на людей, в нас однакові бажання, заміри працювати на добро людям. Врешті—як здаси екзамена на вчительку, то й робити будемо коло одного діла.

М а р и с я.

Та воно так, та...

Т а р а с.

Що там „та“!.. Все гаразд буде! Оттак буде! *Приюртає її злегенька.*

М а р и с я.

А це ж по яких педагогиках писано, щоб так учителеві школярку займати?

Т а р а с.

Це не по тих, що тобі на екзамен треба,
а інші є;—дак по тих..

М а р и с я.

Мабуть!..

Вихід IV.

У л я н а вбіває й спиняється.

Ой лишечко!..

М а р и с я—засоромлена й збентежена.

Ну й яке там лишечко!.. Хиба я... хи-
ба шо...

У л я н а.

Нічого!.. А я хиба шо?.. Я й не бачила
й не чула, а хоч би й побачила шо, то не
розберу... бо я того не розумію...

Т а р а с.

Ну, ну,—не розумію!.. А я вчора йшов
проз чийся садок, а місяць світив, а парубок,
—якийсь є парубок,—дак він якусь дівчи-
ну до себе притулив, та ще й...

У л я н а, засоромившись, одвертається й перепиняє.

Та й нічого!.. Нічого того й не було!..

М а р и с я.

Уляно, так?.. А ти ж мені нічого й не сказала!.. Гарна подруга!

У л я н а.

Та нічого там і казати!.. *До Тараса.* Та шліть уже швидче старостів до Марисі, або що! А то вже мені й дождатися надокучило! *Зазира в вікно.* Ой лишечко!.. що ж воно прийшло?

Т а р а с,—*подивившись.*

Оце ж і дядько мій.

У л я н а.

Тікаймо, сестричко, швидче!

М а р и с я.

Прощавай!

Вибігають.

Вихід V.

Ш е в ц о в *увіходе швидко.*

А, здрастуй!.. здрастуй!..

Т а р а с.

Здорові, дядьку! *Цілються.*

Ш е в ц о в.

Ну, от і приїхав... А де ж мій чемодан?
Чи в тебе єсть сторож? *Біжить до дверей.*
Сторож! сторож!

Вихід VI.

С т о р о ж *увіходе.*

Чого?

Ш е в ц о в.

Чемодан мій!.. Чемодан мій швидче при-
неси з брички!.. А кучер хай у двір уїде та
роспряже! *Сторож виходить.*

Вихід VII.

Ш е в ц о в.

Ну й пече! *Скидає з себе пальто і втира-*
ється хусткою. Ну, як же ти тут, га? Погано,
га? Вже ж погано!.. Та ти мене ніколи не слу-
хавсь... Та шо ж це чемодана досі нема, чор-
ти його батька! Хочу виняти хустку, а то ця
вся в пилу... *Біжить до дверей.* Сторож! сторож!
чемодан!.. *Біжить до Тараса.* Так! так!.. Ну, а
мужики на щот землі прийдуть? га?

Т а р а с.

Прийдуть. От я зараз пошлю сторожа
сказати їм.

Ш е в ц о в.

Так, так,—хай ідуть... А, чорт!. Та шо ж це чемодана нема? Чого твій сторож не несе його?

Вихід VIII.

С т о р о ж—з чемоданом.

Куди його?

Ш е в ц о в.

Швидче сюди давай! сюди!.. Ну, шо ти там так довго копався?.. Вайло!

С т о р о ж—образившись.

Яке ж я вайло? Оце ще вигадайте!.. Довго!.. А нашо вам його скоро?

Т а р а с.

Діду, підіть до Данченка, скажіть, що вже дядько приїхав, то нехай приходють.

С т о р о ж.

Гаразд! *Виходить.*

Вихід IX.

Ш е в ц о в—*перекидаючи в чемодані.*

Лзикатий дуже твій сторож!.. Ну, ну, нехай мужики приходють... Та де ж це вона,

поганка, хустка ця, поділася?.. Я, бач, дві штуки хочу за одним заходом ушкварить. З мужиків за землю візьму—раз, а потім ще грошей позичить—два... А, ось де вона, чортова!

Витягає хустку.

Т а р а с.

А нащо ж вам грошей позичати?

Ш е в ц о в.

Нащо? А от нащо... *Підходить до Тараса.* Бачиш, я таки трохи набрав собі на шию: уже в мене под вторую закладную взято... Грошей треба,—аж кричить: раз, що проценти першого числа в банк платить,—а я їх уже за год не платив: коли тепер не віддам,—продадуть мою Вербівку; друге—жнива ж ідуть, а платить робочим нічим... Ну, та й усячина ще там... одно слово—неминуче треба... Та тут шельмовство, чорти його батька!.. у городі ніхто позичить не хоче, бо всі про вторую закладную знають. А у вас тут отой Вишкварка є—здоровий плутяга, та за добрий процент грошей дасть, бо він про вторую закладную мабуть ще не чув.

Т а р а с.

Та нащо ж вам позичати, коли вам люде за землю принесуть?

Шевцов.

От!.. ті я знаю вже куди їх приділить... Бачиш,—чорти б його!.. долгу єсть іще тисячки зо три... Хоч як, а треба їх заплатити за тиждень. Ну, а тоді... я ще там одну нову штуку хочу в хазяйстві завести... так, знаєш,—усовершенствованіє, як то кажуть... Так ото й хочу я в цього Вишкварки тисячки три поцупити... Моє усовершенствованіє такий мені бариш дасть, що я ці гроши всі за год йому верну.

Тарас.

Та якось воно...

Шевцов.

Шо? шо піддурю його? Дурниця!.. Воно, звісно,—чорти б його!..—як би він про вторую закладную знав... Ну, знаєш, братіку,—обстоятельства... Через год получит гроші й аміні! *Біжить до дверей.* Сторож! сторож!.. Чорти його батька!.. Чого він не йде,—оцей твій сторож?

Тарас.

Та пішов же людей кликати.

Шевцов.

А люде же ті де? Чого ж вони не йдуть?

Вихід V.

Сторож.

Люде поприходили, — вже в класі дожидають.

Тарас.

Добре, от я зараз піду, розпитаюся, чи все там у їх е. *Виходе, а за їм і сторож хоче йти.*

Вихід XI.

Шевцов.

Сторож! сторож!.. Стой, сторож! *Сторож стає.* Я тебе хочу розпитать... Та де ж це моя хустка?.. А, чорт!.. *Озирається.* Та он де вона. Подай!

Сторож.

А хйба ви її сами не візьмете?

Шевцов.

Шо?.. От грубіян!.. Мало тебе Тарас Олександрович муштрує.

Сторож.

А шо я, салдат, чи шо, щоб він мене муштрував?

Ш е в ц о в—*іде до столу й бере хустку.*

Ну, скажи, хто там з мужиків цим ділом завідує, га? Хто з їх розумніший, га?

С т о р о ж.

Та там усім ділом завідує Корній Данченко—дуже розумна голова, ше й письменний.

Ш е в ц о в.

„Ше й письменний!“ Куди ж пак, расплодилось тепер тих письменних!.. Ну, а як: состоятельний він чоловік?

С т о р о ж.

Як то: чи добре стоїть, чи шо?

Ш е в ц о в.

Гроші, чи єсть у його? Чорт!..

С т о р о ж.

Та чого ж ви, пане, лаєтесь?

Ш е в ц о в.

Ну, та це в мене завичка така... Ти вже кажи: єсть у його гроші?

С т о р о ж.

А хіба я його гроші лічив, чи як?

Ш е в ц о в.

Ат!.. Ти мене не розбіраєш. Я тебе питаю: як у його хазяйство? поміваєш?

С т о р о ж.

Хазяйство? Та звичайно—по мужицькому. Як же там?

Ш е в ц о в.

Та не в тому сила, кажу я тобі! Ти мені кажи, одвічай,—чорт тебе дери! — чи єсть у його достаток!

С т о р о ж.

А як же я буду одвічати, коли мене чорт дере? Одвічайте тепер сами собі, а я не хочу, коли ви лаєтесь. *Хоче йти і на порозі стрівається з Тарасом.*

Вихід XII.

Т а р а с.

Ш е в ц о в—до Тараса.

Да це просто чорт зна шо! Відкóли ти пішов,—увесь цей час за язик його тягну і нічого не можу витягти! Просто чорт зна шо! Міністр він який тут, чи шо, шо й слова йому сказать не смій?

Т а р а с—*усміхаючись.*

Та заспокойтесь, дядьку! Я вам усе сам розкажу. От ходіть,—там вас люде дожидають. Я вже все наготував. А ви, діду, не сердьте дядька!

Виходють Шевцов з Тарасом.

Вихід XIII.

С т о р о ж—*сам.*

Не сердьте!.. Як же його не сердити, коли його мати сердитим породила! Не сердьте!.. А коли він мене сердить!.. „Хай,—каже,—тебе чорти роздеруть!“ Християнську душу хай чорти роздирають!.. Прямісінько в пекло посила та й годі! Та тут хоч би така кротость, як у царя... чи в Давида, чи в Салимона?.. от і забув у якого саме!.. то й то чоловік розсердився б! Он ба, скрізь понакидав своєї одежі, а ти прибірай! *Починає стягати докупи пальто панське, хустку і те все, що Шевцов, шукаючи хустки, повикидав з чемодану.* Куди ж його діти? Не розберу я з цими панськими вигадками!.. Хай лежить отут купкою. *Кладе все на чемодан: пальто на спід, а те зверху.*

Вихід XIV.

Т а р а с.

Ну, хвала Богові! Ладнається діло! Радійте, діду, буде тепер у громади земля.

С т о р о ж.

А може й земля буде така сердита, як пан?

Т а р а с.

Ну, та й ви завзяті, діду! Чого ви заводитеся?

С т о р о ж.

Бо мене роздирають.

Т а р а с.

Хто роздирає? Що ви вигадуете?

С т о р о ж.

То не я вигадую, а ваш дядько. Нагнав повну хату нечистої сили.

Т а р а с.

Та ви, діду, не сердьтесь на його за те: то вже в його така завичка, а душа в його добра.

С т о р о ж.

Та завичка дуже недобра... Дак, кажете,— вже кінець із землею?

Т а р а с.

Та там не було чого й кінчати, бо все вже готове було заздалегідь. Я дав їм зразок,

як треба папір до банку писати, щоб вони всій громаді прочитали. А завтра гроші принесуть, а дядько той папір підпише, тоді вже ділові край,—наша земля буде.

С т о р о ж.

Ну, це вам люде казатимуть спасибі та ще й велике: і поцінно, і земля добра. *Шевцов увіходе.* Ну, я піду. *Виходе сторож.*

Вихід XV.

Ш е в ц о в.

Ну, амінь! Завтра гроші получу. Трохи дешево, та це вже через тебе. Да чорт його бери, дарма!.. А тепер я, знаєш, до цього Вишкварки хочу піти.

Т а р а с.

А постривайте трохи, дядьку, я вам щось хочу сказати.

Ш е в ц о в.

А шо? Добре шо? Кажи, кажи, послухаю.

Т а р а с.

Та мені воно добре,—не знаю як вам буде. Бачите, хочу я одружитися.

Ш е в ц о в.

Туди к чорту!.. Ловко!.. Та й пора: тобі вже двадцять вісім год. І знаєш? Я вже тобі й молоду наглядів. Ах, гарна штучка!.. Знаєш, Соня Красновська... Хоч вона в інституті й не була і по французькому не втне, та хазяйка буде добра і сама—як квіточка. Ну, і—як там кажуть—прилагательного за нею добре дадуть, бо люде з достатком.

Т а р а с

Та я за тим не женусь.

Ш е в ц о в.

Не вигадуй! Шо там і краса, і розум, коли до їх нема нічого? Ну шо твоє состояннє? Дом на трьох вас розділений, та й нічого більше. А як і в неї нічого не буде, то шо тоді? Год, другий, а там і почнуться забавки... та одна за одною... та з півдесяточка забавочок: отака,—показує рукою на аршин од помосту—он яка,—показує вище—така,—ще вище—ось яка—ще вище—і так дальше... Одно смик за поли: „папочка!“, а друге: „кашки хочу!“, а третє: „де мама?“, а... ну, і тому подобное!.. Ні, братіку, на цю штуку треба грошей і добрих грошей!

Т а р а с.

Я того не боюсь: у мене є руки й голова, щоб працювати. А молоду я вже сам собі знайшов.

Ш е в ц о в.

Вигадки! Без прилагательного не женись!
Щоб було!

Т а р а с.

Та вже ж чи воно буде, чи ні, а молода є.

Ш е в ц о в.

Ну, хто ж твоя молода?

Т а р а с.

Моя школярка.

Ш е в ц о в.

Як?!

Т а р а с.

Моя школярка.

Ш е в ц о в.

То б то — як же це? Я... не розумію...
Твоя школярка значить, проста дівка? А чорт!..
А сто чортів!.. Та це ти сором нам усім,
усьому нашому родові наробиш!

Т а р а с.

Та який же там сором? Ніякого сорома не буде.

Ш е в ц о в.

З необразованою мужичкою!.. О, стонадцять чортів, діявол би всі ці вигадки забрав! І ти думаєш, що можеш бути щасливий з грубою необразованою мужичкою?

Т а р а с.

Та й не груба вона і не необразована. От ви хотіли б мене з Сонею Красновською одружити,—це б то на вашу думку вона мені до пари. Соня гарна дівчина, але зовсім не освічена, зовсім мало вчилась і читала. І як що рівняти до неї мою молоду, то вона й більше читала за Соню, і таки освіченіша буде.

Ш е в ц о в.

То б то як же це?

Т а р а с.

Вона добре вчилася в школі. А я тоді, поки нову школу зроблено, жив на квартирі в її батька... то як скінчила вона школу, я її з братом учив іще й далі. Батько її чоловік розумний, сам письменний і не змагався проти

того. Вона чимало читала і часом такі книжки, що Соня певне їх не зрозуміє.

Ш е в ц о в.

Шо? Не повірю!..

Т а р а с.

А от же правда. Марися незабаром здаватиме екзамена на вчительку. Як одружимося, то вона буде в мене в школі за помішницю, і в нас буде одно діло, одні інтереси.

Ш е в ц о в.

Плюнь ти на ці інтереси, бери за себе Соню з прилагательним і марш служити в город! Ти розумний, образований, — там твоя кар'єра.

Т а р а с.

Моя кар'єра—тут,..

Ш е в ц о в.

Хто ж вона? як її?.. Чорт!..

Т а р а с.

Вона—дочка тому Корнієві Данченкові, що сьогодні з вами умовлявся про землю і має завтра принести вам за неї гроші.

Ш е в ц о в.

Шо?!.. І твій тесть, мій родич, буде цей мужлан у чоботищах з дьохтем, у світі? Ні, цього не буде!.. Цього не може бути, стонадцять чортів!.. Я не попущу тебе здуріти! *Біає по хаті.* Я... я... я тебе... Коли ти тільки оженишся з нею... Ти мій наслідник, а як ти оженишся з нею, то я в тебе однімаю наслідство!..

Т а р а с.

То вже ваше діло, дядю.

Ш е в ц о в.

Шо?!.. Диво та й годі! За для якоїсь там дівки й наслідство занехав!.. Ах, чорт!.. Шо ж з тобою буде після цього?—кажи ти мені! га?

Т а р а с.

Та все добре буде. Будемо вкупі жити, працювати, щасливі будемо, а ви з нас радітимете.

Ш е в ц о в.

Ну ні!.. Цього вже не буде!.. Я цього не попущу!.. А ще найбільше, що я з матіррю Соні Красновської вже говорив про тебе, і ми вмовлялись... Ні! не дозволю!.. Я мушу це зробити, щоб не бути винним перед моєю сестрою, твоєю покійною матіррю: уміраючи, вона мені приручила тебе.

Т а р а с.

Дядю!.. послушайте...

Ш е в ц о в.

Годі! годі! Не кажи мені більше нічого! Я про це не хочу ні слова чути! Я зараз іду до Вишкварки... *Біжить до дверей.* Сторож! сторож! *Бігає по хаті.* Де моя накидка? *Хапа її з чемодану, розкидаючи по хаті все, що на їй лежало.*

Вихід XVI.

С т о р о ж.

Чого?

Ш е в ц о в.

Веди мене зараз до сії вашої Вишкварки! *Бере бриля і йде з хати швидко.*

С т о р о ж,—*ідучи за їм.*

Тільки ви, пане, не випускайте дорогою отих куцаків, а то як нападуть на мене, то нікому буде вас проводити.

Вихід XVII.

Т а р а с.

Ну, ні, дядечку! Вибачайте! По вашому воно не буде!

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Світлиця вчителева. Пороскидувана одежа Шевцова і книжки—на ліжкові, на стільцях, на столі.

Вихід I.

Шевцов—сам.

Голова,—чорт би її взяв!—болить... Усю ніч не спав... усе думав, як би Тараса од тієї дурниці одвести... Спробую.. Та чого ж це мужика того й досі нема? *Біжить до дверей. Сторож!*

Вихід II.

Сторож.

Чого?

Шевцов.

Чого це досі той мужик... цей... як його?.. чорт би його взяв!.. Ну, як його?.. Ти ж знаєш!..

С т о р о ж.

Нічого я не знаю.

Ш е в ц о в.

Як не знаєш? Ну, той—Панчénко... Савчénко... да, Данчénко! Чого він не йде?

С т о р о ж.

А чи я ж знаю?

Ш е в ц о в.

Та я ж тебе посилав до його, щоб він швидче приходив, бо мені ніколи! Чи може в його грошей не стає, га?

С т о р о ж.

А хиба я знаю?

Ш е в ц о в.

Чи може ту бумагу, шо я дав, ще не всі прочитали?

С т о р о ж.

А хиба я знаю?

Ш е в ц о в.

Да шо ти—чорт би тебе взяв!—усе „хиба я знаю“ та „хиба я знаю!“ Шо ти, не вміш по людському одвічати? Тисяча чортів!..

С т о р о ж.

Хай же вам тисяча чортів і одвічає!

Виходить.

Вихід III.

Ш е в ц о в.

Так не грубіян, не каналія!.. От распуста!.. Небож кудись повіявся за своїми благодворительними дурницями,—когось лічити,— а мені тим часом хоч би побалакати з цим Данченком. *Одхилия двері й до сторожса.* Я йду в сад. Як мужики поприходють,—прийдеш, мені скажеш... *Виходить.*

С т о р о ж—*на порозі стоючи.*

Єсть коли мені приходити!.. Мені треба води принести. *Іде. Сцена який час порожня.*

Вихід IV.

К о р н і й Д а н ч е н к о, Х а л и м о н і Д е м к о Ш р а м ч е н к о *ввиходють.*

Д а н ч е н к о.

Овва! нема нікого... кудись пішов пан.

Х а л и м о в.

Підождемо.

Д а н ч е н к о .

Сідаймо!

Всі сідають.

Ш р а м ч е н к о .

Мені б швидче додому треба...

Х а л и м о н .

Мабуть жінка веліла? Шо вона в тебе,— чи командер над тобою, чи шо?

Ш р а м ч е н к о .

Е, командер!.. Ше й гірша!.. Там така, шо дихнути не дає.

Х а л и м о н .

Пустяк!.. Як би ти був, значить, грамотний, то не ти б її слухав, а вона тебе. Потому грамотний чоловік зараз бачить по описа- нях, як і шо треба робити. От, сказати, я. Купив собі, ше як на службі був, за півтора рублі книгу: „Новый и польный оракуль, чародѣй и астрологъ, хыромантія и хвызогномыка, открытіе тайнъ древныхъ магыковъ, астрономическый телескопъ, предсказующый судьбу“ ... ну, і там ще далі є у заглавіі... дуже гарна книга, у чотирьох частях, півтора карбованці ціна. Дак там тобі вся наука, яка тільки була коли на світі,—вся вона є. Там, значить, і за-

говори на всякі случаи: од ружжа, од зубей і од крови; там тобі зараз орабський кабалистик, прорицающий будущеє, тоді хвизономантія, общепринята астрологія і хиромантія, і магіка—чисто тобі вся наука! Дак там можно й про жінок найти.

Шрамченко.

Ну, цим моєї не дошкулиш! Там така зубата, шо не то хвиромантія, а й ломака нічого не вдіє. Я вже їй кажу: чи ти, Параско, не боїшся, шо тобі на тому світі кара буде за язик? Дак вона: „Ах ти ж,—каже,—дак ти мене за живота в пекло хочеш упхати?.. Та як почала!..“

Халимон.

Стой! А під яким вона знаком народилась? Чи не під тельцем? Бо в оракулі сказано: „Родившіїся в сем місяці женщины бувають гнівливі.“

Шрамченко.

О, гнівлива!..

Халимон.

Спорливі...

Шрамченко.

Страшенно!..

Х а л и м о н.

Характером не спокійні...

Ш р а м ч е н к о.

Та хоч з хати тікай!..

Х а л и м о н.

У всякого влюбчиві... Ну, кажи ж: улюб-
чива?

Ш р а м ч е н к о.

А що ж воно таке?

Х а л и м о н.

Значить, чи закохується в кого?

Ш р а м ч е н к о.

Е, ні, цього вже нема!.. Де ж таки? Вона
ж така стара, як і я!

Х а л и м о н.

Ну, дарма! Коли хочеш, можно ще по хи-
романтії взнавати. Наприклад, — *показує на долоні* —
от як одна лінія сюди пішла по долоні, то це
буде „сужденіє, управляюще мыражамы кыпу-
чого вображенія;“ а як вона туди пішла, то
це значить: „неоконченная наука и краснорѣ-

чіе въ довершеніе доводовъ сього ученія“. А бо ще й так бува: „стримленіе къ изслѣдованію тайнъ прыроды, магія, чародѣйство и архылогычыськихъ прычинъ“. Єсть у неї це?

Шрамченко.

Шо?

Халимон.

Оце, шо я кажу... Архылогычыськихъ прычинъ... Як у неї на долоні? Ти не дивився?

Шрамченко.

А чого б я там дивився? Піди та подивись: вона як дасть долонею, то й перекрутишся.

Халимон.

Ну, положим!..

Вихід V.

Шевцов.

А, ви тут! Здрастуйте!

Данченко, Халимонта Шрамченко
устають і кланяються.

Здорові були, пане!

Шевцов.

Ну, шо скажете?

Д а н ч е н к о .

Та знов до вашої милости: бамагу принесли й гроші.

Х а л и м о н .

Шоб значить тепер уже хвормальное діло було: всьо в плепорцію і в общепринятому порядку.

Ш р а м ч е н к о .

Атож...

Д а н ч е н к о , — *виймаючи папер.*

От і бамага...

Ш е в ц о в .

Постой, постой!.. не треба поки... Спершу я хочу поговорить з тобою... з самим тобою.

Д а н ч е н к о .

Дак ми ж усі коло цього діла.

Х а л и м о н .

Как мене громада вибрала, то і я дольжон быть при подпису приложенїї і по всім артикулам польному окончанїї.

Ш е в ц о в — *до Халимона й Шрамченка.*

Ну, це зовсім про инше діло... Ви поки на минутку йдіть, — тоді вас покличуть.

Шрамченко.

Ходім!.. Шо ж ти зробиш!

Хлимон.

Тільки як про землю, дак це овсі не по хвормі, бо як мене вибрано... *Виходять Шрамченко й Хлимон.*

Вихід VI.

Шевцов увесь час, поки з Данченком розмовляє, то сіда на якому стільці, то знову зривається й біга по хаті. Ну... Бачиш, таке діло... Чорт би його взяв!.. Ну... ти знайшов уже своїй дочці жениха?

Данченко.

Як то?..

Шевцов.

Ну, та чи ти не розумієш, як жениха дочці знаходють?

Данченко.

Та нашо це вам пане?.. Адже дочка землі не купує.

Шевцов.

А як про це не скажеш, то й ти не купиш. Розумієш?.. І балакати про землю не буду... Ну, то кажи: є у вас їй жених?

Д а н ч е н к о.

Це її діло... Тут, сказати, думка в нас була про одного парубка—Ілька Шрамченка,—оцього Демка, шо зо мною був, сина.

Ш е в ц о в.

Ну? То за його й оддаси свою дочку?

Д а н ч е н к о.

А як вона схоче, то й оддам.

Ш е в ц о в.

Ну, а як би я тобі сказав: оддай свою дочку іменно за цього Ілька, га?

Д а н ч е н к о.

Та воно наче б то це й не ваше діло, пане...

Ш е в ц о в.

Ну, дак я тобі скажу просто: оддай дочку за Ілька заміж, то тоді я й продам вам землю, а без цього—ні.

Д а н ч е н к о.

Та шо ж це: вас Ілько прохав, чи як?

Ш е в ц о в.

А чорт би його!.. Я твого Ілька й не бачив ніколи, помімаєш ти!.. Я хочу тільки, щоб

ти віддав за його дочку, бо не бажаю, щоб з нею мій племінник оженився.

Д а н ч е н к о, — *дивуючись*.

Тарас Олександрович?

Ш е в ц о в.

Наче не знає!.. Вже мабуть давно підкрутили!

Д а н ч е н к о.

Нічогосінько не знаю.

Ш е в ц о в.

І він тобі нічого не казав?

Д а н ч е н к о.

Нічогосінько!

Ш е в ц о в.

Ну, так я тобі скажу: Тарас Олександрович хоче женитися з твоєю дочкою. А я цього не хочу, не бажаю і цього не буде! Чорт!.. Ти сам бачиш: земля добра, ціна дешева, луччої землі вам ніде не знайти!.. Ну, і я вам її не дам!.. не дам, коли ти не оддаси своєї... як її?.. за сього... як його?.. Ілька!

Д а н ч е н к о.

Та нашо ж вам це?

Ш е в ц о в.

На те, на те, на те,—я тобі кажу,—шо тоді вже мій племінник не оженився з нею! От нашо!

Д а н ч е н к о.

Та як же я її силуватиму? Вона ж у мене одна!

Ш е в ц о в.

Як знаєш: ти батько. Не забувай же: нема цього, нема й землі! Мені зараз ніколи,— треба йти. Сьогодні ж неодмінно щоб ти мені сказав, як рішиш.

Бере бриля й виходе.

Вихід VII.

Д а н ч е н к о—сам.

Он воно шо!.. Дочка й громада...

Сидить замислившись.

Вихід VIII.

М а р и с я.

М а р и с я—швидко ввіходе.

Чи Тарас Олександрович.. Уздрівши хто в хаті. Ох, це ви, тату!.. Я думала—дід Охрім... *Хоче йти назад.*

Д а н ч е н к о.

Стривай!.. А тобі чого тут треба? Бігаєш до вчителя,—от і добігалась!

М а р и с я—*здивувавшись*.

Шо це ви, тату?

Д а н ч е н к о.

Нічого... Тільки краще було б, як би ти не знала сюди дороги, а він тебе не знав!

М а р и с я.

Та чого бо ви, тату?

Д а н ч е н к о.

А того... Хоче тебе вчитель сватати?

М а р и с я—*спускає очі додолу*.

А хіба він вам казав, тату?

Д а н ч е н к о.

Люде казали... Видко вже, шо правда. Ну, то знай же: не судилося тобі за їм бути.

М а р и с я.

Ох, тату!..

Д а н ч е н к о .

Бачу вже!.. Та слухай, що мені оце пан казав. Коли,—каже,—зараз же не віддаси своєї дочки за Ілька Шрамченка..

М а р и с я .

За Ілька?!

Д а н ч е н к о .

Хиба він тобі поганий?

М а р и с я .

Ні, він не поганий, він добрий... тільки нелюбий...

Д а н ч е н к о .

Дак от же чуєш: коли,—каже,—не буду я певен, що вона вже за иншим, що мій племінник її не візьме,—то не буде вам землі.

М а р и с я .

Та то він так...

Д а н ч е н к о .

Ні, не так... Ти сама знаєш, яке в нас убозтво. Курки нікуди випустити. Без землі нам хоч зараз усім на Амур. А це земля добра і поцінна, і нема так близько иншої. Як зостанеться громада без землі,—збідніє вкрай.

Коли хочеш людям добра, — послухай мене, дочко! Не занашай ти людей, не роби людей голодними!.. Я тебе не неволю, я тебе тільки прошу: пожалій людей! Іди за Ілька: сама ж кажеш, що він тихий, добрий!

М а р и с я.

Та нелюбий!..

Д а н ч е н к о.

А любо тобі буде дивитися на обідраних та на голодних людей?

М а р и с я.

Та хиба ж таки всі наші люде обідрані та голодні?

Д а н ч е н к о.

А то багаті? Коли не голодні тепер, дак будемо голодні. Громаді без землі ніяк не можна. У наших людей тільки половина наділу, народ зубожів. А як купе цю землю Вишкварка, то буде лихо: пан Шевцов хоч наймав людям землю, а Вишкварка такий дерій, що всю громаду обдере. То й справді будемо голодні.

М а р и с я.

А, Боже!.. Та як же мені свій вік занашати за нелюбом?!

Д а н ч е н к о .

Ет, дочко!.. Поживете вкупі,—зладнаєте... Він гарний парубок. А про вчителя... то не наш братчик! То пани, нам до їх не рівняться. Силувати не буду, а тільки скажу так: іди собі, коли хочеш, і за вчителя, та вже як через тебе громада зостанеться без землі, то мене на твоєму весіллі не буде... і в хату до мене після того ти не вступай!

М а р и с я .

Тату!..

Д а н ч е н к о .

Думаєш, що батькові не жалко тебе? Та тільки ж і про те подумай. Я ввесь вік свій чесно прожив... ніхто не скаже про мене, що я не по правді з громадою робив... А тепер скажуть: щоб дочку за пана віддати, дак він і громаду продав! На старість про мою сиву голову таке говоритимуть, клястимуть мене! Ні, дочко! Роби як знаєш, а я громади не продам і в спілці з тобою не буду. *Встає.*

М а р и с я .

Тату! тату! стривайте! *Ламле руки.* Ой Боже мій!.. Боже!.. Я бачу, знаю... правду кажете.. Тільки чим же я винна?.. за що ж це мені?.. саме мені!.. Защо ж це я мушу відбувати?

Д а н ч е н к о.

Комусь же та треба!.. Завсігди хтось одбува, як біда прийде. Чим же ти краща за інших?

М а р и с я.

Комусь же та треба... Комусь... А мені впало... Боже, Боже!.. *Схиляється на стіл, тихо ридючи. Данченко сидить якийсь час тихо, тоді підходить і поаму торкається їй до плеча.*

Д а н ч е н к о.

Дочко!.. дитино моя!..

М а р и с я—*крізь слози.*

Повинна... повинна відбути... Ну, нехай же... нехай!.. Я... я не... не піду за вчителя...

Д а н ч е н к о.

Спасибі тобі, дочко моя! Не посоромила батька... Скажу Ільковим, щоб старостів прислали.. А ти не сиди тут—ходім!

М а р и с я.

Ні, йдіть сами, тату!.. Я ще хочу його побачити... Не бійтесь, нічого не переміниться, це буде вже в-останнє.

Д а н ч е н к о—*дивиться на неї пильно який час.*

Гляди!..

Виходить.

Вихід IX.

Марися—сама, за столом, зіперши голову на руки; довго мовчить.

Так треба!.. Та чого ж так серце болить, так душа гине!..

Вихід X.

Т а р а с.

О, Марися!.. Серденько, що тобі? *Хоче пригорнути.*

Марися—*встає й одхиля його руки.*

Стривай!..

Т а р а с.

Чого це?

М а р и с я.

Уже... годі нам... за Ілька Шрамченка вже заміж іду...

Т а р а с.

Що?

М а р и с я.

Твій дядько батькові сказав, що не продасть землі, поки не повінчаюся з Ільком...

Т а р а с.

Що? Він це сказав? Та ні!..

М а р и с я.

Як би то ні!.. Так же правда, що не бути нам у парі.

Т а р а с.

Ні, не бути тобі за Ільком!

М а р и с я.

Пам'ятаєш ті ночі зоряні, тихі,— удвох ми сиділи в садку?.. Тоді ти казав: треба щоб людина не могла бути щаслива, не працюючи про щастя людське. Як поберемося, казав, то не з самого кохання щоб щастя було... то тільки частина... а друга, більша частина,—це праця за для щастя громадського, людського... А без цього—казав—краще нам і не сходитися... Ну, от... От, тепер так саме, що краще нам і не сходитися... Бо це на лихо людям...

Т а р а с.

Не буде ніякого, лиха! Громада матиме землю, а ми своє щастя. Я це зроблю, хоч поки ще й не знаю як саме. Не думай, моя доле, що своє щастя хотів я здобути лихом людським. Але ж і вирвати його в себе я не дозволю!

М а р и с я .

Ох, як би то!..

Т а р а с .

Не турбуйсь і не лякайся, будь певна.
Я все зроблю.

М а р и с я .

Ой зроби ж, любий, коханий, дорогий!..
Бо недолею людською щаслива бути не хочу...
не можу!.. Ох, та й сумно ж!.. та й тяжко ж
мені!.. Прощавай, мій!.. несужена дружино моя!

Т а р а с .

Марисю, нащо ти так кажеш?

М а р и с я .

Може ж це в-останнє... так розмовляємо...
Прощавай!.. *Цілує його й вибігає з хати.*

Т а р а с .

Марисю, стривай! *Слідком за нею виходе.*

Вихід XI.

Х а л и м о н , а тоді Ш е в ц о в .

Х а л и м о н — *увиходить обережно.*

Нікого нема... Де ж це пан? Що то дур-
ний народ необразований! Не може з чолові-

ком поговорить. От я з їм сам побалакаю, то зараз земля наша буде.

Ш е в ц о в—*увіходе швидко.*

Фу! фу! от пече!.. Трохи не спікся, поки пройшов садом. *Уздівши Халимона.* Ти чого?

Х а л и м о н.

Как ви мене вислали, а я, как, значить, вибраний од громади на щот землі, шоб усе було по хвормі і призвести в діло, як велить общепринятий порядок, то я, значить, до вашого благородія...

Ш е в ц о в.

Ну?

Х а л и м о н.

Как я, значить, Богу-государю служив і вѣрую правдою і отечество защищав даже до послѣдней каплі крові, потому як у турецькую войну, то даже самого Османа пашу на Шипкѣ у вічі видав...

Ш е в ц о в.

Да ти кажи про діло, а не про Османа!..

Х а л и м о н.

І как я, значить, образуванія на службі получил і даже послі служби не как какой

небудь мужик,—понятія знаю даже на щот книг...

Ш е в ц о в.

Яких книг?

Х а л и м о н.

На щот усяких книг могу понімать і даже не то шо какая небудь повість ілі там рбман, но даже і уголовні книги, і пророчеські... От, например, предсказанія Мартина Задеки на щот Турції...

Ш е в ц о в.

Шо на щот Турції?—чорт би її й тебе!.

Х а л и м о н.

Та от у предсказанії славного Мартина Задеки сказано: „Турки в короткое врем'я в Азії і в Ахрикі земель своїх лишаться. Константинополь, столиця султана турецького, взята будеть без наймалѣйшого кровопролитія. *Палкіше.* Но ви, нещаснії турки! Мечети ваші разорені, а ідоли ваші і алькорані вбвся стриблені! Магомет! ти, восточний антихрист“...

Ш е в ц о в.

Шо ти мелеш? Який там антихрист?

Х а л и м о н.

На щот Турції значить,—як тепер: чи є вона, чи вже стребили її?

Ш е в ц о в.

Да ти кажи про діло, а не про це! Ти чого прийшов?

Х а л и м о н.

Как ви, значить, господин поміщик, шо на щот бракосочетанія, дак я, значить, прийшов, щоб на это не внімать обращенія і на щот подписанія бумаги.

Ш е в ц о в.

Да шо ти,—чорти б тебе драли!—таке мені плетеш, шо й дїявол його не розбере? Пошли, дурак, кого розумнішого за себе, щоб я його розбірать міг!

Х а л и м о н—образившись.

Ежєлі такое дїло, то я можу й піти. Я думав—як образований чоловік, щоб у хворму призвести...

Ш е в ц о в.

Та геть ти к чортам! Геть ізвідси! Геть!..

Х а л и м о н—*виходючи.*

Це лиха година, а не пан! А ще образований чоловік!..

Вихід XII.

Ш е в ц о в *сам, а згодом* Т а р а с.

Ш е в ц о в

Це чорти батька зна шо! Так і лізе!

Т а р а с—*увіходить.*

Чого це ви, дядьку, гніваєтеся? Що сталося?

Ш е в ц о в.

Та як же не гніватися? Прийшла до мене якась тварюка, якась скотиняка, якась... якась... і півдня мучить мене якоюсь Турцією, Мартином Задекою і чорти батька зна чим!

Т а р а с.

А, це Халимон!.. Облишмо його!.. Я зараз довідався, дядьку, про те, що ви сказали Марисиному батькові!.. Даремно ви це робите. Нічого ви цим не переміните, тільки людей покривдите.

Ш е в ц о в.

Ну, я вже знаю, що роблю!

Т а р а с.

Я вас прошу подумати про те, що це не примха наша якась: наше почування глибоке, воно все життя займає... Подумайте ж! ви хочете зробити нещасливими і її й мене.

Ш е в ц о в.

Ну, для неї нещастя тут нема! Цей народ дуже швидко розважується з іншими: переставляй скільки хоч Івана замісто Грицька а Гапку замісто Химки—однаково! А ти... ну, коли вона тобі подобається,—ну, женихайся з нею там як знаєш! Я сам замолоду... та й тепер це розумію... Хиба на це треба женитися? Не баришня ж вона справді! Ну, найми її до себе на який час куховарькою, чи ще там чим!..

Т а р а с.

Дядьку! схаменіться!.. Що ви кажете?

Ш е в ц о в.

Ах, покинь ти свій патетичний тон! Чорт зна що! терпіти не можу! *Хоче по хаті.* Прийде сьогодні до мене Вишкварка—про гроші...

Т а р а с.

Дядьку, я ще раз прошу вас подумати про це.

Ш е в ц о в.

А я про це більше й слухати не хочу!
Я вже рішив і так воно й буде... Як прий-
де Вишкварка, то хай трошки подожде: я піду
скупаюся... Ах, чорт!.. Як же дуже грошей
треба!.. Просто звідсіля поїду в город платить
у банк, а то Вербівку продадуть, чорти його
батькові!.. Вже третя публікація була!.. Сто-
рож! Сторож!

Вихід XIII.

С т о р о ж—*увиходить.*

Ш е в ц о в.

Веди мене купаться на гарне місце!

С т о р о ж.

От мені лихо з цим паном: туди його во-
ди, сюди його води—як малу дитину.

Ш е в ц о в.

Не розсуждай! Це не твоє діло.

С т о р о ж.

А хиба ваше?

Ш е в ц о в.

Цить!.. Та як улицею будеш іти, то по-
перед мене не лізь, як тоді, а позаду йди!

С т о р о ж.

Хто веде, той і попереду йде. Не ви ж мене ведете, а я вас! А то як же я вас буду керувати? То ж коняку, як загнущдаеш, так і повернеш куди хочеш, хоч і позад неї сидиш. А хйба вас загнущдаеш?

Ш е в ц о в.

Шо? шо? Ти мене до коня ривняеш?

С т о р о ж.

О, чого ж би я вас до коня приривняв? Кінь тварина роботяща, слухняна, мовчазна... Хйба кінь лається?

Ш е в ц о в.

Це просто... просто... чорт зна шо!..

Вибігає.

Т а р а с.

Та ну бо вже, діду, не заводьтєся! Ідїть, або що! *Сторож виходить.*

Вихід XIV.

Т а р а с *сам.*

Дак он як! І він міг, і він зважився так образити і її й мене! Ну, дак я ж вас прибор-

каю, високоповажаний дядечку! Перш, ніж ви побачите Вишкварку,—я його побачу!

Виходить.

Вихід XV.

С т о р о ж—*трохи зодом увіходить.*

Нехай сам іде,—буду я з їм водитися. *Озирається по хаті і, дивлячись на пороскидану одежу, книжки та інші речі:* От так, як бачите! Тільки те й робиш увесь день, що прибіраєш за їм. Поки цього пана не було, дак усе добре було, бо вчитель сам усе поприбірає і все в його к строці,—мені й прибірати нема чого. А цей... Сорочку скинув,—кидь її серед хати! *Підніма з долу сорочку Шевцова.* Книжку з полиці стяг,—геп її додолу! *Витягає з під стільця книжку і становить на полицю до інших книжок.* Чистий тобі калавур та й годі! Ліха година та нещаслива принесла цього пана: такого лиха накоїв, шо в сім мішків не забереш. Он уже розлучає вчителя з Марисею. А чого? Шо він пан, а вона мужичка! Ну, дак шо?.. Ну, скажіть мені, ну шо воно таке, шо ото пан, а ото мужик? Ніяк я цього не розберу. От хоч би й до чого прирівняти, то нічого не виходе. Ну, сказати, оцей чобіт—*піднімає з долу Шевцова чобіт*—буде пан, а оцей—*показує на свій*—мужик! Ну, і шо ж воно буде? Анічогісінько! І то, чобіт, і то чобіт. Хиба шо той ваксою

пошмарований, так блищить? Овва! Як помазався трохи зверху, дак уже й бери вище! А так саме тебе нога топче, як і цей! Ка-знашо!.. *Кидає чобіт під ліжку.* Як би не громадська справа, то я б, здається, сам тую Марисю вкрав та вчителеві оддав,—так вони до пари приходються!

Вихід XVI.

У л я н а з І л ь к о м.

У л я н а,—*штовхаючи Ілька в хату.*

Іди вже, йди!.. Годі тобі огинатися!.. *Ілько ввіходить і несміливо стає біля порогу.* Здорові були, діду!

І л ь к о.

Здорові були, діду!

С т о р о ж.

Здорові! здорові! А чого це вам?

У л я н а.

Та цьому парубкові, дідусю, вчителя треба.

С т о р о ж.

Парубкові?.. Парубкові треба, а дівка чого ж тут?

У л я н а, — засоромившись.

Та це він, дідусю, не знає куди йти, дак я його провела... Ми ж сусіди, двір із двором живемо...

С т о р о ж.

Не знає куди йти!.. Шо він, — не знає, де школа, чи шо?

У л я н а.

Так не сміє.

С т о р о ж.

Не сміє!.. А ти вже дуже смілива, дзиго!.. Знаю вже чого прийшли!.. Жениханячко та цілуваннячко!..

У л я н а, — соромлючися.

Шо бо ви, дідусю, кажете?

С т о р о ж.

Те, шо ви, дівусю, знаєте! Бач, яка мѣдяна зробилася!.. Учителя нема, — пішов за ділом... Посидьте тут, подождіть! Шо вже з вами робити, з малечою!.. *Виходе.*

Вихід XVII.

У л я н а.

Ну чого ти став біля дверей? Чи тебе хто ззість?

І л ь к о.

Та ба, який дід сердитий...

У л я н а.

Який там він сердитий! Він добрий, то він тільки так говорить, наче все гнівається.

І л ь к о.

І вчителя страшно... Прийшов до чужого чоловіка...

У л я н а.

Не вигадуй!.. Коли не хочеш просити, так і не залицяйся до мене! Геть, одчепись, іди собі до Марисі,—я собі кращого знайду.

І л ь к о.

Шо бо ти кажеш, Улясю?..

У л я н а.

Те, що ти чуєш, Ільку! Хиба ти думаєш, що ти вже такий гарний, що й кращого нема? Та я тебе й не люблю! Ільку, капосний, чуєш, я тебе не люблю, не люблю, не люблю!
Трусє йогою.

І л ь к о.

Та стривай бо, а то щоб хто не побачив!...

А чого ти не хочеш Марисі сказати, що ми любимось? Може б вона тобі сама...

У л я н а.

Шо—сама?.. Тютя ти з полив'яним носом! Шо ж мені—втопити бідну дівчину, чи як? Вона й так пропадає з горя, а тут іще я казатиму, що і твій та мій вік занпащає! Та тоді вже вона або втече куди, або втопиться—хиба я її не знаю? Вона ж дума, що ти її по волі береш.

Вихід XVIII.

Т а р а с.

У л я н а та І л ь к о.

Здорові були!

Т а р а с.

Здорові! Не було тут Вишкварки?

У л я н а.

Ні, не було.

Т а р а с.

Розминулися!..

У л я н а.

Тут оцей парубок до вас за ділом, дак сам не сміє, то я привела.

Т а р а с.

А шо ж то за парубок?

У л я н а.

Це Ілько Шрамченко. *До Ілька.* Ну, чого ти мовчиш?

І л ь к о.

Бачите...

У л я н а.

Ну!..

І л ь к о.

Бачите... я хотів у вас попитати, чи може мене батько або мати присилувати женитися з ким я не хочу?

Т а р а с.

Ні, не може.

У л я н а—*до Ілька.*

А бачиш!.. Ну, кажи ж!

І л ь к о.

Та... *Спійняється.*

У л я н а.

От мені лихо з таким парубком! Це не парубок, це якесь мняло!.. Це, Тарасе Олександровичу, він прийшов попитати, шо як би

йому, щоб з Марисею не братись. Бо Марисин батько зараз його батькам сказав, щоб сватали Марисю... Дак мати вже і з старостами захожується... щоб швидче. *До Ілька.* Та кажи ж бо сам! Ну, чого ти мовчиш?

І л ь к о.

Адже ти сказала...

У л я н а.

А не сором тобі, що я за тебе кажу? Ти не парубок, а батіг з клочча!

І л ь к о.

Не лайся так, Уляно, бо, бач,—люде подумають, що я тебе боюсь...

Т а р а с.

Ніколи того не буде, щоб вас з Марисею одружено,—я того зроду не попущу. Тільки ж і ви ніяк не згожуйтесь.

У л я н а.

Та вже він не згодиться, я вже ручусь!

Т а р а с.

А чого ж це ти ручишся за людей? І яке тобі до цього діло?

У л я н а,—збентеживишися.

Та я... бачите... я так... Я з доброти до його ..

Т а р а с—усміхається.

Ну, гаразд, гаразд, що така добра! Не бійтеся ж нічого!

У л я н а.

Ой слава ж тобі, Господи!.. Ільку, капосний! Чого ж ти не радієш? *Смикає його.*

І л ь к о.

Та годі тобі!.. Ну, що бо ти робиш!..

У л я н а.

Ой лишенько, як я забарилася!.. Ходімо, Ільку! Бувайте здорові! Спасибі вам! Спасибі!.. *Хапає Ілька й тягне з хати.*

І л ь к о,—не поспівши попрощатися, каже вже з дверей.

Прощавайте!.. Спасибі вам!..

Вихід XIX.

Т а р а с—сам.

Швидко, одначе, захажуються!.. Шкода, що розминувся з Вишкваркою... Ну, та він

уже тут буде. *Прислухається.* Чи не він оце і йде?

Вихід ХХ.

В и ш к в а р к а.

Моє поштеніє вам!

Т а р а с.

Здорові були, Сидоре Йвановичу! Дуже добре, що ви до мене зайшли, а то я був у вас, а мені сказано, що ви сюди поїхали. Сідайте!

В и ш к в а р к а.

Благодарю покорно! *Сідає.* Еге, сюди поїхав... Да по дорозі ще заїздив до чоловіка... Це я до вашого дядюшки—на щот позички деньоґ.

Т а р а с.

А що ж, як?

В и ш к в а р к а.

Невозможно!.. Воно конешно, як би діло зладилось, то я оце їду в город, то як би поїхати з вашим дядюшкою вдвох, то там би й векселя написали. Да тольки не виходить діло, бо вже под вторую закладную ваш дядюшка узяли... Ежелі б какоє іноє обезпеченіє.

А то знаєте, теперь многії господа дворяне узяли собі резолюцію не платить долгов.

Т а р а с.

Добре! Ви знаєте, що в мене з братом та з сестрою є дом у городі?

В и ш к в а р к а.

Хороший домик,—знаю.

Т а р а с.

Під це обезпеченіє дайте мені три тисячі. Я опекун над братом та сестрою і можу зараз же поїхати з вами в город і написати вексель.

В и ш к в а р к а.

А дядюшка?

Т а р а с.

Та то вже моє діло з ним... Хиба вам не все одно? Однак же ви йому не дасте.

В и ш к в а р к а.

Так поїдекте. Сьогодні ще можна буде зробити векселя, а завтра вже празник.

Т а р а с—бере бриля.

Їдьмо зараз же!.. Діду!

Вихід XXI.

С т о р о ж—*увіходить.*

Т а р а с.

Як вернеться дядько, скажете йому, що я з Сидором Івановичем поїхав у город. Завтра вранці вернусь. У городі я побачуся з паном Новаковичем: є чутка, що він продає землю, дак чи не продасть громаді.

С т о р о ж.

А тут уже хиба не буде діла?

Т а р а с.

Побачимо. Скажіть дядькові так, як я казав.

С т о р о ж.

Добре. *Виходять Тарас та Вишкварка.*

Вихід XXII.

С т о р о ж—*сам.*

Таке завелося, шо вже й не розбереш шó воно й до чо́го. І в цього купують, і в Новаковича... А гляди, шо віде не буде... Чого ще тут цей Вишкварка?.. О, зроблють із його в пеклі добру вишкварку!.. Чи давно покидь-

ком був, а тепер ба—шинк свій, бакалія, землю вже купив!.. Швидко надбав, бо такий, що й з рідного батька шкуру здере.

Вихід XXIII.

Ш е в ц о в.

Ш е в ц о в—*увиходить швидко.*

А, ти тут! Чого ж ти не пішов зо мною?

С т о р о ж.

А чого ж я там ходитиму? Адже знайшли й сами дорогу.

Ш е в ц о в.

Знайшли! знайшли!.. Чорт би тебе знайшов!.. Через тебе я не потрапив куди треба та в колючки й уліз,—усі ноги поколов. Чорти батька зна шо—колючки на дорозі!

С т о р о ж.

Не заведеш же там квіток!.. Приїздив тут Вишкварка.

Ш е в ц о в.

Ну?

С т о р о ж.

Та й поїхав.

Ш е в ц о в.

Чого ж він не підождав?

С т о р о ж.

Бо поїхав.

Ш е в ц о в.

Куди?

С т о р о ж.

У город.

Ш е в ц о в.

Сам поїхав?

С т о р о ж.

З Тарасом Олександровичем.

Ш е в ц о в.

Тарас Олександрович з Вишкваркою?

С т о р о ж.

Атож.

Ш е в ц о в.

Та може не в город, а не надовго куди?

С т о р о ж. .

Ні, в город. Казали—завтра в обідню пору будуть.

Ш е в ц о в.

Та чого ж він поїхав з Вишкваркою?

С т о р о ж.

А хиба я знаю?

Ш е в ц о в.

Та може ж він тобі казав що, чор!...

С т о р о ж—*байдужно*.

Казали... шось про землю... Пан Новакович землю продає, чи шо, то може громаді продасть.

Ш е в ц о в

Нічого не розберу! *Біає по хаті*. І Вишкварка поїхав, і племінник поїхав... Де ж три тисячі? А земля?.. Уже купують у Новаковича!.. *До сторожса*. Та ти може помилився, може то про мою землю, а не Новаковича казали?

С т о р о ж.

Ні, про Новаковича!

Виходить.

Вихід XXIV.

Ш е в ц о в—*сам*.

Чорт зна шо!.. Чорт зна шо!.. А шо як і землі не продам, і грошей Вишкварка не дасть? Ну, шо тоді робить?.. Ой продадуть тоді

все состояніє, — сором перед людьми і сам з торбою підеш! Тоді хоч піди та повісься!.. І от ще й продасть Новакович землю... може бестія продати, бо й йому грошей треба!.. Чорти б його взяли... цю скотиняку Новаковича!.. Ей, сторож! сторож!.. *Жде.* Сторож! Вайло!.. *Одчиня двері.* Ти тут сидиш і не являешся, як тебе кличуть!..

Вихід XXV.

С т о р о ж.

Хиба ж ви мене кликали? Ви ж вайла кликали, а не мене.

Ш е в ц о в.

Не розсуждай!.. Кажі: цей мужик не приходив... як його? Демко... Денко... чорт його знає, як його там!.. Усі фамилії такі подлі, що і в голові не вдержиш!

С т о р о ж.

Ніхто не приходив. *Шевцов вибігає в другу хату, праворуч.* Сторож, показуючи рукою вслід *Шевцову.* От як бачите!.. Уже й хвамилії наші йому подлі!.. А в самого яка? Геноральська, чи архирейська?.. Швець та й годі!

Завіса.

ТРЕТЯ ДІЯ.

Хата Корнієва Данченкова. Просто глядачів—двері у сіни, праворуч—у кімнату.

Вихід I.

*Марися сидить за столом, схилившись на руку.
Хотина ввіходе з кімнати.*

Хотина.

Марисю, плачеш? А не казала я тобі: не слухай батька!

Марися.

Мамо, облиште це!... Як же мені було не послухати, коли правду батько казали?

Хотина.

Гарна правда—вік свій молодий занапастити! Та не самий свій, а ще й Улянин.

Марися.

Як то—Улянин?

Хотина.

А так, що хоч вона тобі й подруга, а цього не сказала, а до мене чутка добігла. Вона ж дожидає, щоб її Ілько сватав.

Марися.

Господи!.. І Уляна!.. І її вік занастила!.. Хапається за голову. Трохи згодом. Ой, Боже!.. Двері відчиняються з сіней і на порозі стає батько. Марися, його побачивши, іде швидко в кімнату.

Вихід II.

Данченко.

Чого це вона так побігла?

Хотина.

Чого ж там!.. Сльози свої ховати!.. Ой, чоловіче! наробили ми гріха!..

Данченко.

Адже вона сама на те пристала.

Хотина.

Пристала!.. Наче не знає через що пристала!.. І нащо було поспішатися так? Адже вчитель казав: перечасуйте трохи.

Д а н ч е н к о .

Нічого з того не буде, що вчитель казав.

Х о т и н а .

А ти й знаєш, що не буде? Може б і було!.. А то зараз сам до Шрамченка та й каже, щоб сватали! Хиба ж так годиться? А пішла б за вчителя, за благородного—не була б мужичкою, не робила б важкої роботи.

Д а н ч е н к о .

Мовчи вже, коли не тямиш!... Кортить у пани вилізти!.. Ненавидю!.. Хиба мені не жалко своєї дитини? У самого серце плаче!

Х о т и н а .

А коли жалко, дак нащо ж ти топиш?

Д а н ч е н к о .

Дак добро ж громадське!

Х о т и н а .

І - і! Добро громадське! А багато громада зробила добра тобі? Скільки ти вже служив громаді? І виборним тебе посилено всюди, і старостою, і старшиною був... і над школою попечителем тепер... а що з того? Копієчки гро-

мадської зроду не заняв, не так, як інші...
ще й свого доложив.. а люде казали, шо ти
гроші покрав.

Д а н ч е н к о . .

Звикли люде, шо раз-у-раз гроші громад-
ські тягано, ну й тут думали, шо так. А по-
тім роздивилися, та й нічого... І знов я тепер
стою перед громадою чистий, як скло.

Х о т и н а .

Тепер!.. А тоді—скільки сорома!.. А дя-
ка—де?

Д а н ч е н к о .

Дяка, жінко, в Бога.

Х о т и н а .

Та воно так, та.. Так би й поламала те
сватання!

Д а н ч е н к о .

Ілько парубок гарний, тихий,—житимуть
собі потроху. А як би пішла за вчителя, то
може б ще й гірше було. Хоч він, учитель, і
простий з нами, а все він пан і звичай у
його не наш. Пішла б за його, довелось би
їй бувати й поміж панами, а в неї звичай
мужицький.

Хотина.

Е, чоловіче, то дарма! Хиба вона в нас не вчена?

Данченко.

Вчена, та не довчена... А в тім я не боронив би їй, коли б можно... Шо ж ти зробиш, коли не судилось!

Вихід III.

Тарас.

Здорові були, дядьку й тітко!

Данченко й Хотина.

Здорові!

Тарас.

Дак так ви мене послухалися: казав, піждати, а ви вже й сватання відбули!

Данченко.

А шо ж нам робити було? Та й вона сама хотіла того. Ми її не силували.

Тарас.

А де ж вона? Дайте мені її побачити.

Д а н ч е н к о.

Та там, у кімнаті...

Х о т и н а—*відхиляє двері в кімнату.*

Марисю, йди сюди.

Вихід IV.

М а р и с я—*спиняється на порозі.*

Тарас!..

Т а р а с—*швидко підходить до неї.*

Марисю, я ж і тебе й батька прохав пі-
дождати.

Д а н ч е н к о.

Нащо ждати, коли однак нічого не буде?
Хиба й так не видно, куди воно йдеться?

Т а р а с.

Не буде? А я вам кажу, що буде.

Д а н ч е н к о.

Як же воно буде?

Т а р а с.

А так, що сьогодні дядько підпише па-
пера, візьме гроші, а нас із Марисею облишить.

М а р и с я.

Ой!...

Д а н ч е н к о.

Хиба ж він вам казав?

Т а р а с.

Хоч не казав, та вже знаю, що так буде. Оце зараз сюди набіжить, бо дід сторож бачив мене, як я їхав з города.

Д а н ч е н к о.

Так шо? Сватання вже було...

М а р и с я.

А вінчання не було! *Підходить до Тараса.*

Т а р а с.

Тільки от що, дядьку Корнію: як прийде мій дядько, то ви все на мене звертайте, а сами йому за землю нічого не кажіть.

Д а н ч е н к о.

Та я й мовчатиму, коли хочете... та тільки нічого з того не буде.

Г о л о с Ш е в ц о в а—*на дворі.*

Куди ти мене завів? чорти б тебе води-

ли!.. Водив по всяких тинах, по всяких свинячих перелазах!.. Наче йому дороги нема!..

Г о л о с с т о р о ж і в.

Дак городами ж ближче ..

Г о л о с Ш е в ц о в а .

І де ж він цей... як його? Чорт би його взяв!..

Г о л о с с т о р о ж і в.

Та оце ж він і живе. Ідїть лиш уцю хату.

Т а р а с.

Ну, чуєте ж!.. Глядїть же, я сам казатиму.

Г о л . Ш е в ц о в а — *вже в сїнях.*

Та де ж тут двері ці прокляті?

Г о л о с с т о р о ж і в.

Та ото ж просто.

Д а н ч е н к о — *відчиняє двері.*

Прошу до хати!

Вихід V.

Шевцов з Сторожем.

Шевцов—до Тараса.

Ну, і як це так можна робити! Повіявся кудись... поїхав у город, нічого не сказав... вернувся з городу і очей не появить! До того, що треба самому йти його шукати.

Тарас.

А нащо ж вам було мене шукати, дядьку?

Шевцов.

Нащо? Ну скажи на милость божу,—чого ти їздив у город?

Тарас.

За ділом.

Шевцов.

За яким?

Тарас.

Був у Новаковича, чи не продасть він землі.

Шевцов.

Ну, а Вишкварку ти нащо в город тягав?

Т а р а с.

Грошей у його позичав.

Ш е в ц о в.

Як то—ти позичав? Він же мені повинен був позичити!

Т а р а с.

Не схотів вам, бо довідався про другу закладну. Вимагав забезпечити йому позичку нашим домом. Я забезпечив і маю гроші.

Ш е в ц о в.

Маєш гроші? Ах, як це гарно! Давай же, давай їх швидче!

Т а р а с—*виймає з кишені гроші.*

Ось вони, три тисячі. *Ховає їх знову до кишені.* Та тільки вам я їх не дам.

Ш е в ц о в.

Як то?

Т а р а с.

А так: я їх позичав на себе і собі, а не вам. Я їх і матиму, а вам з їх не дам нічого.

Ш е в ц о в.

Шо? шо? шо?.. Ах, шельмовство!.. Ах, чорт!.. Та шо ж це ти вигадав?.. *Біає по хаті.* Та ти ж розбіраєш, шо мені треба в банк? *Стає перед Тарасом.*

Т а р а с—*спокійно.*

Розбіраю.

Ш е в ц о в.

Шо в мене третя публікація?

Т а р а с.

А як же, третя.

Ш е в ц о в.

Після якої звичайно продають. Розумієш: продають!

Т а р а с.

Неминуче,—ніколи не милують.

Ш е в ц о в—*підбіає до Тараса.*

Так давай же гроші, я тобі кажу! *Тунає ногами.* Розумієш: давай!

Т а р а с.

Я вас дуже добре розумію, дядьку! Зрозумійте ж і ви мене: грошей я вам не дам.

Ш е в ц о в.

Удар!.. удар!.. Чорт би вас усіх забрав!..
Чорт би всіх! усіх!.. І це так, родич, племін-
ник рідний!.. У тебе нема жалю, Тарасе!

Т а р а с—*усе спокійно.*

Нема.

Ш е в ц о в.

Ти чоловік без серця!

Т а р а с.

Без.

Ш е в ц о в.

Я ніколи не сподівався, що ти можеш
так ізробити.

Т а р а с.

Можу.

Ш е в ц о в—*біває який час мовчки по хаті, а
тоді підбіває до Данченка.*

Ну, а ти, ти—чого ж ти нічого не ка-
жеш мені про землю?

Д а н ч е н к о.

Та бачите,—цим усім ділом Тарас Оле-
ксандрович порядкує, дак ви його попитайте.

Шевцов.

Та невже ви справді думаєте, що Новаківич продасть вам землю? Та ніколи в світі!

Тарас.

Та вже там побачимо.

Шевцов.

Нічого там бачити! Добре знаю, що нічого не буде. Краще давайте зо мною! До Данченка. Ну, коли ж ти повінчаєш свою дочку з цим... Ільком? га?

Данченко.

Та... мабуть ніколи...

Шрамченко.

А то чому? чорт би його взяв!..

Тарас.

От і я дивуюся: чому?

Шевцов—до Данченка.

Дак ти ніяк не хочеш оддати свою дочку за Ілька?

Данченко.

Та я ж кажу...

Ш е в ц о в.

Гм... гм... *Ходе по хаті.* Чорт би його взяв!.. *Глянувши на Марисю.* А це твоя дочка?.. Гм... гм... Я й не думав, що вона така гарненька.

С т о р о ж—*бурчить.*

А що ж, хиба тільки панянкам і гарним бути?

Ш е в ц о в.

Так, так... Ну, та треба ж якось кінчати з землею...

Вихід VI.

У л я н а—*вбіває.*

Марисю, серденько!..

М а р и с я.

Цить!—Показує на пана. Уляна стихає й стає біля Марисі; вони проміж себе стиха розмовляють увесь час. До їх підходе Хотина і вони стоять у трьох. Часом підходе до їх і Тарас.

Ш е в ц о в.

Еге, так як же про землю?... *Мовчанка.* Чого ж ти мовчиш?.. Хиба вже не хочете моєї землі купувати?

Д а н ч е н к о.

Та що ж, пане,—ви так мені сказали...

С т о р о ж—*бурчить*.

Шо тільки плюнь та й одійди!

Ш е в ц о в—*зиркнувши на сторожа*.

Ну, що я там сказав?

С т о р о ж—*бурчить*.

Наче не зна!

Д а н ч е н к о.

Та про мою ж дочку...

С т о р о ж—*бурчить*.

І до дівчат йому зачіпка!

Ш е в ц о в.

Та я ж нічого особливого не казав... То я тільки так... Це тільки балачка така була... чорт би його взяв!.. Я, звісно, не можу мішати-ся до того, як там у тебе в сем'ї...

С т о р о ж—*бурчить*.

Бо не пускають.

Ш е в ц о в.

Це, звісно, тільки так—чорт би його взяв!—казано було.

С т о р о ж—*бурчить.*

Ніде не розлучиться з їми, так вони йому з рота й лізуть!

Ш е в ц о в.

Звісно, я тобі, Тарасе, іншої партії хотів би... Ну, та то вже твоє діло... *До Данченка.* Дак покиньмо це, хай воно буде як хочете. Будемо лучче говорити про землю.

С т о р о ж.

Ото справді краще.

У л я н а—*стиха до Марисі.*

Ой побіжу ж я скажу про цю новину!.. Я зараз!.. *Вибігає.*

Вихід VII.

Ш е в ц о в.

Ну, чи готова ж у вас бумага—та, що мені підписувати?

Д а н ч е н к о.

Та готова ж, пане.

Ш е в ц о в.

А гроші?

Д а н ч е н к о.

Та й гроші готові.

Ш е в ц о в.

Ну, тягни все це сюди, — хай йому чорт!..
 Лучче зо мною сватами будьте, а не з Нова-
 ковичем.

Д а н ч е н к о.

Коли хочете, пане, то й з вами. Дак я
 піду до волости, покличу товаришів.

Ш е в ц о в.

Тільки швидче, бо мені ніколи.

Д а н ч е н к о.

Та це тільки через вулицю. Я зараз.

Виходе.

Вихід VIII.

Ш е в ц о в—*підходе до Марисі.*

Так оце та дівчина... До Хотини. А ти
 мабуть хазяйка?

Хотина.

Хазяйка, пане.

Шевцов.

А славна в тебе дочка... А як її звать?
Мабуть Марусею, так? *До Марисі.* Ну, Марусю...

Хотина.

Ні, пане, її Мариною звать.

Шевцов.

Мариною?.. І то добре...

Сторож—*бурчить.*

Тепер так уже добре, а давно й хвамиліі
подлі були!

Шевцов—*до сторожа.*

Ну, ти там бурчи!.. *До Марисі.* Ти, ка-
жуть, учена?

Марися.

Ні, я мало вчилась...

Шевцов.

А так, так... Да... Тарасе... Та чого ж це
досі хазяїна нема? *Ходе по хаті.*

Т а р а с.

А от зараз прийде.

Ш е в ц о в.

Я зараз поїду в город... зараз же, як тут
кончу...

Вихід IX.

Данченки Корній та Петро, Шрам-
ченко, Халимон.

Петро, Халимон та Шрамченко.

Здорові були!

Ш е в ц о в.

Здрастуйте! здрастуйте!

Д а н ч е н к о—*кладучи на стіл папір.*

Ось і бамага та.

Х а л и м о н.

Тепер тільки, значить, підписанія йздѣ-
лять і всьо по хвормі.

Ш е в ц о в.

Так, а все таки я вам дешево продав.

К о р н і й Д а н ч е н к о—*сміється.*

А нам так, як би ще дешевше, то й не
завадило б.

Х а л и м о н.

Тоді б уже настояща хвормальность була,
как закон велить.

К о р н і й Д а н ч е н к о.

А ну, Петре, дай пера та чорнила!

Х а л и м о н.

Шоб узнать, яка в йому сила!

Петро подає перо й каламарь.

Вихід Х.

Увіходить У л я н а й стає біля Марисі.

Ш е в ц о в—*підписує.*

Готово!.. От бумага в банк, а от росписка,—
давайте гроші.

Д а н ч е н к о К о р н і й.

Оце три тисячі. *Дає.*

П е т р о.

А це моя тисяча,—та, шо з каси. *Дає.*

К о р н і й Д а н ч е н к о—*бере папери й ди-*
виться в їх

Ну, дай же, Боже, шоб вам, пане, з цих

грошей ще гроші плодились, а нам на нашій землі хліб добре родив!

У с і.

Дай, Боже!.. Дай, Боже!..

Ш е в ц о в.

Так, так—дай, Боже! *Лічить гроші.*

! Х а л и м о н.

А на такую оказію такий примір можно сказати. Як був я колись..

Ш е в ц о в.

Ну, глядіть же, щоб гроші платити не пізнились.

Ш р а м ч е н к о.

Та вже будемо дбати, пане,

Х а л и м о н.

Щоб усе було, значить, хвормально, по-тому що ми понімаєм порядок і всьо таке.

Вихід XI.

П а р а с к а Ш р а м ч е н к о в а.

П а р а с к а—*вбіває.*

Оце дак так!.. Оце дак спасибі!.. Добрі сусіди!..

Хотина.

Чого це ви так кричите, сусідо?

Параска.

Чого? Ще й питаються, мов і не знають! Давно сватання було, а тепер уже нове починаєте! Ні, я не попустю!.. Я не попустю!..

Халимон.

Стой! Шо ти проти всякої дисципліни кричиш! Який ти тут командер, шо крик такий завела?

Параска.

Геть одчепись! До Данченків. За вчителя йде!.. Благородні!.. Так опорочили мені дитину!.. Ні, я не попустю так мене порочити! Оддавайте мені дівку! Оддавайте зараз! Біжить до Марисі й тягне її.

Халимон.

Чи в неї розум по хвормі?

Марися—пручається.

Та шо бо ви, тітко, робите?.. Бог з вами!

Параска.

Роблю таке, щоб ти йшла!.. Іди! Марися виривається. Параска, вздрівши чоловіка, до його ки-

дається. А ти, старий собако, тобі й байдужечки? Твою дитину опорочили, а ти й ні гадки, ще й сам тут стирчиш! *Сікається до його.*

Шрамченко—*подається назад.*

Та ну бо, стара, що бо ти? Я ж тут за громадським ділом...

Параска.

За громадським ділом!.. А про сина так і байдуже! Кажі: байдуже? *Б'є кулаком об кулак.* Я тобі кажу: тягни дівку зараз до нас у хату!

Шрамченко.

Чи я здурів би, чи шо, що тяг би?

Халимон.

Стой! возмущення не роби! *Пристає до неї.* Слухай, стара, мене, бо я тобі всі правила...

Параска—*віднижа його.*

Одчепись к нечистій зо своїми правилами!

Корній Данченко.

Годі вам, сусідо, лаятися! Чого це ви прийшли в чужу хату та ще й бешкет учинили?

Хотина.

Адже всяке зна, що Марися по неволі йшла за вашого Ілька.

Параска.

По неволі!.. Ба, які добрі!.. А щоб вам так легко було дихати, як мені людські брехні слухати! А втрата—то вам дарма? Зашо ж ми втрачалися?

Данченко Корній.

Та за втрату ми вам із дорогою душею вернемо.

Параска.

Вернемо!.. Хиба сама втрата?.. А безчестя? Хиба ви тим сором покриєте?

Тарас.

Та який же там сором? Ви ж знаєте добре, що й Ілько не хотів Марусю брати.

Данченко Корній.

Та годі вже вам, сусідо, не сердьтеся!

Параска.

Хочу сердитися й буду!.. бо ви мене до

живих печінок дошкулили!.. Бодай вам так легко дихати!..

С т о р о ж.

А ну, ну, ще припусти!

Х а л и м о н.

Це вже óвсі не по хвормі так лаяться!

П а р а с к а.

Буду кричати й лаяться, бо ви мені дитину опорочили!.. *Знов до чоловіка* А ти, старий йолопе, чого мовчиш? Чом ти їх не лаєш?

Х а л и м о н.

Шо ти його до нарушенія дисципліни призводиш? Шо воно за порядок? За це під суд!

П а р а с к а—*до Халимона.*

Геть к чортам,—я тобі кажу! *До Данченків.* Ви думаете, мені жалко, шо ваша дочка відкинулась? Начхать мені на вашу дочку!.. Хиба я за свого парубка кращої не візьму? Тільки тюкну,—так і побіжать. Хиба я не знаю, шо йому Вляна до вподоби? Улько, підеш за Ілька?

У л я н а—*радісно.*

Піду, тіточко!

П а р а с к а.

Ходім же!.. Ходім зо мною!.. І очі мої на нас не хочуть дивитися! *Виходить, тягнучи Уляну.*

Вихід XII.

Х о т и н а.

Оце лихо!..

Ш р а м ч е н к о.

Оттаке маеш!.. Біда з бабами! Ну, шо ти з нею зробиш, із такою?.. Прощавайте! *Виходе.*

Вихід XIII.

Х а л и м о н.

Прямо кричить як ротний командер та й годі! Та де там: як полковник!..

С т о р о ж.

Це така, шо ще трошки, то й хату розваляла б.

К о р н і й Д а н ч е н к о.

От і посварилися з людьми! Біда та й годі!..

С т о р о ж.

Байдуже! Скоро прохолоне, то й помиритесь.

Ш е в ц о в.

Бачу, шо у вас уже й сватання було... Ах, чорт би його взяв!.. І чого я так поспішився, чого не підождав?

Т а р а с.

Вибачайте, дядьку: скільки б ви ні ждали,—не було б так як вам хочеться. За це ручусь.

Ш е в ц о в.

Ну, роби як знаєш!.. Я тобі казав... Прощайте!

У с і—*опріче Тараса, кланяючись.*

Бувайте здорові, пане!

Ш е в ц о в.

Тарасе, ходім!

Т а р а с.

Ідіть, я зараз. А гроші Вишкварчини, коли треба, я вам позичу—після мого весілля.

Ш е в ц о в.

Правда?

Т а р а с.

Другого ж дні сам до вас привезу.

Ш е в ц о в.

Ну... що вже з тобою казати!.. Давай хоч тоді... Сторож, веди мене!

С т о р о ж.

Та сюди ж ішли, дак бачили кудюю,—хиба тепер не втрапите сами?

Ш е в ц о в.

Кажу тобі веди, чорт тебе дери!.. *До Тараса.* Ну, тисяча чортів! женись із ким хочеш, роби що хочеш, а тільки рощитай ти цього неможливого, цього треклятого сторожа! *Вибігав.*

С т о р о ж.

Овва! рощитай!.. Так то й рощитати скоро!

Т а р а с.

Цитьте, діду, ідіть уже ведіть!

С т о р о ж—*ідучи.*

На такого тільки нечистий і догодить.
Прощавайте! *Виходить.*

Вихід XIV.

К о р н і й Д а н ч е н к о—*до Тараса й Марисі.*

Ну, тепер уже й я скажу, що хай вас Бог благословить! А то...

Т а р а с.

А то що? Думали, громаду зрадимо? Хиба ж би ми щасливі були громадською бідбою?

ЗАВІСА.

СТЕПОВИЙ ГІСТЬ.

ДРАМА НА V ДІЙ.

ДІЄВІ ЛЮДЕ.

Степан Золотницький, шляхтич немолодий.

Ясь, його син од першої жінки. 23 роки.

Василина, друга Степанова жінка. 40 років.

Яким Демченко, Васишин син од першого чоловіка, парубок. 23 роки.

Наталя, дівчина років 19, Васишина годованка, сирота з багатого козацького роду, далека дуже Васишина родичка.

Мартин, немолодий чоловік з мужиків, у пана за отамана.

Ничипір, чоловік середніх літ	} Слуги в панському дворі.
Мусій, немолодий парубок	
Ївга, дівчина	

Кобзарь.

Стара баба.

Парубок.

Поважний чоловік.

Грицько, селянин років 35.

1-й чоловік.

2-й чоловік.

3-й чоловік.

Перша	} дівчина.
Друга	
Третя	

Челядин.

Козаки, жовніри польські, посполиті люде (чоловіки, парубки, жінки, дівчата), челядини, челядки.

Діється по весні року 1648.

ПЕРША ДІЯ.

Золотницького господа. Чимала світлиця з двома просто, праворуч і ліворуч. Уздовж стін лави, покриті полавочниками з червоного сукна. Спереду стіл, з лівого боку коло його лава, ослин, три дзиглі. Коло дверей мисники з дорогим посудом: червлені миси й тарілки срібні, нюремберські позлотисті кубки, чарки та ще дещо. З правого боку кахольна груба з зелених кахоль, розсевим попідводжуваних. Вузькі довгасті вікна з олив'яними рямами й з малими шибками. Весняний вечір.

Вихід I.

Господарь Степан Золотницький та син його Ясь. Золотницький сидить на лаві за столом; на зріст не малий, кремезний чоловік; без бороди, чорні вуса, де-не-де на голові сивий волос; обличчя досить четурне, з виразними рисами; твердий погляд; говорить не поспішаючись, уриваючи.—Ясь стоїть перед їм—парубчак, по шляхетському, пишніше за батька, вбраний

З о л о т н и ц ь к и й.

Не будь нерозумний і не вганяй за дурниціями! Цяцькàми бавишся та бармами позлостистими!

Я с ь.

Я ж, тату, шляхтич,—мушу ж я вбори шляхетські мати.

З о л о т н и ц ь к и й.

Мушиш. Про людські очі вбiрайсь як стан шляхетський розказує, а сам про инше дбай: треба, щоб сила була в руках, а сила—то багатство.

Я с ь.

Я, тату, се знаю,

З о л о т н и ц ь к и й.

Слухай! Я шляхтич. Річ Посполита і мені такі права дає, як Вишневецькому, Сопізі, чи ще якому можновладцеві. В своїх маєтках, дiбрах ми—королі. Як вони, так і я маю право дарувати життя підданому, чи на горло його карати. Але Вишневецький, чи Сопіга хитає всією Річчу Посполитою, їх боїться король, вони сами за корону хапаються. А я не можу того робити. Чому? Бо в їх були багаті

предки і є тепер велике багатство. А я—харпак. Кілько багатства, тільки й сили.

Я с ь.

Але ж, тату, суть і в нас статки-маетки.

З о л о т н и ц ь к и й.

Що́ наші дóбра, наші маетки проти маєтків у якого можновладці—Вишневецького, чи Острозького!.. Дурниця!.. Але й сю дурницю великими заходами добувати мусив: скільки поклонів перед магнатом... скільки випрохування!.. Мусив тяжко працювати, мусив одружитися з твоєю мачухою, бо мала добрий посаг... Добуваюся й тепер... щоб придбати силу, щоб не бути незнаним шляхтичем, щоб наш рід...

Я с ь.

Зробився колись такий можновладний, як і Вишневецькі!..

З о л о т н и ц ь к и й.

Так! се моя вкохана думка. Але далеко до того. Перешкод багато.

Я с ь.

Подужаємо!

З о л о т н и ц ь к и й — *помовчавши.*

Вже не малий ти хлопчик. Мусиш знати дещо, чого досі не відав. Відаєш, що одружився з твоєю мачухою, як першого її мужа вбито. Тоді й син її Яким згинув... казано, що його чи то вбито, чи то в ясир татарський узято... Його батьківщина й материзна тепер у мене,—се більша частина нашого маєтку. Навіть сей будинок—його.

Я с ь.

Та його ж нема?

З о л о т н и ц ь к и й.

Чутка йде, що його не вбито, що він на Запорозжжі криється... недавнечко десь узявся. Коли б вернувся,—забрав би все... Пильнуй, чи не почувеш чого...—Друга частина нашого маєтку—Наталін посаг...

Я с ь.

Дак це через те ви й прийняли її приймачкою, як мачуху брали?

З о л о т н и ц ь к и й.

Через те. Вона така далека мачусі родичка, що міг би я й не схотіти її брати... хоч вона й змалку в неї жила. Яко сироту,—му-

шу віддати її заміж... а з нею й посаг її. Коли вона піде з нашої господи,—забере з собою свої добра. Маєш узяти її собі за жінку.

Я с ь.

Можу. Вона мені до вподоби.

З о л о т н и ц ь к и й.

Хоч би й не до вподоби, то не пускаймо з рук того, що є, коли хочемо придбати сили. Сієї ж іще весни станеш із нею до шлюбу. Але поки про це їй не кажи: я сам ізвелю.

Вихід II.

Н а т а л я—*ввіходить*.

Тату, вас кличе Мартин.

З о л о т н и ц ь к и й.

Гаразд, іду. *Виходе*.

Н а т а л я.

Та не баріться, бо зараз вечеряти.

Вихід III.

Н а т а л я—*застилає стіл*.

Я с ь—*підходе до неї*.

Наталю!

Н а т а л я.

Чого?

Я с ь.

Чи дуже ти мене любиш?

Н а т а л я.

З якої речі? Що такий осоружний до людей?

Я с ь.

Не можу ж я з хлопами за панібрата бути: я шляхтич.

Н а т а л я.

Ой, як високо ти з своїм шляхетством несешся!

Я с ь.

Бо шляхтич—то велика річ! У своїх добрах він—король!.. Правами рівний Вишневецьким та Сопігам...

Н а т а л я.

Ну, далеко куцому до зайця!

Я с ь.

Має право життя дарувати своєму підданому і на горло його скарати.

Н а т а л я.

О, до сього ти ласий, щоб карати!

Я с ь.

То мое шляхетське право.

Н а т а л я.

Авжеж!

Я с ь.

І ти повинна радіти, що й тобі доведеться шляхтянкою бути.

Н а т а л я.

Се ще шо?

Я с ь.

Нічого! Прийде час, то й знатимеш. Сам пан-отець тобі розкаже. *Виходе.*

Вихід IV.

•
Ї в г а—з посудом у руках.

А що то, панночко, панич казав? Що то панночці мають пан розказувати?

Н а т а л я.

Яка ти цікава, Ївго!

Ї в г а.

Коли ж хочеться знати!.. Як почую, що сталося щось, то так хочеться довідатись,— аж шкура труситься. Мені вже й стара пані кажуть, що гріх такою цікавою бути. Дак що? Хоч гріх, хоч два, а не видержу! . Скажіть же, а то всю ніч кортітиму.

Н а т а л я.

Нехай же покортить.

В а с и л и н а—*озивається з пекарні,*
Ївго! Де се ти?.. Іди сюди!

Ї в г а.

Зараз! Зараз!.. Ну те бо, панночко!..

Вихід V.

В а с и л и н а—*не стара ще, років з сорок, молодця, колись була чепурна, тепер бліда.*

В а с и л и н а,—*ввіходючи, до Їви.*

Іди в пекарню та справляйтесь там швидче. *Їва виходе.*

Н а т а л я.

Мамо, що се Ясь каже?

В а с и л и н а.

Що?

Н а т а л я.

Каже, що я шляхтянкою буду. Чи не надумав пан-отец чого поганого?

В а с и л и н а.

Може вже надумав за якого шляхтича заміж тебе дати?

Н а т а л я.

Я ні за кого не піду.

В а с и л и н а.

Нікого не кохаєш?

Н а т а л я.

Кого кохаю, того тут нема.

В а с и л и н а.

Ох, нема, нема, та й довіку не буде... Кохала тебе, доглядала як пташку, мала надію, що ти мені ще ріднішою будеш... моему синові дружиною,—не судилося!..

Н а т а л я.

Годі, мамо!..

В а с и л и н а.

І досі все як живе ввижається! .

Н а т а л я.

А мені хиба не так? Хиба я можу забути мої літа дитячі, сонцем - світом осяяні? Як ви мене, сироту покинуту, до себе взяли, матіррю мені стали, батька доброго, брата любого, дорогого дали!..

В а с и л и н а.

А тепер вони обидва в сирій землі!.. Хоч би ж полягли доброю смертю!.. А то серед темного лісу від проклятої розбишацької руки!.. Минають роки, а мука не минає, все тяжчою стає!.. Та не була б вона така тяжка, така люта, як би я сама не зневажила пам'яті моєї дружини найдорожчої, мого сина вкоханого! А то пішла за цього нелюда і сама себе потоптала йому під ноги!

Н а т а л я.

Не нарікайте так сами на себе, мамо! Хиба ж я не знаю, що не з добра ви за його пішли? Та й хиба ж ви знали, що він такий?

В а с и л и н а.

Повинна була знати!.. А то бач,—понадилась на його слова ласкаві!.. Згадала,

що він, ще парубком бувши, до мене, дівчини, залицявся!.. Йому добра нашого треба, а я слухаю його обіцянки, що він мене любить та шануватиме! Йому над нами паном треба зробитися, щоб нікому дихнути вільно не давати, а я вірю, що він оборонятиме нас од лихих сусід! Ой, гидка я, гидка сама собі!

Н а т а л я.

Бідні ви, бідні, мамочко!

В а с и л и н а.

Сама того заробила!.. Не жалій мене, краще докоряй! Мені легше буде докори слухати, ніж коритися йому, як у серці кипить, кипить!.. Так упеклися мені його знущання, його утіски та катування, що я не то його, а всіх, хто до його прихильний, ненавиджу... все, що він любить!.. Надумав, кажеш, уже за якогось шляхтича тебе віддати?

Н а т а л я.

Я йому не попусти себе на поталу!

В а с и л и н а.

Не попускай!.. Не слухайсь, борись, щоб не каралась ти ввесь вік так, як я! О, як би мій син, мій Яким живий був!

Н а т а л я.

А може ж він і живий, мамо? Адже татове тіло знайдено в лісі і Панасове, а Якимового—ні.

В а с и л и н а.

Не дури облудною надією! Вовки-сіроманці його тіло по кущах рознесли,—тим і не знайдено.

Н а т а л я.

Тоді татари ходили, се вони його в ясир узяли... Ні, ні! не вірю я, не хочу вірити, щоб він мертвий був!

В а с и л и н а.

Колись і я так думала, а тепер уже годі,—зневірилася!

Вихід IV.

З о л о т н и ц ь к и й—*увіходе сердитий*, а за їм
М а р т и н.

З о л о т н и ц ь к и й.

І багато не доорали клятї хлопи?

М а р т и н.

Та чимало, пане.

З о л о т н и ц ь к и й.

Пся крєв! собачі хами!

М а р т и н.

Лукавим хлопам усе козацтва хочеться.

З о л о т н и ц ь к и й.

Я виб'ю з їх козацтво! Хто смітиме мені не коритись, кого ані тюрма, ані катування не спинить,—на шибениці буде! Ліпше мені зовсім слуг не мати, ніж мати неслухняних! Чого не зробили сьогодні,—щоб завтра надолужили!

В а с и л и н а.

Завтра неділя свята, а не робота.

З о л о т н и ц ь к и й.

Не смій устрявати до не свого діла! Коли я кажу,—мовчи!.. Іди собі, Мартине! *Мартин виходе.*

Вихід VII.

Ї в г а—уносить вечерю й становить на стіл.—
Зюдом Я с ь.

Ї в г а.

Пані, вечеря готова. *Проходе до правих дє-*

рей. Паничу, йдіть вечеряти! Виходе Їва в пекарню.

В а с и л и н а.

Сідаймо вечеряти!

Не сідають, дожидуючи, поки сяде господарь. А він, наспулений, ходить який час по хаті мовчки. Вреиті підходе до столу й сідає, за їм Василина й Наталя. Ввіходить Я с ь і собі сідає. Який час їдять мовчки.

Н а т а л я.

Тату, може б таки ви помилували їх: завтра ж неділя...

Золотницький—трімнувши кулаком по столу.

І ти туди ж?.. Годі, я вам кажу!.. Усі змовкають.

Вихід VIII.

М у с і й—увіходе.

М у с і й.

Пане, там щось приїхало... Приїхало та й стало коло нас...

З о л о т н и ц ь к и й.

Хто?

Мусій.

Та хто його знає, що воно таке!.. Так собі чоловік та й годі... от як би й ми з вами, пане.

Золотницький.

Та хто ж він?

Мусій.

Не питав... Так глянути, то з одежі мов козак городовий... а може й не козак, а так собі чоловік... Може шляхтич який,—не розбереш по темному.

Золотницький.

Чого ж йому треба?

Мусій.

Хто його знає, чого йому треба,—не догадаєшся. А каже, що подорожній, дак щоб пустили заночувати.

Золотницький.

У нас не заїзна господа і не шинк степовий!.. А в тім... може й справді що путяще... Кажі,—нехай іде до господи. *Мусій виходе.*

Вихід ІХ.

Я к и м — згодом.

Я с ь.

Цікаво, щó воно. Тепер усякого народу
всюди вештається багато.

Я к и м — *увіходе, вдянений як городовий козак.*

Доброго здоровля господареві, господині
і всім, хто в до́му сьому́!

З о л о т н и ц ь к и й.

Здоров!

В а с и л и н а і Н а т а л я.

Здорові!

Я с ь — *киває головою, нічого не кажучи.*

Я к и м.

Пустіть, коли ваша ласка, заночувати!..
А то здалека їду...

З о л о т н и ц ь к и й.

А хто ж єси, добродію?

Я к и м.

Козак лейстровий... з табору гетьмана ко-
ронного Потоцького посланець. Омельком звать,
Панченко на прізвище!

З о л о т н и ц ь к и й.

Гаразд, ночуй!

Я к и м.

От і спасибі за ласку! *Скидав з себе керю.*

В а с и л и н а.

Просимо до вечері!

Я к и м.

О, і за це спасибі! До цього торгу й пішки!
Сідає до столу.

В а с и л и н а.

Годуйтеся ж, чим Бог дав!

Я к и м.

Та вже з ложкою не розминуся, бо таки виголодався.

З о л о т н и ц ь к и й.

Чого ж їдеш?

Я к и м.

З листами мене ординовано,—тепер назад до табору вертаюсь.

З о л о т н и ц ь к и й.

Що ж там діється?

Я к и м.

Та що ж діється? Хмельницький на Запорожжі куйовдить... зібрав до себе запорожців і так голоту - козацтво... ще й орду на посилок покликав, та ото і йде тепер на панів-ляхів із великим військом.

Я с ь.

Що те військо!... Хлопи, волоцюги, злобишники!.. Несила буде їм проти шляхетного війська вистояти.

З о л о т н и ц ь к и й.

Проклятий бунтовник! Давно треба йому на шибениці висіти або на палі кричати!

Я к и м.

Ураджено послати попереду в степ дванадцять тисяч війська. Гетьманенко Степан Потоцький над їм отаманує, а з ним Ілляш Караїмович та Барабаш Іван з лейстровими козаками. А коли не pomoже, то й самі гетьмані польний та коронний мають рушити. А може вже й рушили.

З о л о т н и ц ь к и й.

Як би все військо відразу, то відразу б і гадюку задавити можна.

Я к и м.

Хто його зна... Народ так плáвом і плiве до Хмельницького...

З о л о т н и ц ь к и й.

На тих, хто повстає, суть шибениці й палі. У нас поки тихо.

Я с ь.

А в селі сьогодні жовніри стацією стали... небагато... Кажуть, на день, чи на два, а тоді рушать далі.

З о л о т н и ц ь к и й.

А ти, козаче, все лейстровиком був, чи й на Запорожжя зазірав?

Я к и м.

Був і на Запорожжі...

З о л о т н и ц ь к и й.

Давно звідти?

Я к и м.

Та... давненько...

З о л о т н и ц ь к и й.

Чого ж покинув?

Я к и м.

Так, не до вподоби...

З о л о т н и ц ь к и й.

Гультяї всі запорожці та розбишаки!

Я с ь.

Ну, нехай тільки вони поткнуться сюди, то ми, шляхта, так їх привітаємо, що не втрапляють, куди тікати.

Я к и м.

Певне... Панич, я бачу, сміливий.

Я с ь.

Я ж шляхтич, то як же я можу якогось там хамства боятись?

Я к и м.

Ну, от я вже й наївся... *Устає.* Спасибі вам за хліб, за сіль!

В а с и л и н а.

На здоровля! *До Наталі.* Прибірай, дочко! Ївго! Химо! ідіть, беріть! *Дівчата приходять і прибірають вечерю, тоді виходять, а за їми Василина. Наталя хоче зостатися.*

З о л о т н и ц ь к и й—до *Наталі*.

Іди собі! *Наталя нехотя виходе.*

Вихід X.

З о л о т н и ц ь к и й.

Дак ти кажеш, що й на Січі був?

Я к и м.

А був же.

З о л о т н и ц ь к и й.

І довго був?

Я к и м.

Та років зо два.

З о л о т н и ц ь к и й.

Добре знаєш товариство січове?

Я к и м.

Знаю трохи.

З о л о т н и ц ь к и й.

Чи ти там не знав з проміж їх одного...
Такий, як і всі, гульвіса й паливода... Я знав
його, як ще хлоцем він був... бо він мені дале-
ким кривним доводиться... Він туди втік та й

слід його запався. У нас пішла поголоска, що його вбито десь давно... А то знову чутка, що він живий... Його звать Якимом Демченком.

Я к и м.

Якимом Демченком?

З о л о т н и ц ь к и й.

Ти так спитав, мов знаєш його. Адже знаєш,—скажи?

Я к и м.

Хто його зна...

З о л о т н и ц ь к и й.

Ти криєшся. Кажі по правді,—знав ти його?

Я к и м.

А коли й знав, то що?

З о л о т н и ц ь к и й—*жваво*.

Ти його знав!.. *Схаменувшиися, знову спокійно.*
Давно ти його бачив?

Я к и м.

Як в-останне з Дніпра воду пив.

З о л о т н и ц ь к и й.

На Запорозжжі? Був ти йому приятелем?

Я к и м.

Я сам собі приятель.

З о л о т н и ц ь к и й.

Ну, то може ворогом? *Яким мовчить.* Та ти не вагайся казати правду! Хоч він мені й кривний, але за те, що ворогом йому єси, не ворогуватиму з тобою.

Я к и м.

Я йому такий ворог, як і він мені.

З о л о т н и ц ь к и й.

Защо ж ви ворогували?

Я к и м.

За ніщо.

З о л о т н и ц ь к и й.

Ну, звичайно!.. Запорозькі гультаї через дурницю до пістолів беруться. Може повеличався, поглузував із тебе? Чи, може, славу твою перейняв.

Я к и м.

Вгадав єси, пане господарю!.. Всю славу мою він у мене перейняв. Все, що я зробив, усе на себе бере і мовить, що то він учинив.

З о л о т н и ц ь к и й.

О, то річ ганебна і лицарського гонору не гідна! За таку річ смертельним боєм треба з ворогом битися. Хто в тебе славу, гонор одніме, ім'я твоє знищить, той тебе самого вбиває, знищує.

Я к и м—*тилько дивиться на його.*

Правду пан господарь мовить. Хто топче мою честь, ім'я моє знищує, з мого добра користується,—той гідний кари тяжкої. І кара не може його минути.

З о л о т н и ц ь к и й.

Мовиш добре!.. Скажи, чи дуже тобі пильно до табору вертатися? Чи можна й забаритися в дорозі?

Я к и м.

Ні, можна й забаритися...

З о л о т н и ц ь к и й.

То забарись у нас... Ще день який, чи два спочинь,—тоді й поїдеш.

Я к и м.

Спасибі, коли така ласка ваша.

З о л о т н и ц ь к и й.

От і добре. А тепер уже пізно. *Устає.*
Лягай тут та й спочивай... Я ще з тобою маю
мовити. *Виходе.*

Вихід XI.

Я к и м—сам, дивиться Золотницькому вслід який
час мовчки, тоді іронично каже.

Ти ще зо мною маєш мовити?!..

Вихід XII.

Н а т а л я—проходе з пекарні через світлицю.

Я к и м.

Стривай, панно,—я хотів тебе щось по-
питати.

Н а т а л я.

Що?

Я к и м.

Чи ти... Чи ваша сем'я оце й уся, чи ще
хто є?

Н а т а л я.

Уся.

Я к и м.

І більше нікого не було у вас?

Н а т а л я .

А що тобі до того?

Я к и м .

У тебе був інший брат.

Н а т а л я .

А ти ж ізвідки відаєш?

Я к и м .

І ти його згадуєш?

Н а т а л я .

Нащо ти про се мене питаєш?.. Може він живий?.. Може ти звістку від його привіз.

Я к и м .

Може...

Н а т а л я .

Ой, Боже мій! Невже?.. Кажи швидче!..
Кажи бо, гостю горогий!

Я к и м .

Ти його любиш?

Н а т а л я .

Не муч мене,—кажи!

Я к и м.

Наталю, та се ж я!.. Яким!..

Н а т а л я—*оступається назад і тильно придивляється до його.*

Ти—Яким?.. Яким молодий був, а ти... ти...

Я к и м.

А я зостарівся на каторзі турецькій.

Н а т а л я.

Якимочку! *Кидається й припадає до його.*
Мій любий! мій найдорожчий!.. Мій óрле!..
І братік мій, і милий мій!.. Ой Боже ж мій!..

Я к и м—*обнімаючи, цілує її.*

Наталю моя! І ти думала, що я живий?
Всі ж думали, що мене й на світі нема.

Н а т а л я.

Всі, та не я!.. Я вірила!.. Я не могла не вірити, що ти живий!.. Дай же глянути на себе! *Зазирає йому в вічі.* Ой, який же ти не той! Який же ти чужий!.. І чужий, і рідний!.. Такий рідний, такий!.. О, моє серце! *Знову припадає до його.*

Я к и м.

Щастя моє єдине! Мій квіте рожевий!

Цілує її. Кохаєш мене?.. Кохаєш так, як і тоді, як ми ще дітьми присягалися довіку любитись?

Н а т а л я.

Більше!.. Дужче!.. Роскажи ж мені, де ти був, що з тобою робилося? З початку кажи— як усе сталося!..

Я к и м.

Пам'ятаєш... уже вісім років поминуло з того часу... ми втрюх, — батько старий Панас та я, — поїхали в містечко? Лісом їхавши, зустріли Золотницького з отим Мартином... і вони верхи... Скочили проз нас швидко і зникли в лісі. Ще трохи ми пробігли, коли це стрельнуто з кущів ураз із двох мушкетів... Батько впав з коня, а за їм і Панас. Я до батька, а він уже мертвий... А в тую мить Золотницький з Мартином із за кущів вибігли... Золотницький шаблею мене по голові вдарив... Я впав і більше не пам'ятав нічого.

Н а т а л я.

Ой, Боже! Душогуб! Проклятий!.. Дак се він!..

Я к и м.

Прочумався я вже вночі з холоду... Хоч думали розбишаки, що вбили мене, та шабля

якось навскоси вдарила, тільки поранила...
Коло мене два трупи...

Н а т а л я.

Ой, Боже!..

Я к и м.

Хотів додому йти... Та на лихо чамбул татарський тоді заскочив сюди... Забрали мене татари в ясир та й продали на каторгу турецьку... Там я шість років вимучивсь...

Н а т а л я.

Бідолашний!

Я к и м.

Аж поки запорожці, чайками по морю гуляючи, на тую галеру напали, турків побили, а нас, невольників, на волю випустили. У Січі я зустрів одного козака... Од його довідавсь, що мати за Золотницького пішла... То я й додому після такого не схотів вертатися. Та може й повік не приїхав би, як би не ся справа...

Н а т а л я.

Яка Якимочку?.. Ні, стривай! *Устає.*
Я зараз покличу матір. *Хоче йти.*

Я к и м—спиняє.

Не клич і не кажи їй нічого.

Н а т а л я.

Чому?

Я к и м.

Вона стурбується, не зможе спинити себе... вона й сама не помітить, як голосом, поглядом, рухами виявить мою таємницю... А ворог наш пильний,—зараз постереже... Та ще: чи тая й досі це мати, що тоді була?

Н а т а л я.

Чи не гріх же тобі, Якиме, таке говорити?

Я к и м.

Та пішла ж вона за сього душогуба!

Н а т а л я.

Хиба ж вона знала? Як би ти відав, яке її життя було!.. Яке життя вдові, коли кругом заздрі сусіди? Заборовський-сусіда все наше добро хотів загарбати: половину землі приорав, кривди чинив усякі, хотів і все відняти... А тут сей упадає, що він боронитиме та доглядатиме... По неволі пішла, а тепер що-дня кається і що дня покутує...

Я к и м.

Нехай і так... Але я знаю, що в неї мало сили: боюся. Я сам скажу тоді, як треба, як прийде час... А тепер ти обіцяй мені ні слова єдиного їй не казати, що її син тут.

Н а т а л я.

Добре, не казатиму.

Я к и м.

Слухай же, моя сестро й кохана! Не з листом од ляхів я пробув, а прибув я з степів з зазивними листами від самого Хмельницького. Він іде з страшною силою на ворогів нашої волі й віри благочестивої, а мене послав оповіщати, щоб люде напоготові малися, і скоро гасло буде,—зараз бралися до зброї.

Н а т а л я.

Ой, страшно!..

Я к и м.

Хай і страшно, але щé страшніше невільником бути! Годі вже нам поневірятися!.. І ми хочемо жити по людському!..

Н а т а л я.

Як би то сталося!

Я к и м.

Станеться!.. Я скрізь уже поміж людьми був,—усі вже наготові. Тільки гасло,—зараз усі повстануть! Може ще день, два—і голосом могутим озветься вся зневолена країна, і сонцем ясним наша доля засяє!

Н а т а л я.

Любий, мій! Найдорожчий! Мій лицарю!.. О, як би я хотіла поруч із тобою йти на зустріч сьому сонцеві!

Я к и м—*приюрта їй*.

І підеш!.. Виб'ємося з кормиги лядської, а як і не пощастить, то хоч поляжемо за волю, за рідний край!

Завіса.

ДРУГА ДІЯ.

Сад у Золотницького. Стежка, ослінчики.

Вихід I.

Н а т а л я—*йде сама стежкою, співаючи:*

Болить моя головонька
Від самого чола:
Не бачила миленького
Сьогодні і вчора.

Ні, вчора бачила, тільки сьогодні — ні...
 Де ж він? Казала Ївга, що у сад пішов, а не-
 ма ніде. Ох, як б'ється серце! Се ж або жит-
 тя, або смерть!.. Та краще вмру, ніж за не-
 любом буду. Боронитимусь поки сили, а як
 ні... Є в мене ніж гострий, є в мене річка
 глибока!..

Вихід II

В а с и л и н а — *йде стежкою.*

Співаєш, доню? Співай, серденько, хоч ти!

Н а т а л я.

Не журіться й ви, мамо, — може воно й
 на краще все повернеться.

В а с и л и н а.

Мені вже не повернеться! Одного тільки
 я ще хотіла б: знати, хто дружині моїй і си-
 нові життя збавив!

Н а т а л я.

То що б ви тоді зробили, мамо?

В а с и л и н а.

Помстилася б! Ой помстилася б!.. Давно,
 давно вже в душі в мене ця думка живе й па-

лить мені груди, і пече мене. Як би я знала!..
Як би я зустріла того душогуба!.. Убила б
його, оцими руками задавила б!..

Н а т а л я.

Але досі й не думаєте ні на кого навіть?

В а с и л и н а.

Ні на кого!.. Роспитувалась, дослухалась,
довідувалась і нічого не довідалась! Се не та-
тари, ні, не вони! Чує моя душа, що не вони!
І знаєш: я таки його зустріну.

Н а т а л я.

Душогуба?

В а с и л и н а.

Еге! От так мов щось мені каже, що я
його знайду! Мені ворожка казала... Я тобі
роскажу, що вона мені казала... *Проходять удвох
далі. Сцена який час порожня.*

Вихід III.

З о л о т н и ц ь к и й з М а р т и н о м.

З о л о т н и ц ь к и й.

Покликав козака?

М а р т и н.

Покликав... Але може ж, ласкавий пане, ще цей козак і бреше? Може ж Яким і не живий?

З о л о т н и ц ь к и й.

А як же б цей козак знав про його, коли б він тоді вмер? Живий!

М а р т и н.

Щоб же було ласкавому панові тоді ще вдруге його шаблюкою почастувати, щоб навіки зацікавив!.. А тепер, як вернеться... Та ще тоді хоч і смеркалося, а все ж парубчак міг пана пізнати...

З о л о т н и ц ь к и й.

Правда.. Вигадує ж, що чинити! Ти мудрий на всякі вигадки. Не залишати ж так справи!

М а р т и н.

Ото ж таки—залишати!.. Двох добрих козаків зо світу зігнали, щоб маєточки до рук собі взяти, а тепер би якому блазневі оддати мали! Хиба мало є доброго струменту на світі? Шабля, ніж, пистоль... Раз не гаразд, дак удруге

З о л о т н и ц ь к и й.

Пізно вже буде, як сюди прийде та про своє право впоминатися почне. Тоді всяке догадається, хто вчинив.

М а р т и н.

Але ж ласкавий пан забув, що можна не тоді, а тепер його до пекла ординувати, і то без найменшої нам шкоди.

З о л о т н и ц ь к и й.

Яким же то робом?

М а р т и н.

Він у війську в Хмельницького або на Запорожжі. Під цю колотнечу й замішанину хто там уважатиме на одного забитого, коли їх тисячі! Так і не постереже ніхто, аби добре справитись.

З о л о т н и ц ь к и й.

А хто ж справиться?

М а р т и н.

А панський гість-козак. Адже він ворог Якимові лютий... Ну, нехай пан укине йому в кашук якого десятка червінців та й пошле

його до Січі... та ще поменитися йому десяток, чи й два тих покотельців дати, як він ізвідти повернеться.

З о л о т н и ц ь к и й — д и в л ю ч и с ь н а М а р т и н а п и л ь н о.

І привезе певні прикмети, що Яким уже мертвий?

М а р т и н.

Ге-ге-ге!.. Пан уже й зрозумів! Так, так саме й я думав...

З о л о т н и ц ь к и й.

Мабуть добра твоя вигадка, бо саме це й мені на думку вчора спало. Та тільки чи згодиться ж він?

М а р т и н.

Го! Чому б то й ні? Аби злото добре задзвонило, то чого тільки чоловік не зробить! То така,—має ласкавий пан,—музика, що кожного до танців приведе.

З о л о т н и ц ь к и й — к і л ь к и ч а с у м о в ч и т ь, з а м и с л и в ш и с ь я.

Гаразд!.. Нікого тут нема?

М а р т и н.

Нікого, пане... Зараз він прийде... Нехай тільки пан голосніше на золотій струні заграє, бо та струна...

З о л о т н и ц ь к и й.

Годі вже!—он він іде. *Мартин, побачивши Якіма, виходить.*

Вихід IV.

Я к и м—*увіходе.*

Послано мене до пана господаря.

З о л о т н и ц ь к и й.

Сідай сюди,—до тебе маю дещо мовити.
Сідають.

Я к и м.

А що ж доброго проречетé мені, пане господарю?

З о л о т н и ц ь к и й.

Ти скажи спершу, чи довгого язика маєш?

Я к и м.

Як до чого. До таємниць—короткого.

З о л о т н и ц ь к и й.

Гляди ж, щоб був короткий. Ти казав про Якіма Демченка, що його ненавидиш.

Я к и м.

Ще б пак!

З о л о т н и ц ь к и й.

Що за тую кривду нічим не можна віддячити,—самою кров'ю.

Я к и м.

А тож.

З о л о т н и ц ь к и й.

І ти досі не помстився? І досі дарував йому ту страшну кривду?

Я к и м.

А вам що до того?

З о л о т н и ц ь к и й.

Я б йому цього не подарував! Як би мене хто вразив так смертельно, як говориш, то години, хвилини впокійної я не мав би,—аж поки помстився б. Аж поки побачив би, як мій ніж глибоко йому в серце встромився, або моя куля голову йому пробила б!

Яким.

Ото!

З о л о т н и ц ь к и й.

А тобі хіба не так? Ти можеш мовчки, як те дурне ягня, стёрпіти страшну кривду і не помститися?

Яким.

А хто ж вам, пане господарю, сказав, що я таке ягня? А може ж я глибоко в серці заховаю ту зневагу, ту кривду, що мені зроблено... заховаю, бережу, а вона їсть мені серце, точить мені душу... і все щось мов шепоче мені: помстись над ворогом! *Устає роспалившись.* Адже він усе в тебе відняв: рідних, коханих, добро твоє—все! все! І ти йому це подаруєш? Не ростопчеш його як гадину?

З о л о т н и ц ь к и й.

Тепер ти говориш так, як личить козакові, лицареві говорити. Лицарь мусить нікому й ніколи своєї кривди не дарувати! повинен за неї мститися люто, без жалю! І ти повинен помститися над Якимом!

Яким.

Я повинен помститися над Якимом? А як?

З о л о т н и ц ь к и й.

Хиба в тебе немає шаблі, кинджала, чи пістоля? Адже доки ворог живий,—нема тобі впокою, бо ти зневажений, збезчещений! Повинен ти його вбити!

Я к и м.

Повинен, мовите? Але ж повідайте мені, пане господарю, чого до мене такі зичливі есте? чого дбаєте так, щоб я не подарував тому Якимові своєї кривди, щоб помстився?

З о л о т н и ц ь к и й.

Маю звірити тобі таємницю. Але ж відай, що коли б ти зрадив, коли б хоч словечком кому пробовкнувся,—одно слово з твоїх уст про це,—вже воно тобі смерть несе!

Я к и м.

Облиште лякати! Я смерті в вічі зазиравав не раз.

З о л о т н и ц ь к и й.

Слухай же! Яким Демченко —єсть він мені такий саме ворог, як і тобі. До смерти ворог!

Я к и м.

І пан добродій хотів би над їм помститися?

З о л о т н и ц ь к и й.

Хотів би.

Я к и м.

Ну, а я ж вам нащо здався?

З о л о т н и ц ь к и й.

Мені треба рук до помсти.

Я к и м.

То б то: чи не позичу я своїх?

З о л о т н и ц ь к и й.

Твої—руки, моє—злото.

Я к и м.

Он як!.. А чи багато злота? Бо знаєте:
яка робота, така й плата.

З о л о т н и ц ь к и й.

Я дам тобі сей капшук,—в йому повно грошей. *Кида Якимові капшук на коліна.* Це на дорогу. Поїдь у Січ, убий там його, привези мені певні прикмети,—тоді я тобі ще не один такий капшук дам.

Я к и м—бере й зважує капшук на руці.

Не один, кажете? А скільки ж?

З о л о т н и ц ь к и й.

Два... три... п'ять!

Я к и м.

Єсте скупенькі трохи, пане господарю.
Знову важить капшук на руці. Не дуже важкий,—голова козача важча.

З о л о т н и ц ь к и й.

Привези тільки її мені,—я тобі десять дам!

Я к и м.

Справді?.. Гаразд! Несіть же зараз десять капшуків, давайте їх сюди!

З о л о т н и ц ь к и й.

Як то?

Я к и м.

Та так! Я вже приїхав із Січі і привіз вам голову козачу.

З о л о т н и ц ь к и й.

Облиш жарти!

Я к и м.

Жарти? Я не жартую з своєю кривдою, і ви це побачите! Що хотів, те вже вчинив...

Гетьте з вашими грішми! не треба мені їх!
Кидасе гроші Золотницькому, той їх бере.

З о л о т н и ц ь к и й, — *помовчавши.*

Так правда? Його вже нема на світі?
Прикмети дай мені!.. прикмети певні!..

Я к и м.

Прикмети та ще й певні!.. Як би ж я знав,
що вам їх давати мушу, то може б придбав...
Виймає з-за пояса кинджал. Ну, от зброя в мене
з його. Сей кинджал—Якимів! Читайте, що на
йому викарбовано—отут-о!

З о л о т н и ц ь к и й—*читає.*

„Яким Демчénко“... Його кинджал!.. Що ж
се ти—з мертвого зняв, чи що? Як же не дога-
далися, що се ті його?..

Я к и м.

Мало як там буває, що не догадується
хто!.. Може Якіма Демчénка в лісі знайдено
з ростятою головою... а всі подумали, що це
татарва справила... а не той, хто був йому про-
людське око приятелем... Може я тоді й кин-
джал узяв... Я ж приятель йому... Всяке бува...

З о л о т н и ц ь к и й.

Так! так!.. Але ж дай мені впевнитись,
дай ще прикмет!

Я к и м.

Та скільки ж тобі ще їх? Ну... на голові в його шрам великий був, десь він здобувся... хтось хотів на той світ його відпровадити, та не добре вдарив...

З о л о т н и ц ь к и й.

А вдруге вже добре вдарено? Ха-ха-ха-ха!
Оце гаразд!

Я к и м.

Ну, годі вже!.. Буде з тебе! *Виходе.*

Вихід V.

З о л о т н и ц ь к и й, *потім* В а с и л и н а
з Н а т а л е ю.

З о л о т н и ц ь к и й—*сам.*

Нарешті! Нема вже нічого на дорозі! Тепер я біля своєї мети близько, так близько!..

В а с и л и н а й Н а т а л я, *обійшовши сад,*
ідутъ стежкою.

З о л о т н и ц ь к и й.

Василино!

В а с и л и н а.

Що?

З о л о т н и ц ь к и й.

Я наважив одружити Яся з Наталею. Наталею, незабаром твоє весілля.

Н а т а л я.

Я Яся не люблю і за його не піду.

В а с и л и н а.

Степане! Вона моя дитина—не твоя.

З о л о т н и ц ь к и й.

Годі! Я вже сказав!

В а с и л и н а.

Зо мною мусив порадитись перш, ніж казати.

З о л о т н и ц ь к и й.

Моя воля—найліпша порада. Нема чого розпитуватися, коли я так хочу.

Н а т а л я.

Я дорóсла... Я не дочка вам... Маю свою волю... Я не хочу... мене ніхто не може присилувати...

З о л о т н и ц ь к и й.

Годі, я кажу!.. Іди собі,—я маю з твоєю матіррю говорити. *Наталія виходе.*

Вихід VI.

З о л о т н и ц ь к и й.

Надто вимовна і до суперечности скваллива зробилася! А ти ще допомагаєш їй у тому неслухові.

В а с и л и н а.

То не неслух, а то й моя воля! Я не дозволю своєї дитини за нелюба віддавати!

З о л о т н и ц ь к и й.

Коли я велю,—мусить бути їй любий! Не важтеся опір моїй волі і моему декретові ставати! Відаю тее добре, якого любого на мислі маєте, але того вже не зобачите ніколи: зогнив у землі! Сей козак, що в нас, убив на герці Якіма, як той на Запорожжя з неволі татарської повернувся.

В а с и л и н а.

Що ти говориш?.. Ні, ні, сього не може бути!.. Скажи, що сьому неправда, що ти жартуєш!..

З о л о т н и ц ь к и й.

Сьому правда! А коли віри не доймаєш,—волієш сама сього козака запитати. *Виходе.*

Вихід VII.

В а с и л и н а—сама.

Запитати? Про що запитати? Як він убивав мого сина?.. Як би ніж йому в серце встромити!.. Яким живий... був живий!.. А тепер уже знов—ні! Удруге в мене його віднято! То ж моя дитина єдина!.. За віщо ж ти, Господи, так мене караєш? І цей душолюб у моїй хаті!.. І батько радіє, що сина вбито? Душолюб приїздить сам до його і сам йому каже!.. Що ж се?.. Ой, страшно, страшно се думати!.. Невже?.. Ні, ні, ні!.. Які думки!.. Все поплуталось у голові... А щось мені треба зробити... Що мені треба зробити?.. Сама не знаю... *Думає, тоді відразу.* Ой, знаю! У моїй хаті душолюб, а я не знала б, що мені робити! Се ж воно вже прийшло, те, чого я так довго дожидалася, сподівалася!.. про що ворожка казала!.. Прийшло,—і я помщуся!

Вихід VIII.

Ї в г а—вбіває.

Ї в г а.

Пані, там кобзарь прийшов. Каже: коли старі люде, чи козаки,—то думу заспіваю, а коли молода м'олодь, то веселою піснею звеселю... Господи, як хочеться послухати!.. Я

стріла зараз панночку, дак вона казала, щоб сюди його, в сад покликати. Покликати ж, пані?

В а с и л и н а.

Кого?

Ї в г а.

Та кобзаря ж!

В а с и л и н а.

Якого кобзаря?

Ї в г а.

Та отого ж, що я кажу... Він зараз отут коло хвіртки... Я побіжу покличу. *Хоче бігти й спиняється.* О, вже панночка й сама веде.

Вихід IX.

Увіходять: Наталя, Кобзарь, за їми кілька чоловіка челяді; далі ще дехто з хлопів приходе; Яким трохи згодом.

Ї в г а—*біжить назустріч кобзареві.*

Оцюди, оцюди, дідусю!.. *Підводить кобзаря до ослону й садовить його. Василина стоїть зараз біля кобзаря. Отут сідайте!*

К о б з а р ь—*сідаючи.*

Спасибі тобі, моя ластівочко, що клопо-

чешся за старим! Отут мені добре буде співати, і вас, і себе звеселяти.

С т а р а б а б а.

От добре! І я пошлухаю якої вешеленької.

Ї в г а.

Може ще й потанцюєте, бабо?

С т а р а б а б а.

А що ж ти шмієшся? Як була я молодою, то така гарна була... дак я тоді танцювала—Гошподи, крашно! *Резит.*

Ї в г а.

Се, мабуть, було ще за кроля Панька, як земля була тонка!.. *До кобзаря.* Вельми втомилися, діду? Здалека йдете?

К о б з а р ь.

Ні, не дуже... з під Чигирина, дочко.

Я к и м.

З під Чигирина, діду? То може ви й казок добрих знаєте казати? *Підходить до його.* Василина здрігається, почувши Якимів голос.

К о б з а р ь.

А знаю, синашу,—чому не знати?.. Та

тільки тепер казки все страшні! Он, повідать, у коронного війська з козаками потреба була, баталія.

Дехто з челяді.

Ну, то й що, дідусю?.. Що там?.. Як?

Кобзарь.

Подужали козаки! Подужали!

Дехто з челяді.

Невже?—Хвала Богові!—А як же саме було? Розкажіть нам, дідую!

Кобзарь.

Не відаю, діточки... Чув тільки, що подужали козаки, а як саме було,—не відаю. А народ скрізь ворухиться,—так хмарою і йде до Хмельницького...

Парубок.

Щось дуже кров'ю пахтить.

Поважний чоловік.

Та вже чуть... Без бійки не обійдеться...

Стара баба.

Ох, лишечко, лишечко! Не дурно ж у мене жожуляста курка півнем шпівала,—оче ж

воно й шталося... я так і вгадувала, що буде нещастя: або пошесть, або голод, або війна...

І в г а.

Авжеж, бабо! Так, як той циган, що,— каже,—в мене три сини та всі три й угадки: як скаже один, що буде дощ, а другий,— що сніг, а третій,—що сояшно, так которий і вгада. *Сміх, гомонять люде.*

К о б з а р ь—*поки люде гомонять, киває на Якіма.*

А поможи мені, синашу, кобзу пересунути, а то старий уже став, руки не слухаються... *Як Яким нахилиється над їм, ніби помагаючи йому кобзу пересувати, він йому каже стиха: Батько Хміль іде на городі... Велить, щоб шаблі на поготові були... Завтра—до роботи! Голосно. Спасибі тобі, синашу!.. Ну, тепер я й заграю.*

П о в а ж н и й ч о л о в і к.

Та годі вам цокотіти,—нехай дід грає.

І в г а.

От уже й погомоніти не дають!

К о б з а р ь.

Ну, якої ж вам, діточки мої, заспівати?

Ївга і дехто з дівчат.

Танцюристої! Веселої, дідусю, заспівайте!
А то, бач,—баба танцювати хочуть!

Поважний чоловік.

Ні, дідусю,—ви краще нам такої заспівайте,
щоб вона нам до серця промовляла... щоб вона
про наше горе казала... Поважної!

Чоловіки.

Поважної! Поважної!

Кобзарь.

Так, так, тепер танцюриста не до речі...
Дзвонить спершу в струни, тоді співає.

Нема в світі правди, правди не зіскати!
Що тепер неправда стала правдувати.
Уже тепер правда сидить у темниці,
А тая неправда з панами в світлиці
Уже тепер правда стоїть у порога,
А тая неправда сидить кінець стола.
Уже тепер правду ногами топтають,
А тую неправду медом напувають.
А вже тая правда сльозами ридає,
А тая неправда все п'є та гуляє
Чи ти, щира правдо, в темниці умерла,
Що тепер неправда увесь світ зажерла?..

*Як Кобзарь співає, Яким і Наталя ста-
ють поруч і нишком розмовляють.*

Вихід X.

З о л о т н и ц ь к и й *приходить і дослухається до пісні.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Як смієш ти тут співати, клятий волоцюго?.. Геть мені звідси зараз!.. Щоб ніколи сіх волоцюг і близько двору не було! Ходять та дурним хлопам усякими брехнями глови набивають! *До челяді.* А ви чого тут позбірались? Робити, дак вас нема, а чорт-зна-чого слухати, дак зараз позбігаєтесь!.. Геть звідси всі!.. І сього виженіть зараз!.. *Слути виводять кобзаря, мюде розходяться. Яким виходе. До Васи-лини.* Повинна пильнувати, щоб сього не було, а не сама потурати тому. *Виходе, зостаються самі Василина та Наталя*

Вихід IX.

Н а т а л я.

Чуєте, мамо, чуєте? Воля!

В а с и л и н а.

Яка воля? Що ти говориш?

Н а т а л я.

Чуєте ж, що кобзарь казав: побили наші,

йдуть! Всі до зброї беруться!.. От яку звістку кобзарь носить і гасло подає, щоб усі повставали! Ой, мамочко!.. *Кидається до Василяни, обнімає її, цілує й вибігає.*

Вихід XII.

В а с и л и н а—сама.

Що вона казала? Гасло подає? Кому? Чи не сьому душогубові? Бо я чула, як кобзарь йому нишком... Що він йому казав?.. „Беріться за ножі... На поготові будьте“... До чого се? Якесь душогубне діло... А, догадалась! Се ж ті бунтовики... *Мовчить.* Ось де помста!.. Ти вбив мого сина, ти впився його кров'ю!.. Ну, дак кров же за кров!.. Одно слово тим—і ти на шибениці повиснеш! Тепер уже нікого не вбиватимеш!

Вибігає.

Завіса.

ТРЕТЯ ДІЯ.

Світлиця та, що і в першій дії.

Вихід I.

І в г а—сама, в хаті прибірає.

I, Господи, який недобрий пан! Кобзаря,

нешасного старця,—і того прогнав! А так хотілося потанцювати!.. Боже ж, люблю танці!.. Як заграє музика, то так би!.. Як то кажуть, за танці й батька б оддала!.. Шкóда, що нема батька, то нікого й оддавати!.. А нудно жити самій,—хоч би який козак посватав!.. Коли ж тільки Мусій і в'язне! А гарного нема. А я вередлива: як не гарного, то й ніякого!.. та ще як би й молодого!.. Страх люблю молодих!..
Приспівує:

А вже ж мені не хочеться
 З старим дідом морочиться.
 Коли б мене молодий, молодий
 Хоч по хаті поводив, поводив!

Вихід II.

М у с і й—*зазирає спершу в двері.*

М у с і й—*увіходе.*

А ось я поводю!

Ї в г а.

Хиба ти молодий?

М у с і й.

А то ж ні?

Ї в г а.

А порохня ж із тебе не сиплеться?

М у с і й.

Яка бо ти, Ївго!.. Я до тебе з щирим серцем, а ти все глузуєш. А я б тебе посватав.

Ї в г а.

От лишечко: він би й посватав, дак вона сватати не дається!

М у с і й.

Вийди сьогодні ввечері,—хоч поговоримо. Я гостинців принесу.

Ї в г а.

Авжеж вийду! Тільки нехай учора, серед ночі саме опівдні, у Спасівку на льоду.

М у с і й.

Та ну бо! *Хоче її зайняти.*

Ї в г а.

А тпрусь!.. Мені треба йти!.. *Гука в двері з боку.* Паничу, до вас Мусій прийшов. *Вибіга.*

Вихід III.

Я с ь—*увиходе.*

Чого тобі?

М у с і й.

Та ні, се я не до вас... а, сказати, до паца...

Я с ь.

Нема його тут, десь на дворі.

М у с і й.

То я й піду. *Виходе.*

Вихід IV.

Я с ь—*сам.*

От дивлюсь я, дивлюсь,—ніяк не любить мене Наталя!.. Я їй і так, і сяк, а вона—ні-як!.. Хоч би вже батько звелів їй покохати мене,—уже ж його повинна вона послухати!..

Вихід V.

Н а т а л я—*проходе через світлицю.*

Я с ь.

Де се ти ходиш, Наталю? Я тебе шукав.

Н а т а л я.

Нащо я тобі здалась?

Я с ь.

Як то нащо? Ти ж уже моя тепер, Наталю!

Н а т а л я.

Твоя? Не діждеш!

Я с ь.

Батько казав, що скоро й весілля наше.

Н а т а л я.

Мене на йому не буде.

Я с ь.

Не прийдеш сама, дак силоміць приведуть. *Хоче її поцілувати.*

Н а т а л я.

Геть, невісний!.. *Відтиха його.* Я тебе не люблю і любити ніколи не буду. У мене своя воля, і нікому я тії волі не віддам на поталу.

Я с ь.

Своя воля є тільки в шляхтича, у хлопів її немає.

Н а т а л я.

Брехня шляхецька!..

Вихід VI.

З о л о т н и ц ь к и й—*увіходе.*

Я с ь.

Маєте, тату! Наталя мало не плює на мене, каже, що й повік не буде, щоб вона мені жінкою була. Ви їй звеліть, тату, щоб вона так на мене не казала.

З о л о т н и ц ь к и й.

От як я закину її в льох, дак вона мені иншої заспіває!

Н а т а л я.

Ліпший льох, ніж нелюб. *Виходе в двері просто.*

Вихід VII.

Я с ь.

Оттак, як бачите, тату!

З о л о т н и ц ь к и й.

Згодом!.. Тепер мені не до того. Іди собі! *Ясь виходе праворуч.*

Вихід VIII.

З о л о т н и ц ь к и й—*сам.*

Новий клопіт, нова непевність!.. Убив

його він, чи не вбив? Дурить мене, чи правду каже?.. Наче й так говорить, і щось непевне в його мові... Затримаю його в себе ще на яких два-три дні, а може довідаюся—випитаю або допильную!.. А тут іще ці звістки про Хмельницького... О, як би я міг усіх своїх хлопів на ланцюги прикувати—як псів, як звірів, бо й справді се звірі! Горе, що не можня річ! А то б заскавучали вони в мене на припоні.

Вихід ІХ.

М а р т и н—*увиходе.*

Пане!

З о л о т н и ц ь к и й.

Чого?

М а р т и н.

Недобра новина: хлопи непокійні стали. Учора, як ласкавий пан на їх нагрімав, то я думав, що сьогодні ліпше буде. Де там!.. Ще гірше!.. Кажуть: не довго вже знущатиметься з нас, бо вже Хмельницький побив ляхів, то скоро й тут буде. Тоді, кажуть, і вам, людським полигачам, не минеться.

З о л о т н и ц ь к и й.

Хлоп сміє проти пана такі слова казати! Ну, так будуть же вони труситися від самої згадки про мої карі! Хто се каже?

М а р т и н.

Та всі. А найбільший призвід отой Грицько дає. Тільки він це не сам вимудрував: хтось мабуть ходе та вісти пускає... народ підбурює. А чутка така, що вже по деяких селах хлопи за коси та за списи взялися.

З о л о т н и ц ь к и й.

Пильнуй!.. Скоро хто що посмів учинити—на шибеницю! Піди зараз Грицька до в'язення забери!

М а р т и н.

Та я вже й так його забрав... І в хаті в його потрусив та й знайшов у стрісі оці ключи списові—аж три. *Показує ключи.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Дак он уже до чого подле хлопство береться!.. Наливайків та Остряниць ізгадують!.. Дак я їм иншим способом їх нагадаю!.. Де він?

М а р т и н.

У дворі. Та тільки диво: панночка побачила його та так упадає коло його...

З о л о т н и ц ь к и й.

Сюди його!

М а р т и н—*одхиляючи двері.*

А ведіть його сюди!

Вихід Х.

Мусій та Ничипір — *уводять із'язаного Грицька і стають біля порогу.*—Н а т а л я.

Золотницький до Грицька, показуючи на *кюли списові.*

Се що? *Грицько мовчить.* Чого ж ти мовчиш? Мов!

Грицько.

Хиба не знаєте? Самі ж бачите щó воно.

Золотницький.

Нащо ж се?

Грицько.

Свиней мабуть колоти...

Мусій.

Свиней колоти?.. Сторія!.. А я думав, що таке тільки на людей роблють.

Грицько.

Не на людей... на таких свиней, як ти та він. *Киває на Мартина.*

Золотницький.

А хто ж тебе сього навчив? Хто тебе

навчив такі зухвалні слова проти пана виповідати?

Грицько.

Сам не дурний... Та ще ваші канчуки навчили.

Мусій.

О, він, пане, мудрий на вигадки... язик у його як бритва гострий. Я його веду та й кажу йому: ти б, кажу, так не робив, бо пан гніватиметься. А він мені: начхать, каже, на твого пана! Він таке падло, як і ти.

Золотницький.

Мовчи, йолопе!.. *До Грицька.* А ти кажи: хто вас навчає, підбурює до такого?

Грицько.

Вітер у полі.

Золотницький.

Візьми його, Мартине!.. Розмовся з ним розпеченим залізом та батоном.

Мартин.

О, залізо як припече, то зараз моторніший на язик учиниться... Ге-ге-ге!.. Я це вже добре знаю. *До Грицька.* Ходім, голубчику, я тебе погрію!

Грицько.

То що?.. Печіть!.. Нічого не випечете!

Наталя—до Золотницького.

Не мучте людей! Нášо ви їх мучите?.. У його діти малі!

Золотницький.

Смієш ти?..

Наталя.

Бог вас накарає!

Грицько.

Не pomoже вже ваша оборона, панночко!
Нас Бог оборонить!

Золотницький.

Ведіть його!.. До Наталі. А з тобою я ще розмовлюся! *Виходить сам, за їм слуги виводять Грицька.*

Вихід XI.

Наталя, а тоді Яким.

Наталя—сама.

Душогуб!.. кат!.. Господи! та коли ж буде кінець сим мукам?!.. Бачити се і не мати сили

боронити!.. Терпіти та плакати!.. Ні, ні, я не хочу плакати! *Яким увіходе.* Чуєш, братіку? зараз чоловіка на мордування взяли... Грицька... списі в його знайдено.

Я к и м,—хапаючись за шаблю.

Грицька? Се ж наш! Треба оборонити... *Схаменувшись.* Ні, ні, не можна ще!.. *Сумно.* Мусить терпіти... до завтрього... Завтра й сюди сягне наша хвиля... Завтра й він буде вільний:

Н а т а л я.

О, хоч би швидче се завтра!.. Як ти про се кажеш, то аж рветься душа моя на волю!.. Коли не пощастить нам, то й мені годі жити!.. Або твоя, або нічия!.. Або вільна, або мертва!

Я к и м—приюрта її.

Серце моє! І в неволі турецькій, повертаючи веслами на галері, і серед степів запорозьких, і в поході військовому,—скрізь ти мені ясною зіркою любою світила-сяла!.. Згадував наші літа дитячі, любі, наше дитяче кохання чисте... згадував, як я приїздив додому з київської школи... а ти мене стрівала—маленька дівчинка... Все в мене згинуло: батька вбито, мати за ворога заміж пішла—тільки ти, ти сама зоставалася єдиною надією... І коли б не ти, минув би я тепер сю господу... Тільки згадка

про тебе зваблювала мене сюди якоюсь таємною принадою!.. І не одурила надія!..

Н а т а л я—*одхиляється.*

Тихше—йдуть. *Одходе.*

Вихід XII.

З о л о т н и ц ь к и й.—М а р т и н.

З о л о т н и ц ь к и й.

Що ж він каже?

М а р т и н.

Нічого! Мовчить запекла душа. Я йому вже й спинку батіжком полоскотав... і так іще його потрусив,—а він усе нічого не каже... Іноді тільки загарчить: Стривайте! це вам не минеться!

З о л о т н и ц ь к и й.

Дай йому ще палу,—аж поки признається.

М а р т и н.

А може б ми його на шибеницю зберегли? Бо се, пане, добра б наука иншим була... начна наука... А коли йому зараз іще палу дати, то глядіть, щоб клятий хлоп не гігнув. Може б так: хай сьогодні спочине, а завтра знов.

З о л о т н и ц ь к и й.

Ну, роби, як знаєш!.. аби добув з його що треба... Іди!

М а р т и н—*повертається і хоче йти, але зазирає у вікно:*

О, чого це до нас у двір жовніри прийшли?

Н а т а л я.

Жовніри?!

Я к и м—*хапаючись за шаблю.*

Жовніри!.. *Схаменувшись.* Ну дак що?... Нехай собі йдуть, коли їм треба.

З о л о т н и ц ь к и й.

Чого се ви так полякалися? *До Якима, пильно на його дивлючись.* І ти, козаче, чого дуже стрепенувся?.. Мартине, піди довідайся, чого їм треба. *Мартин хоче йти.*

Вихід XIII.

Василина, а за нею польські жовніри

В а с и л и н а—*показуючи на Якима.*

Ось він!.. Ось бунтовик!.. беріть його!

Н а т а л я.

Мамо, що ви робите?!

В а с и л и н а—*до жовнірів.*

Чого ж ви стали?.. Беріть його!.. Він бунтовник!.. Я сама чула, я сама свідчитиму!

Ж о в н і р и—*хочуть брати Якима.*

А ну, бери його, бери!

Я к и м—*добуває шаблю.*

Гетьте, бо зараз кров'ю запахне! Підходь хто хоче смерті в вічі зазирнути!

В а с и л и н а.

Невже ви такі боязькі, що всі одного боїтеся?

Н а т а л я.

Мамо, не робіть сього!.. не робіть!..

В а с и л и н а.

Беріть його,—він од Хмельницького присланий!

Н а т а л я.

Мамо! се ж син ваш!..

В а с и л и н а.

Син?.. У мене нема сина,—його вбив сей душолюб!

Н а т а л я.

Мамо, се син ваш Яким!

В а с и л и н а—*придивляється до Якіма, непевним голосом.*

Не може сього бути!.. Ні!.. Я свого сина любила... я його не зрадила б...

Я к и м.

Любили ви, мамо, свого сина і—зрадили.

В а с и л и н а—*несамовито скрикує і кидається до Якіма.*

Сину мій єдиний, се ж ти!.. Якимочку, се ж ти!.. Ой, Боже, що ж я наробила!.. *Припадає до Якіма.*

Ж о в н і р и—*в сю мить хапають Якіма заду.*

Попавсь!

В а с и л и н а *вирива його в їх із рук.*

Гетьте! гетьте, не чіпайте! Се ж син мій!.. *Жовніри її відпихають.*

З о л о т н и ц ь к и й—до жовнів.

Що вам казано,—те правда. Се бунтовник, од Хмельницького присланий народ підбурювати. Беріть його!.. Тільки не ведіть на село. Там така в'язниця, що зараз із неї можна втекти. У мене є добра схованка. Туди його посадіте, поки шибеницю наготуємо. Мартине, одведи їх!

Я к и м.

Прощавайте, мамо! Прощавай, моя сестро й моя кохана! До Золотницького. А ти, кате,—убив батька, вбиваєш сина,—але ж бережись!.. Засяла вже й нам зірка з неба!.. Ще трохи—і матимеш ти і всі такі, як ти, відплату за знущання з безщасного народу! Ну, я бунтовник! Але 'тисячі, сотні тисяч бунтовників таких повстануть і страшною грозою ввесь край струсонé—і впаде ваша сила!

З о л о т н и ц ь к и й.

А поки не впала,—моя над тобою воля! Ведіть його! Жовніри виводять Якіма.

В а с и л и н а—кидається за їм.

Сину!.. Падає непритомна.

Завіса.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Частина двору Золотницької. Спереду в'язниця, мала кам'яничка, вікном з ґратками до глядачів, а двері з лівого від глядачів боку. Позаду в'язниці, через усю сцену з лівою до правою боку, тин з перелазом; перелаз по лівий бік в'язниці. За тинном шлях.

Вихід I.

Мусій та Ничипір, вартіві, сидять на камені, під вікном біля в'язниці. Народ шляхом проходить, з роботи вертаючись, — хто з лопатою на плечах, хто з иншим струментом до весняної роботи.

Чоловіків—двоє йде.

Чоловік 1.

Хай йому всячина! Втомився!

Чоловік 2.

Ну вже й підгонив сьогодні до роботи клятий Мартин! Проходять.

Мусій.

Усе нашого Мартина почитують. Мабуть люблять: добрий чоловік.

Н и ч и п і р.

Атож... Бог не візьме, а чорт ізлякається.

Т р о є д і в ч а т.

Д і в ч и н а 1.

Ходіть, ходіть швидче, сестрички! Од своїх одбилися...

Д і в ч и н а 2.

А що хиба?

Д і в ч и н а 1.

Бо саме тут отой клятий панич Ясь дівчат переймає.

Д і в ч и н а 3.

Мене як піймав раз отут саме, то ледві втекла.

Д і в ч и н а 2.

Так і справді ходіть швидче! *Побігли.*

М у с і й.

Не до вподоби панське залицання! Їються, щоб колиски в хаті не завелось.

Н и ч и п і р.

А хиба й не бувало?

Чоловік 3-й *проходе.*

Чоловік.

А кого це ви тут бережете?

Ничипір.

Кого ж там? В'язня.

Чоловік.

Якого?

Ничипір.

Такого, що з'язано.

Чоловік.

Та зіщо ж його з'язано?

Ничипір.

За руки.

Чоловік.

Та через що ж його з'язано?

Ничипір.

Через те, що втікав.

Мусій.

Щоб не бунтувавсь!.. А то взяв та й збунтувавсь.

Ч о л о в і к.

А ви вже й заpackували!

М у с і й.

Коли ж ізвелено.

Ч о л о в і к.

Ще б пак!.. А ви й раді панськими пса-ми бути. *Проходе.*

Н и ч и п і р.

Біда панщину відбувати! Пан нагаєм шма-га, а люде язиками дошкуляють...

М у с і й.

Е, батіг дошкульніший за язик... мусимо панові догожати, бо не помилує.

Н и ч и п і р

Де вже там помилує!.. Родича, пасинка, та й того не помилував!

Здалека ледві чути спів.

М у с і й.

Нехай не бунтується!

Н и ч и п і р.

Може б і ти збунтувався, та боїшся.

М у с і й.

Ге! чого б то чоловік не схотів!.. А цить, — мов щось співа... *Прислухаються. Чутти, як люде, йдучи куртом, співають*)*.

Ой, Боже, Боже, зглянься над нами, Зглянься з високого неба!	} bis.
Та пошли, Боже, нам нещасливим, Змученим нам чого треба!	
Гей, щоб устала на Україні Знову козацькая сила,	} bis.
Та щоб неволю воля могуча, Воля ясна подоліла!	

Вихід II.

М а р т и н—*почувши пісню, прибігає з канчуком.*

М а р т и н.

А ви знову співати про волю? От я вам дам волі оцим канчуком! Бач, якої виспівують!.. Ішло б собі мовчки погане мурло додому та як свиня залізло б у свій барліг та й хропло б, поки на панщину поженуть.

Д е х т о з л ю д е й.

Ну, цього вже не буде!.. Сам ти панська свиня!

*) На той же голос, що і „Гей не дивуйте, добрі люде“...

М а р т и н.

Ах ти іродів вишкварок!.. До чого роспустився народ!.. Що хоче, те й співає, що хоче, те й говоре,—скоро й робити почне, що сам ісхоче!

Д е х т о з л ю д е й.

А то ні?.. Почне!.. Тоді вже тебе, панського пса, на ретязі коло воріт припнемо,—то там уже й будеш брехати! *Виходять, співаючи знов:*

Та щоб неволю воля могутча,
Воля ясна подоліла!

М а р т и н—*розмотований, силкуючися перекричати пісню.*

О, прокляте хамство!.. Я ж вам оддячу!.. Я на вас пана наведу!.. Цього ще й не чувано!.. Що се з їми зробилося? Це все мабуть отой бунтовник—*показує на в'язницю*—їх направляв!

Вихід III.

М а р т и н—*перелазить через перелаз і йде до вартових.*

А ви ж... чи добре бережете того харциза?

М у с і й.

Та добре!.. Тільки ти пошли кого на зміну, щоб хоч перед світом заснути.

М а р т и н.

Чортяка вас не візьме, коли й не поспиті ніч! Уранці й перемінують вас, а тепер нема кому.

М у с і й.

Дак хоч повечеряти ж пусти, а то як же його не ївши?

М а р т и н.

Не подохнете!.. Сиди тут!.. Принесуть, то й повечеряєте. *Підходить до віконечка.* А що, сидиш?.. Чуєш?.. Гей, ти там!.. Чого ж не відказуєш, коли тебе питають?

Якимів голос—із в'язниці.

Чого тобі треба?

М а р т и н.

Коли кличу, дак озивайсь!.. Треба знати чи цілий... Що, добре сидіти?.. Попався, вовчику-братіку!.. Тепер не вискочиш!.. Чого ж мовчиш?.. Набалакайся сьогодні, бо завтра не доведеться багато говорити, як язика на шибениці висолопиш!.. Мовчиш?.. Ну й кат тебе

бери! *До варту.* Глядіть же, щоб цілий був, а то шкури з вас обох поздираю! Чуєте?

М у с і й.

Та чуємо вже!.. Не позакладало!.. І сами знаємо, що треба берегти. А ти краще вечеряти швидче присилай!

М а р т и н.

Поспітє!.. Нечистий вас не візьме! *Виходе.*

Вихід IV.

М у с і й.

Ну й чоловік!.. До кожного чепляється як той реп'ях. Розлютувався за пісню, а на нас напався.

Н и ч и п і р.

Як вовк голодний лютий... А он Ївга біжить.

М у с і й.

Біжить, та нічого не несе.

Вихід V.

Ї в г а—*приходе з лівого боку.*

М у с і й.

А де ж твоя вечеря? Хиба тобі не казав Мартин?

Ї в г а.

Найшов великого пана Мартина!.. Ще я йому з вечерею буду носитися! Нехай Ничипір піде та й візьме.

Н и ч и п і р.

Звелено не ходити.

Ї в г а.

Не побаче Мартин, бо вже подався на село. Піди та й візьми,—там Гапка дасть. А то б пішли вдвох та й повечеряли. Хиба він утече? Він же замкнений.

М у с і й.

Е, ні, не можна, голубко! Нехай уже краще Ничипір іде по вечерю, а я зостанусь. Іди бо, Ничипоре!

Н и ч и п і р.

Чи йти, то й іти! *Іде.*

Вихід IV.

М у с і й.

А ти ж, Ївго, не тікай, постій зо мною хоч трішечки.

І в г а.

Бач, який моторний!.. Що ж ти мені казатимеш? Тут ніяк говорити, бо отой—*показує на в'язницю*—все чує, а може й баче. Ходім отуди, трохи віддалік!

М у с і й.

Не можна мені кинути варті.

І в г а.

Бач, який!.. А я хотіла сьогодні до тебе в сад вийти. Приходь!

М у с і й.

Е, ні, не можна, ніяк не можна!

І в г а.

Приходь, Мусієчку, голубчику, любий! Бач, який ти недобрий: не слухаєшся мене, не хочеш прийти!

М у с і й.

Та я б на крилах радий летіти, дак коли ж Мартин сказав, що й шкуру здере, коли що тее... Ніяк не можна!

І в г а.

Ну, то йди хоч зараз на одну хвилину,—я щось маю тобі казати.

М у с і й.

Та кажи тут!

Ї в г а.

Сказала, що не буду тут!.. Ходім! *Тягне його.*

М у с і й.

Ну й швидка з тебе! Нічого не вдієш!
Виходе з Ївоюю праворуч.

Вихід VII.

Н а т а л я — *вбігає озируючись і підбігає до віконця.*

Н а т а л я.

Якиме!.. Якимочку!.. Чи ти чуєш?

Я к и м — *визираючи в віконце.*

Хто там?.. Наталя? Де се ти взялася?..

Н а т а л я.

На хвилинку... щоб не побачили... Я
вблагала Ївгу, щоб одвела вартових... Є в те-
бе зброя?

Я к и м.

Нема, повіднімано.

Н а т а л я—виймає з під керсетки зброю.

На пістоля... кинджал...

Я к и м.

Спасибі, серце! Тепер живий у руки не дамся!

Н а т а л я.

Стривай!.. Не на те я тобі се дала. А гроші є в тебе?

Я к и м.

І гроші забрано.

Н а т а л я.

На й грошей! *Дає.* Пошли вартового купити горілки... Обидва з чаркою не розминаються... Хай нап'ються, поки поснуть, тоді я прийду... ключа я вкраду... відімкну... Випущу і ждатиму,—будь з козаками завтра.

Я к и м.

Ні, тікаймо вдвох.

Н а т а л я.

Не можна... Я тільки забарю тебе.

Я к и м.

Я не хочу тебе тут кидати.

Н а т а л я.

Я не попусти з собою нічого зробити, а тобі тільки заважатиму. За ніч добіжиш до своїх.

Я к и м.

Як сонечко зійде—вже тут буду.

Н а т а л я.

Ждатиму... Чи не треба ще чого зробити?

Я к и м.

Коня треба. Будуть гóни, а без коней далеко не втечеш. Не можна мого вороного вивести?

Н а т а л я.

Кінницю замикають і варта коло неї. Ні-як не можна.

Я к и м.

Дак збігай до Панька Галабурди,—це наш... Він зробить... Хай кінь буде на поготові під гаєм,—він знає де...

Н а т а л я.

Добре, все зроблю... *Чути, що десь там Ївга кахикає.* Ївга озивається,—треба йти... Жди! *Виходе.*

Я к и м.

Ждатиму, моє серце дороге!

Вихід VIII.

Яким—сам.

От дівчина!.. І в голову не клав, що вона така смілива! Ну, тепер веселіше зробилося,— наче так, що я вже й не замкнений у цій скрині. А яка ж і люба Наталя! *Співає стиха.*

Дівчино кохана, здорова була!
 Чи ще ж ти на мене та не забула?
 Приїхав до тебе,—Біг тебе знає,
 Чи твое серденько мене кохає...

Вихід IX.

Ничипір—з вечерю.

Ничипір.

Не співай!

Яким.

Чому?

Ничипір.

Бо не можна.

Яким.

Та чом же не можна?

Ничипір.

Бо заборонено.

Я к и м.

Та через віщо ж заборонено?

Н и ч и п і р.

Через те, що... не вéлено... *Подумавши.*
Може ти кого викликаєш піснею.

Я к и м.

Чи ба! А я таки й справді викликаю. Ось
слухай! *Співає голосно.*

Сонце низенько, всчір близенько,
Вийди до мене, мое серденько!
Ой вийди, вийди та не барися,
Мое серденько, розвеселися!

Вихід X.

М у с і й з Ї в г о ю *приходять.*

Я к и м.

От бачиш, і почула дівчина та й прийшла,
а ти не давав співати.

І в г а.

Прийшла, та не до тебе. Бережіть лиш
його добре, щоб до якої дівчини не втік! *Виходе.*

Вихід XI.

М у с і й.

Не втече!.. Що се ти, козаче, так розве-

селився? І ні гадки про те, що, може, завтра п'ятами до землі не доставатимеш?

Я к и м.

Раз мати родила,—раз і вмірати! Наш брат козак із тією сухореброю за панібрата! А що: чи й мені вечеряти дано?

Н и ч и п і р.

Дано... На́! *Подає в віконце вечерю.*

Я к и м.

От добрі люде: хоч і вішають, а про те з голоду пропасти не дають. І випити ж є?

Н и ч и п і р—*похмуро.*

Не знать що вигадує! Де там його візьмеш!

М у с і й.

Нема тут, братіку, того!.. Будемо й так.

Я к и м.

Хиба не любиш?

М у с і й.

Гріх!.. Казав піп у церкві, що хто впиватиметься на сьому світі, дак на тому смолу питиме.

Я к и м.

Овва! то вже погано!.. Та може ж і не смолу, а инше що?

М у с і й.

Казав—смолу.

Н и ч и п і р.

Та воно... як утягнеться чоловік, то й те буде пити.

Я к и м.

Авжеж!.. Ну, а поки там іще до того пекельного пиття, то хоч би оковитої покуштувати. Може б і ви, хлопці, теє?

М у с і й.

Ге!.. та де ж її візьмеш?

Н и ч и п і р.

Як би ж чоловік мав...

Я к и м.

А як я зроблю, що матимем?

Н и ч и п і р.

А хиба ти характерник?

Я к и м.

А то ні? Як ісхочу, так горілка і вро-

диться. Справді, хлопці: є в мене трохи грошенят, то нехай которий з вас до жида збіга в корчму та візьме пляшки зо дві оковитої. Одна мені, а друга вам. Бо я враз усю вихилю.

М у с і й.

Невже? Ото п'є!

Я к и м.

Дак на́те гроші, хлопці. *Дає.*

М у с і й—*беручи гроші.*

Та страшно... як би не довідалися...

Я к и м.

Вже темно: ніхто не побачить.

Н и ч и п і р—*глянувши вгору.*

Та воно й справді, Мусію, темно...

М у с і й.

Чи́ темно, то й темно... Сиди ж ти, Ничипоре, тут, а я швиденько збігаю. *Іде швидко через перелаз.*

Вихід XII.

Я к и м.

От і добре—погріємося. А то може холодна ніч буде.

Н и ч и п і р.

А може... *Сідав й роз'язує принесену вечерю.*
А ну, глянути що тут принесено? Борщ... *Бере ложку й куштує.* Такий, що хоч собаці вилий...
дак і той не їстиме... *Кладе ложку.* Ні, таки
й справді без чарки не обійдешся!.. *Мовчить.*
А ти ж, козаче, по далеких світах був?

Я к и м.

Бував.

Н и ч и п і р.

А де?

Я к и м.

І на Січі був, і в турецькій неволі був.

Н и ч и п і р.

І турків бачив?

Я к и м.

Бачив.

Н и ч и п і р.

Ото вже мабуть багато там нечистої сили.

Я к и м.

Чого?

Н и ч и п і р.

Нечистої сили... Бо, звісно, де віра бусур-

менська, то там уже тієї погані стільки на-
плодиться, що й...

Я к и м.

А ти, дядьку, хиба боїшся нечистої сили?

Н и ч и п і р.

А хиба ж і не страшно? Нечиста сила на
все підводе. Чи випив там чоловік чарку, чи
не випив, а вже воно тебе втирить у калюжу.

Вихід XIII.

М у с і й—з двома пляшками.

От вам і є добро. *Подає одну пляшку Яки-*
мові. На ж, козаче... А ця, кажеш, нам?

Я к и м.

Вам, вам, братіки! Пийте на здоровлячко!

Н и ч и п і р.

Давай же вечеряти! *Сідають і беруться до*
всечері. *Наливають і п'ють, приказуючи:* Будьмо
здорові! Дай, Боже, здоровля!

Я к и м.

А що, добра? Ця мабуть добріша трохи
за пекельну смолу?

Н и ч и п і р.

А мабуть... *Мусій і Ничипір раз у раз п'ють, розмовляючи.*

М у с і й—до Якима.

А ти ж, козаче, п'єш?

Я к и м.

Такого добра та не пити! Коли вже й той дядько п'є,—не боїться, що й нечиста сила в калюжу затаска.

Н и ч и п і р.

Бо тепер калюж нема... А ти не смійся, бо я нечистого так бачив, як от тебе бачу або Мусія...

Я к и м.

Та як же ти його бачив?

Н и ч и п і р.

А так... Ішов од кума... на хрестинах був...

Я к и м.

Та й добре вкинув тієї ледащиці?

Н и ч и п і р.

Що випили, то правда, а що добре, то ні, бо саме так, як треба, саме посередині... Пішов я від кума, а вже була ніч... Отя йду...

Іду та й іду, коли дивлюсь, аж я вже не вулицею йду, а горобами... Ну йду та й іду, коли дивлюсь,—аж воно на тину й сидить...

Я к и м.

Що сидить?

Н и ч и п і р.

Нечиста сила.

М у с і й.

Невже? Та яка ж вона?

Н и ч и п і р.

Та яка ж там іще? Така, як нечиста сила буває... так на тину маячить... Це ж, думаю, воно мене завести хоче. Стривай же, думаю,—я тебе навчу, як із християнської душі глузувати! Та ціпок у руках добре держучи, іду та й іду, іду та й іду...

М у с і й.

Та куди ж ти йдеш?

Н и ч и п і р.

Та за їм же. Підходю до його... А воно все далі, і я все далі, далі, далі... Так усе далі... далі...

М у с і й.

Ну, та що ж там іще було? Що ж усе далі та далі!

Н и ч и п і р—*байдужно*.

А далі вже й нічого.

М у с і й.

Як то нічого? А де ж нечиста сила по-ділася?

Н и ч и п і р.

А хто його зна, де вона поділася. Так ураз її й не стало.

М у с і й.

Ну, а ти ж що?

Н и ч и п і р.

Та що? Стою та й дивлюсь.

М у с і й.

Та на що ж ти дивишся?

Н и ч и п і р.

Та що нічого нема.

М у с і й.

Ну, а тоді ж що?

Н и ч и п і р.

Та що? Нічого... Вибрався з гєрєдів та й пішов додому.

М у с і й.

Оттакої! Я думав, що йому що страшне трапилось, аж він... Де ж той нечистий, коли ти його не бачив?

Н и ч и п і р.

Хоч не бачив, дак він там був... Бо не дурно ж мене по горóдах водило.

М у с і й.

Ге! ка-зна-що!.. А ти знаєш, що я тобі казатиму?

Н и ч и п і р.

Знаю.

М у с і й.

Догадавсь?

Н и ч и п і р.

Який біс!

М у с і й.

Який же бо ти недогадливий! Хиба ти не бачиш, що в плящі вже нічого нема? *Показує порожню пляшку.*

Н и ч и п і р—бере й дивиться.

Тепер так уже й я догадавсь.

Я к и м.

У мене ще багато є, всього не подужаю.
Нате, хлопці! *Подає пляшку.*

М у с і й.

Ге! та ти, гляди, чи й пив... А казав—усю
враз хильну... То нам більше буде. *Пють.* Ні,
воно й у цій пляшці не погане. Оттепер уже
я так, що й співатиму.

Н и ч и п і р—*п'яний.*

Цить, Мусію!.. бо як пан почує...

М у с і й.

Якого там він чорта почує?... Він спить.
А я не видержу! *Співає:*

Танцювала риба з раком,
А петрушка з постернаком...

Н и ч и п і р.

Цить бо!

М у с і й.

Не перепиняй, бо я того нена́видю!

Н и ч и п і р.

Ну, дак ти собі співай, а я спатиму. *Ля-
гає й спить.*

Му с і й.

Спи!.. *Співає.*

Танцювала риба з раком,
А петрушка з постернаком.
А дівчина з часником,
А цибуля з козаком...

Ні, не так!.. Дівчина з козаком, а не цибуля!..

Цибулиця дивується,
Як хороше танцюється...

Танцюється?.. От їй бо, ї мені хочеться танцювати! Далєбі потанцюю! *Хоче встати й падає* Невже ж таки ти, Мусієчку, і не встоїш? Який же бо ти дурний, як я на тебе гляну! Мабуть таки ти й роду дурного!.. *Співає:*

І ти дурний, і я дурний,
І я дурний, і ти дурний...

А хиба ж є така пісня?.. Чортимає!.. А коли чортимає, то ти—*до віконця кулаком свариться*—сиди мені там мовчки та не втікай, а я буду спати. *Грізно.* Чуєш? *Ласкаво.* Чого ти там, мій голубе, не озиваєшся? *Сердито.* Падлюка ти, як я на тебе гляну! До його добрий чоловік добрим словом гомонить, а він і не озивається! Хиба заснув?.. Ну ї спи! І Ничипір спить, і пан спить, і Мартин спить, і я спатиму, і всі ми спатимем!.. *Лягає головою на камінюку.* Стонадцять би тобі копиць чортів з рогами,—як же ї твердо спати! *Засинає.*

Яким—визирає в віконце.

Гей ви, хлопці!.. Поснули вже?.. Спіть!

Вихід XIV.

Наталія—підходить швидко й обережно до віконця.

Яким.

Хто се?

Наталія.

Чш! Се я, Якимочку. Іде до дверей і починає їх одмикати. Замок брязнув здорово.

Мусій—прокинувшись.

Га? що? Прислухається. Наталія тим часом одмикає двері, Яким виходе. Побачивши відчинені двері. Стривай!.. Се ж іще що? Точучись, устає й цукає. Ратуйте!.. Тікає!.. А гов!.. Хоче йти.

Наталія.

Тікай, поки я його загаю... швидче!.. швидче!.. приходь визволяти мене!

Яким.

Удвох ходім!

Наталія.

Не можна... доженуть... обоє пропадемо... Я їх тут забарю поки... Тікай!

Я к и м.

Завтра визволю тебе. Зникає в темряві.

Вихід XV.

М у с і й—*хапає Наталю.*

Стривай!.. Не втечеш!.. Гей, сюди! *Пха її до в'язниці й зачиняє двері.* Ничипоре!.. Ничипоре!.. Спиш, бісова личино, а тут он що діється!.. Ничипоре!

Н и ч и п і р—*з просоння.*

Га? Що?

М у с і й.

Га! що!.. в'язень утік був, поки ти спав...

Н и ч и п і р.

Утік? *Устає.*

М у с і й.

Не втік, бо я його піймав та й укинув назад до в'язниці.

Н и ч и п і р.

Ну, так чого ж ти й репетуєш?

М у с і й.

Того... того, що я тобі велю—не спи!..

Завіса.

П'ЯТА ДІЯ.

Світлиця в Золотницького та, що і в першій дії.

Вихід I.

Золотницький—сам ходить по хаті.

Казатимуть, що я немилосердний, що пасинка свого до смерти призвів. Нехай! А я казатиму, що добро Речі Посполитої мені є над усе найвище. За для його я навіть родича на належиту кару віддати мусив. Багато можна добрих слів знайти, щоб дурням очі замазати.

Вихід II.

Мусій та, Ничипір—увіходять і стають біля порога.

Золотницький.

Чого вам треба?.. В'язень цілий?

Мусій.

Та він цілий, пане,—чого ж йому не цілому бути?

Золотницький.

Чого ж вам треба?

Мусій.

Чудасія, пане...

З о л о т н и ц ь к и й.

Яка чудасія?

Н и ч и п і р.

Нечиста сила.

З о л о т н и ц ь к и й.

Яка нечиста сила, йолопе?.. Де ви її бачили?

М у с і й.

Біля себе, пане, бачили: як ви перед нами стоїте, так і вона перед нами стояла.

Н и ч и п і р.

Так і стояла!..

М у с і й.

От я вам зараз так таки все й розкажу, пане. Стоїмо ми на варті біля в'язниці та й пильнуємо в'язня... Стояли, стояли, а далі й посідали... Посідали, люльки позапалювали та й куримо. Куримо собі та й куримо, і вже давно воно діється, а ми все куримо...

З о л о т н и ц ь к и й.

Не патякай багато, мов про діло!

М у с і й.

Ну, дак ото ж кажу,—сидимо ми собі та

й куримо... І ні трохи не спимо, а так собі сидимо браво...

Н и ч и п і р.

Сидимо браво...

М у с і й.

Коли я чую, аж коло дверей щось— брязь!.. брязь!.. Це ж, думаю, в'язень добувається. Зирк, аж він уже на порозі. Тут я зараз ісхватився, де мій і сон дівся...

З о л о т н и ц ь к и й.

Заснули і в'язня випустили? Утік?.. кажи!

М у с і й.

Ге, пане! Як би втік, то то б не диво було, а то...

Н и ч и п і р.

Нечиста сила...

М у с і й.

Я зараз кинувся до його, знову до в'язниці впхнув, замкнув... Тут люде позбігалися... Погомоніли ми та й стали берегти в'язницю та й берегли до ранку...

Н и ч и п і р.

До самісінького ранку...

Вихід III.

М а р т и н *увіходить.*

М у с і й.

А вранці вже, як Остап та Хведір прийшли на зміну, я, йдучи, та зирк до в'язниці в віконце... Як глянули, то так уже й побачили, що се нечиста сила.

Н и ч и п і р.

Вона, нестеменно вона.

М у с і й.

Бо дивимось, аж то не наш в'язень, а щось неподобне.

Н и ч и п і р.

Неподобне!..

З о л о т н и ц ь к и й.

Хами прокляті!.. Ви його випустили?!

М у с і й.

Де там, пане, випустили!.. Ми його так туди і впахали. Дак що ж, коли він сам казав, що він характерник!.. Бо як глянули до в'язниці, то то був там козак, а то вже стала дівчина...

Н и ч и п і р.

Дівчина... або може й сам нечистий у дівочому образі.

З о л о т н и ц ь к и й.

Яка дівчина?

М у с і й.

Ге, страшно й казати, бо ще як убрешешся!.. Ми її привели, то нехай уже пан сам гляне: чи то таки вона, чи може... хто його зна й що...

З о л о т н и ц ь к и й.

Веди сюди!.. хутко!..

М у с і й,—*одчинивши двері, укає.*

Давайте її сюди хутко!

Вихід IV.

Двоє людей *уводять* Наталю.

З о л о т н и ц ь к и й.

Наталя?!

М у с і й.

О, дивись! Та се справді панночка!

Н и ч и п і р.

Хоч і панночка, та таки й не без нечис-
того.

З о л о т н и ц ь к и й.

Як ти там опинилася?

Н а т а л я.

Взяла ключ, одімкнула... Яким утік, а я
зосталася...

З о л о т н и ц ь к и й *до тих, що Наталю привели.*

Візьміть їх—*показує на Мусія та Ничипора*—
і вкиньте до тії в'язниці, де бунтовник сидів.

М у с і й *та Ничипір*—*падаючи навколішки.*

Паночку! змилосердіться!

З о л о т н и ц ь к и й.

Геть! Ведіть їх! *Люде тянуть Мусія та*
Ничипора.

Вихід V.

Я с ь увіходе з бокових дверей.

З о л о т н и ц ь к и й—*до Мартина.*

Пошли вершників!.. Мерщій!.. Нехай уті-

кача шукають по всіх шляхах і по лісах!..
Щоб без його не вертались!.. Коней хай не
жаліють!.. Швидче!

М а р т и н.

Слухаю пана. *Виходе.*

Вихід VI.

З о л о т н и ц ь к и й—до *Наталі.*

Як сміла ти се зробити?

Н а т а л я.

А як же б я сього не зробила? Я ж брата
визволяла.

З о л о т н и ц ь к и й.

Закину тебе в темницю і доти там дер-
жатиму, аж поки навчу коритися!..

Н а т а л я.

Не навчиш!.. Скоро прийде він і визво-
лить мене.

З о л о т н и ц ь к и й.

Визволить?.. Ясю! сьогодні ти звінчаєшся
з нею... зараз!.. Сьогодні й весілля...

Н а т а л я.

Я не люблю його... дружиною йому не

буду... Коли батько своєму синові добра зичить,—хай не занпаща йому життя!..

З о л о т н и ц ь к и й.

Дурниця!.. Ясю! чув, що я казав?

Я с ь.

Та як же се, тату,—нині вже й весілля... не по закону... ні сватання не було, нічого...

З о л о т н и ц ь к и й.

Час такий, що не до сього!

Вихід VII.

М а р т и н *увіходе.*

З о л о т н и ц ь к и й—*до Мартина.*

Послав?

М а р т и н.

Порозсилав, ласкавий пане, на всі шляхи й стежки.

З о л о т н и ц ь к и й.

Стривай! *Відчиняє двері в другу хату.* Дівчата! Гей, сюди!

Вихід VIII.

Увіходить Івга, а за нею ще кілька дівчат.

З о л о т н и ц ь к и й.

Візьміть панночку, вберіть до вінця! Дівчата, несподіванкою здивовані, не знають що робити. Чого ж ви стали? Поглухли? Ведіть панночку і зараз як найшвидче вберіть до вінця! Дівчата неспіливо наближаються до Наталі.

Н а т а л я.

Я не піду... сього не буде!..

З о л о т н и ц ь к и й.

Ясю, веди її, нехай при тобі вберуть до вінця... та й сам приберись. Та тільки швидче!.. Чого ж став? Тягни її!

Я с ь—хоче взяти Наталю за руку.

Ходім!

Н а т а л я—відпихаючи його.

Геть!

Вихід IX.

В а с и л и н а вбіває.

В а с и л и н а.

Що се?

Н а т а л я.

Тягнуть мене, мамо, вінчатися з Ясем.

В а с и л и н а—*стаючи біля Наталі, до Золотницького.*

Геть, дияволе лютий! Батька вбив...

З о л о т н и ц ь к и й.

Цить!

В а с и л и н а.

Ні, тепер уже не мовчатиму!.. Убив мого чоловіка, хотів і сина вбити... тепер і її хочеш життя збавити... Дак я не попусти!.. Вона моя, я не дам її нікому!

З о л о т н и ц ь к и й—*до Мартина, показуючи на Василину.*

Візьми її, витягни з сієї хати!

М а р т и н—*береться до Василини.*

Ходіть, пані!

В а с и л и н а.

Геть!.. *Одитовхує.* Слухайте ви всі: він—душогуб!.. *Показує на Золотницькою.* Чого ви його слухаетесь?.. Не мене беріть, а його візьміть із'яжіть!

Я с ь—хапає Наталю за руку.

Та ну вже йди!

Н а т а л я.

Не піду! *Виринається.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Та довго ж се ще буде? *Хапає Наталю, але вона вихоплює в Золотницького з-за пояса кинджал і заміряється на його.*

Н а т а л я.

Гетьте ви всі!.. Бо не буде той живий, хто до мене доторкнеться! Пустіть!.. душогуби!.. *Хоче йти. Мартин тим часом непомітно заходить іззаду Наталі і виринає в неї з рук кинджал.*

Н а т а л я.

Та що ж се?.. Мамо!... Мамо!..

В а с и л и н а.

Пустіть її! *Кидається до Наталі, але Золотницький одтяга її.*

Н а т а л я.

Не довіку ж будете мені руки держати!.. Колись пустите!.. Тоді вже ні вас на світі не

буде, ні мене! *Ясь та Мартин виводють її ліворуч.*

В а с и л и н а.

Будь же ти проклятий навіки від Бога й від людей! *Вибігає.*

Вихід X.

З о л о т н и ц ь к и й—сам.

А, клята дівчина, яку вчинила шкоду!.. Знатиме ж вона!.. Мартине!

Вихід XI.

М а р т и н *увиходе, за їм Я с ь.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Мартине, піди до попа, звели, щоб зараз сюди йшов... вінчати їх... Та прикро накажи! Дівчата є... В сусід поклич бояр,—там парубки... Скажи, що я прохав, що пильна справа... Розумієш? Та справляйся добре,—не так, як із в'язнем!.. Я за його з тобою ще поговорю—навчу як берегти!.. Іди! *Мартин виходе.*

Вихід XII.

З о л о т н и ц ь к и й—до Я с я.

Зараз після шлюбу замкнути треба її...

Щоб людей бачити не могла, щоб шкоди не вчинила... І мачуху з нею... А то бач що плещуть... Хай поки посидють... А час мине, то й притихнуть.

Я с ь.

А може б можна так не робити, тату?..
А то яке ж воно весілля буде?

З о л о т н и ц ь к и й.

Сказав уже!

Вихід XIII.

М а р т и н—*вертається.*

Пане, біда!

З о л о т н и ц ь к и й.

Яка біда? Чого галасуєш?

М а р т и н.

Тільки вийшов з двору, коли дивлюсь,— на майдані народ, усі з косами, з вилами... Я не посмів близько й підходити.. Кричать, галасують...

З о л о т н и ц ь к и й.

Чого ж їм треба?

М а р т и н.

Поганого їм треба! Кричать: до панської господи! Та ще коли б сами, а то перед веде отой шибеник, що втік... ще й з козаками степовими...

З о л о т н и ц ь к и й.

Мерцій замкнути браму!

М а р т и н.

Замкнено.

З о л о т н и ц ь к и й

Огнисту стрільбу, яка є, роздати челяді!

М а р т и н.

Немає, пане, челяді: мало не вся там.

З о л о т н и ц ь к и й.

А, гадюче кодро!.. І ті там? Неси пістолів сюди та рушниць!.. пороху та куль!

Вихід XIV.

Ч е л я д и н—убіаючи.

Пане, козаки в нас у дворі.

З о л о т н и ц ь к и й.

В дворі?... Брами не замкнули?... Шкури б з вас поздирати!..

Ч е л я д и н.

Ба ні, брама замкнена була, а пані прибігла та й одчинила.

З о л о т н и ц ь к и й.

Гадина!.. Боржій пистолі! кулі!.. Двері замикай! *Замикають двері. Я с ь виходе й вертається зо зброєю.*

Я с ь.

Ось, тату с... що швидче міг забрати.

З о л о т н и ц ь к и й.

Набивайте рушниці! *На слугу.* Ставай біля вікна—ти!.. Біля сього!.. Ти тут, коло сього вікна, Ясю!.. Стріляй не милючись!.. Сам стережись, за стіну захиляйся!

Вихід XV.

В а с и л и н а—*вбігає і мовчки кидається до середніх дверей, хоче їх одчинити.*

М а р т и н—*хапає її й держить.*

В а с и л и н а.

А, не поспіла!.. Дарма!.. Вони тут будуть!..
Не втечете! *Поривається до вікна й чукає в його.*
Сюди! сюди!.. Бийте двері!

З о л о т н и ц ь к и й.

У, кляте падло!.. І не заціпить тобі!

В а с и л и н а.

Мені не заціпить,—тобі скоро заціпить...
Пустити мене! *Пручається.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Держи її! З'яжуть їй руки. *Вдвох з'язують їй назад руки, тоді лишують. На дворі чути галас. Він дивиться у вікно. Ідуть сюди... Лагодьтесь!.. Дожидай мого гласа!.. Не стріляй аж поки скажу!.. Цільте добре! Ну-убий! Стріляють.*

Ч е л я д и н.

Упав один.

Я с ь.

Другий пада.

З о л о т н и ц ь к и й.

Набиті рушниці бери!

Я с ь.

Назад уже подались.

М а р т и н.

Бережіться, пане, бо вже й вони стріляють. *Чути, як стрелено з кількох рушниць. Шибку кулею вибито.*

В а с и л и н а.

А що, маеш і ти гостинець!.. Ще багато таких буде!.. Прийшов час!.. Остання плата!.. Суд божий!.. Кайся, коли не хочеш безкаяття піти в пекло!.. Корись моему синові!.. Цілуй йому ноги!.. А що, чи солодка тобі кров його батька?

З о л о т н и ц ь к и й.

Заткніть їй рота!

Г о л о с Я к и м і в—*на дворі.*

Стривайте, хлопці, не стріляйте, бо й неповинних поб'єте! Узяти живцем!.. Гей, пане Золотницький! Віддайся на нашу ласку,—ліпше буде, бо згинеш!

З о л о т н и ц ь к и й.

А ось тобі моя ласка! *Стріляє в вікно.*
Шкода! Схибив!

Г о л о с Я к и м і в.

Хлопці!.. Разом до дверей!.. Бий двері!
*Чути, як люде біжать, починають грюкати в д-
вері, двері тріщать.*

М а р т и н.

Не видержуть прокляті двері.

Вихід XVI.

*К о з а к и—розбивають двері і втіраються в світ-
лицю. Поперед усіх Я к и м. Козаки виривають з
рук у Золотницького та в Яся рушниці.*

Я к и м.

Кидай зброю!.. *Мартин і челядин слуха-
ються. Ну, пане Золотницький,—не сподівав-
ся, що я так швидко до тебе прибуду? Тепер
ти певне ліпше мене пізнаєш, ніж позавчора.*

З о л о т н и ц ь к и й.

Ще й учора харциза пізнав.

Я к и м.

Не харциз я, а правді оборонець! *Тим
часом козаки перерізали Василю мотуз, що з'язу-
вав руки.*

В а с и л и н а—кидається до Якіма.

Сину! Бог оддає тобі в руки твого ворога! Батькова кров озивається до тебе!

З о л о т н и ц ь к и й.

Дак се вже ваша воля?.. Пануйте ж, прокляте хамство, пануйте!.. Та тільки не забувайте, що день мине, два—і ви всі будете на палях кричати, панської ласки благаючи!

К о з а к и—обурені кричать.

Та що він нахваляється? Дати йому шаблюкою по голові!

Я к и м—спиняючи.

Не важся ніхто його займати!.. Я не хочу його крові... Хай іде собі куди знає з своїми гріхами. Не ми його будемо вбивати,—хай його неповинна кров поб'є!

Вихід XVII.

Н а т а л я—вбігає і кидається до Якіма.

Якимочку! Невже ж се воля?

Я к и м—повертається до неї.

Воля, мила!

З о л о т н и ц ь к и й.

Згинь же! *Кидається на Якіма, щоб кинджалом його вдарити, але Козак у ту мить б'є його шаблею і він падає. Пропав!.. Бодай же й ви так усі про-па-ли!.. Умирає.*

Я к и м—до козака.

Нащо се робити? І так можна оборонитись!

К о з а к.

Не буде гадина кусати!

Я к и м—дивиться мовчки на труп.

Сталося!.. *Одвертається.* Панове молодці! Мамо! Наталю!.. Бог посилає нам волю!

У Чернігові, 1897.

Що є в книзі:

Ясні зорі. Драма на V дій	5
Нахмарило. Комедія на III дії	129
Степовий гість Драма на V дій	229

Видання Товариства „ПРОСВІТА“.

1. Драгоманов М. Про українських козаків, татар та турків. З додатком про життя Драгоманова. Ціна 8 коп.
 2. Земельна справа в Новій Зеландії. Переказала М. З. Ціна 2 коп.
 3. Левицький М. Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах. З малюнками. Ц. 3 к.
 4. Календарь „Просвіти“ на р. 1907. Ц. 15 к. (Випродано)
 5. Загірня М. Як визволилися Північні Американські Штати. З портретом Вашингтона і з картою. Ц. 15 к.
 6. Дорошенко Д. Оповідання про Ірландію. Ціна 8 коп.
 7. Загірня М. Страшний ворог. Про горілку. Ц. 5 коп.
 8. Франко Ів. Ліси та пасовиська. Оповід. Ціна 3 коп.
 9. Грінченко Б. Про грім та блискавку. З малюнк. Ц. 4 к.
 10. Капельгородський П. Українці на Кубані. Ціна 5 коп.
 11. Грінченко Б. Братства і просвітна справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького. Ц. 5 к.
 12. Календарь „Просвіти“ на рік 1908. Ціна 25 коп.
 13. Ізаницький Б. Як збутись ярів та пісків. Ціна 4 к.
 14. „Веселка“, одривний календарь на р. 1908. Ц. 50 к.
 15. Лункевич В. Сем'я у звірів, птиць, комах, риб та гадів. Переклав П. Є. З малюнками. Ц. 10 к.
 16. Сьогобочній Г. Морські огні. Про маяки. З малюнк. Ц. 5 к.
 17. Грінченко Б. Про пустині. З малюнками. Ц. 8 коп.
 18. Маркович Д. На Вовчому хуторі. Оповід. Ц. 3 коп.
 19. Маркович Д. Іван з Буджака. Шматок. Опов. Ц. 4 к.
 20. Левицький М. Забув. Щастя Пейсаха Лейдермана. Два оповідання. Ц. 4 к.
 21. Корольов В. Як годувати худобу. З малюнками. Ц. 10 к.
 22. Загірня М. За рідний край. Про Жанну д'Арк. З малюнками. Ц. 7 коп.
 23. Спартак. Оповідання про римських невольників. За Боголюбовим переказали К. Ціна 5 коп.
 24. Костомаров М. Чернігівка. Бувальщина XVII в. Переклад з передмовою Б. Грінченка. Ціна 40 коп.
 25. Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його та діла. З портретами й малюнками. Ціна 10 коп.
 26. Каталог книжок для народнього читання. Ц. 5 к.
 27. Про Канаду, як там живуть люде. Ціна 8 коп.
 28. Корольов В. Українці в Америці З малюнками. Ц. 15 к.
А. Кримській. Украинская грамматика. Научно-практический курсъ. Изданіе составляетъ собственность Т-ва „Просвіта“. Томъ I., выпускъ 1, цѣна 1 руб. 10 к., выпускъ 2 и 6-й, ц. 65 коп. Томъ II., выпускъ 1, цѣна 65 коп.
-

Драми й комедії.

Переклад під редакцією Б. Грінченка.

1. Ібсен Г. Підпори громадянства. Ком. на 4 дії, пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 16 мая 1907. № 5693. Ц. 30 к.
 2. Ібсен Г. Ворог народів. Ком. 5 д. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 11 окт. 1907, № 10606. Ц. 30 к.
 3. Ібсен Г. Примари. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 нояб. 1907. № 16712.
 4. Мірбо О У золотих кайдаках. Ком. 3 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 7 янв. 1908. № 1864.
 5. Метерлінк М. Монна Ванна. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 18 дек. 1907. № 1865.
 6. Зудерман Г. У рідній сем'ї. Др. 4 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 февр. 1908. № 1987. (Прав. Вѣстн. 16 марта 1908, № 62).
 7. Ібсен Г. Нора. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2659. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
 8. Ібсен Г. Гедда Габлер. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2651. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
 9. Гауптман Г. Візник Геншель. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 марта 1908, № 3117. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80)
 10. Шніцлер А. Забавки. Др. 3 дії. Ц. 30 коп. Пер. Б. Грінченка. Дозв. до вистав 28 іюля 1908, № 7014.
 11. Шіллер Ф. Вільгельм Телль. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ціна 30 коп. Дозв. до вистав 18 нояб. 1908 № 11048
 12. Ібсен Г. Жінка з моря. Др. 5 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 сент. 1908, № 8355.
 13. Гауптман Г. Перед сходом сонця. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп. Дозв. до вист. 8 окт. 1908 № 9421.
 14. Зудерман Г. Кінець Содомові. Др. 5 д. Пер. М. Загірньої. Ціна 30 коп. Дозв. до вист. 11 дек. 1908. № 11806.
 15. Зудерман Г. Огні Іванової ночі. Др. 4 д. Перекл. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 11 дек. 1908. № 11804.
 16. Ібсен Г. Росмерсгольм. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко та М. Загірньої. Ц. 30 к.
 17. Сарду В. Рідний Край. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 20 марта 1909. № 3181.
- Б. Грінченко. Драми й комедії: Ясні зорі. Нахмарило. Степовий гість. Серед бурі. Арсен Яворенко Ц. 1 р. 50 к. Дозв. до вист. перші чотири 1 мая 1902, № 3654—3657, остання по рукоп., без 3-ї дії, під заг. „На громадській роботі“ 16 февр. 1904, № 1780.
- Грінченко Б. На новий шлях. Др. 5 д. Дозв. до вист. 5 іюня 1906, № 5216 („Прав. Вѣст.“ 1906 № 141). Ц. 30 к.
- Грінченко Б. Миротворці. Жарт на 1 дію. Ц. 10 коп. Дозв. до вистав 27 авг. 1908, № 7896.